

Σχολή Κοινωνικών Επιστημών

Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων

Διπλωματική Εργασία

**«Η διαχείριση και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο
πλαίσιο της Αρχής της Αειφόρου Ανάπτυξης. Η περίπτωση του
Αδριάνειου Υδραγωγείου»**

Επιβλέπουσα καθηγήτρια : Μαρία Κοντοχρήστου

Γεωργία Ρηγογιάννη

Αθήνα, Μάιος 2026

Η παρούσα εργασία αποτελεί πνευματική ιδιοκτησία της φοιτήτριας Γεωργίας Ρηγογιάννη που την εκπόνησε. Στο πλαίσιο της πολιτικής ανοικτής πρόσβασης η συγγραφέας/δημιουργός εκχωρεί στο ΕΑΠ, μη αποκλειστική άδεια χρήσης του δικαιώματος αναπαραγωγής, προσαρμογής, δημόσιου δανεισμού, παρουσίασης στο κοινό και ψηφιακής διάχυσής τους διεθνώς, σε ηλεκτρονική μορφή και σε οποιοδήποτε μέσο, για διδακτικούς και ερευνητικούς σκοπούς, άνευ ανταλλάγματος και για όλο το χρόνο διάρκειας των δικαιωμάτων πνευματικής ιδιοκτησίας. Η ανοικτή πρόσβαση στο πλήρες κείμενο για μελέτη και ανάγνωση δεν σημαίνει καθ' οιονδήποτε τρόπο παραχώρηση δικαιωμάτων διανοητικής ιδιοκτησίας της συγγραφέα/δημιουργού ούτε επιτρέπει την αναπαραγωγή, αναδημοσίευση, αντιγραφή, αποθήκευση, πώληση, εμπορική χρήση, μετάδοση, διανομή, έκδοση, εκτέλεση, «μεταφόρτωση» (downloading), «ανάρτηση» (uploading), μετάφραση, τροποποίηση με οποιονδήποτε τρόπο, τμηματικά ή περιληπτικά της εργασίας, χωρίς τη ρητή προηγούμενη έγγραφη συναίνεση του/της συγγραφέα/δημιουργού. Η συγγραφέας/δημιουργός διατηρεί το σύνολο των ηθικών και περιουσιακών του δικαιωμάτων.

**«Η διαχείριση και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της
Αρχής της Αειφόρου Ανάπτυξης. Η περίπτωση του Αδριάνειου Υδραγωγείου»**

Γεωργία Ρηγογιάννη

Επιτροπή Επίβλεψης Διπλωματικής Εργασίας

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Μαρία Κοντοχρήστου

Συν-Επιβλέπουσα Καθηγήτρια: Μαρία Κουρή

Αθήνα, Μάιος 2026

*Η παρούσα εργασία είναι αφιερωμένη στη μνήμη
της αδερφής μου Ελένης που έφυγε νωρίς, αλλά
είναι πάντα εδώ...*

Ευχαριστίες

Η παρούσα διπλωματική εργασία εκπονήθηκε στο πλαίσιο του Μεταπτυχιακού Προγράμματος Σπουδών «Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων» του Ελληνικού Ανοικτού Πανεπιστημίου.

Θα ήθελα να εκφράσω τις θερμές μου ευχαριστίες στην επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κ. Μαρία Κοντοχρήστου, για την επιστημονική καθοδήγηση, την υποστήριξη και την πολύτιμη βοήθειά της σε όλα τα στάδια της έρευνας, αλλά κυρίως για την εμπύχωση και την ηθική ενίσχυση που μου παρείχε. Επίσης, θα ήθελα να ευχαριστήσω και την κ. Μαρία Κουρή ως συνεπιβλέπουσα καθηγήτρια για τον χρόνο που διέθεσε και τις εύστοχες παρατηρήσεις της.

Τέλος, εκφράζω την βαθύτερη ευγνωμοσύνη μου στην οικογένειά μου, τη μητέρα μου, τα αδέρφια μου και φυσικά την κόρη μου που της στέρησα σίγουρα χρόνο που της αναλογούσε. Η αγάπη, η κατανόηση και η στήριξη τους, ήταν καθοριστική για την επίτευξη αυτού του στόχου.

Περίληψη

Η παρούσα εργασία εξετάζει τον ρόλο του Αδριάνειου Υδραγωγείου ως εργαλείου βιώσιμης ανάπτυξης, πολιτιστικής διαχείρισης και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον. Ο σκοπός της διερεύνησης των δυνατοτήτων αξιοποίησης του υδραγωγείου ως πολιτιστικού και περιβαλλοντικού πόρου, καθώς και η ανάδειξη των κοινωνικών, οικονομικών και πολιτιστικών επιπτώσεων που προκύπτουν από τη διαχείριση και επανάχρησή του, προσεγγίστηκε με την ποιοτική μέθοδο και ερευνητικό εργαλείο τις ημιδομημένες συνεντεύξεις σε εκπρόσωπους φορέων διαχείρισης του έργου.

Κύριες διαπιστώσεις είναι ότι το Αδριάνειο Υδραγωγείο μπορεί να αποτελέσει σημαντικό εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης, περιβαλλοντικής εκπαίδευσης και πολιτιστικής αναζωογόνησης. Η αξιοποίησή του μπορεί να συμβάλει στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής, στη δημιουργία πολιτιστικών διαδρομών, στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των πολιτών και στην ανάπτυξη του πολιτιστικού τουρισμού. Ακόμη, διαπιστώθηκε ότι υπάρχουν κάποιες προκλήσεις, όπως οι δυσκολίες συντονισμού μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων, οι θεσμικές και γραφειοκρατικές δυσλειτουργίες, ή όχι και τόσο μεγάλη συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών.

Λέξεις-κλειδιά: Αδριάνειο Υδραγωγείο, βιώσιμη ανάπτυξη, πολιτιστική κληρονομιά, πολιτιστική διαχείριση, πολιτιστικός τουρισμός, βιώσιμες πόλεις.

Abstract

This research examines the role of Hadrian's Aqueduct as a tool for sustainable development, cultural management, and environmental awareness within the contemporary urban environment. The purpose of investigating the potential utilization of the aqueduct as a cultural and environmental resource, as well as highlighting the social, economic, and cultural impacts arising from its management and reuse, was approached through a qualitative methodology, using semi-structured interviews as the main research tool with four representatives of organizations involved in the management of the project.

The main findings indicate that Hadrian's Aqueduct can serve as an important tool for sustainable development, environmental education, and cultural regeneration. Its utilization may contribute to strengthening social cohesion, creating cultural routes, raising environmental awareness among citizens, and promoting cultural tourism. Furthermore, it was found that certain challenges still exist, such as difficulties in coordination among the involved stakeholders, institutional and bureaucratic dysfunctions, and the relatively limited participation of civil society.

Keywords: Hadrian's Aqueduct, sustainable development, cultural heritage, cultural management, cultural tourism, sustainable cities.

Περιεχόμενα

Εισαγωγή	10
Θεωρητικό μέρος	12
Κεφάλαιο 1: Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	12
1.1. Αειφορία, βιωσιμότητα και ανάπτυξη	12
1.2. Οι 17 Στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης του ΟΗΕ	16
1.3. Η πτυχή της βιώσιμης ανάπτυξης «Περιβάλλον»	22
1.4 Παραδείγματα και καλές πρακτικές αξιοποίησης πολιτιστικών μνημείων που συνδέονται με το νερό.....	22
Κεφάλαιο 2: Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ	26
2.1. Ο ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς.....	26
2.2. Κοινωνικό-πολιτισμικά και οικονομικά οφέλη της πολιτιστικής κληρονομιάς και ο ρόλος της ανάδειξης, διαχείρισης και αξιοποίησης μνημείων πολιτισμού.....	27
2.3. Τα αθέατα μνημεία ως στοιχείο ανάπτυξης των πόλεων.....	29
2.4. Ο ρόλος των εθνικών και των ευρωπαϊκών προγραμμάτων στην αξιοποίηση των πολιτιστικών μνημείων που συνδέονται με το νερό.....	32
Κεφάλαιο 3: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΕΙΟΥ ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΟΥ – ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ.....	35
3.1. Η ιστορική πορεία και η ταυτότητα του μνημείου	35
3.2. Στρατηγικός Σχεδιασμός.....	43
3.2.1. Σκοπός.....	43
3.2.2. Αποστολή	43
3.2.3. Όραμα	43
3.3. Υφιστάμενη κατάσταση.....	44
3.4. Η στρατηγική για το Αδριάνειο	45
3.5. Μέσα και εργαλεία που χρησιμοποιούνται.....	49
3.6. Δράσεις και προτάσεις.....	49
Ερευνητικό μέρος.....	50
Κεφάλαιο 4: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ.....	50
4.1. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα.....	50
4.2. Επιλογή μεθόδου της έρευνας.....	51
4.3. Δείγμα της έρευνας.....	52
4.4. Ερευνητικό εργαλείο	530

4.5. Ερευνητική διαδικασία	55
4.6. Εγκυρότητα και αξιοπιστία.....	56
Κεφάλαιο 5: ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ	58
5.1. Απόψεις των αρμοδίων για το νερό ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς και εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης.....	58
5.2. Απόψεις των αρμοδίων για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης.....	64
5.3. Απόψεις των αρμοδίων για τις συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου σε κοινωνία και οικονομία.....	68
5.4. Στρατηγικός σχεδιασμός του Αδριάνειου Υδραγωγείου.....	71
6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ.....	75
7. Περιορισμοί της έρευνας /προτάσεις για μελλοντική έρευνα	82
8. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	83
Βιβλιογραφία	85
Παράρτημα.....	94

Εισαγωγή

Η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους πυλώνες της συλλογικής μνήμης, της ιστορικής συνέχειας και της πολιτισμικής ταυτότητας των κοινωνιών. Στο σύγχρονο περιβάλλον, η προστασία και η αξιοποίησή της δεν περιορίζονται αποκλειστικά στη διατήρηση μνημείων, αλλά συνδέονται με ζητήματα βιώσιμης ανάπτυξης, περιβαλλοντικής διαχείρισης, κοινωνικής συνοχής και αστικής αναζωογόνησης. Η πολιτιστική κληρονομιά αντιμετωπίζεται ως δυναμικός κοινωνικός και αναπτυξιακός πόρος, που μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη

βελτίωση της ποιότητας ζωής και στη διαμόρφωση βιώσιμων πόλεων και κοινοτήτων (UNESCO, 2017· Throsby, 2010).

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα πολιτιστικά τοπία και οι ιστορικές υδάτινες υποδομές. Το νερό, πέρα από φυσικός πόρος, αποτελεί διαχρονικά στοιχείο πολιτισμού, κοινωνικής οργάνωσης, τεχνολογικής εξέλιξης και φορέας πολιτισμικής μνήμης και ταυτότητας.

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Αδριάνειο Υδραγωγείο, ένα από τα σημαντικότερα τεχνικά έργα της ρωμαϊκής περιόδου στην Αθήνα. Το Υδραγωγείο κατασκευάστηκε κατά τη διάρκεια της βασιλείας του αυτοκράτορα Αδριανού τον 2ο αιώνα μ.Χ. και για αιώνες αποτέλεσε βασική πηγή υδροδότησης της πόλης. Παρότι για μεγάλο χρονικό διάστημα παρέμεινε ουσιαστικά «αθέατο» στον σύγχρονο αστικό ιστό, τα τελευταία χρόνια επανέρχεται στο επίκεντρο του ενδιαφέροντος.

Η παρούσα μελέτη θα επικεντρωθεί στην περίπτωση της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου από την Ε.Υ.Δ.Α.Π Α.Ε. σε συνεργασία με το ΥΠ.ΠΟ., ως συναρμόδιοι φορείς διαχείρισης του μοναδικού αυτού έργου αρχαίας υδραυλικής τεχνολογίας, εξέχουσας πολιτιστικής, περιβαλλοντικής, οικονομικής και κοινωνικής σημασίας. Θα μελετηθεί πως ένα μη ορατό (αθέατο) πολιτισμικό στοιχείο της κληρονομιάς της χώρας μας, μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο αειφόρου ανάπτυξης, πώς ένα υδραυλικό μνημείο χιλιετιών, με αρνητικό περιβαλλοντικό αποτύπωμα – καθώς το νερό χανόταν στη θάλασσα – κατέστη θετικό παράδειγμα βιώσιμης διαχείρισης και «ζωντανό» μνημείο πολιτιστικής κληρονομιάς.

Στην παρούσα έρευνα επίσης θα αναδειχτεί ο σημαντικός ρόλος των συνεργασιών μεταξύ συναρμόδιων φορέων, κρατικών και ευρωπαϊκών χρηματοδοτήσεων – επιδοτήσεων και η σημασία ενός ολιστικού στρατηγικού σχεδιασμού.

Η παρούσα εργασία θα ακολουθήσει την ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση για να γίνει σε βάθος ανάλυση των απόψεων των αρμοδίων για την αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου. Προκειμένου για τη συλλογή των δεδομένων, θα γίνει χρήση της συνέντευξης για τα αποτελέσματα και τα οφέλη που πιστεύουν οι ιθύνοντες του έργου ότι αποκομίζουν από την αξιοποίηση του μνημείου, πολιτιστική και περιβαλλοντική.

Η εργασία οργανώνεται σε δύο μέρη, το θεωρητικό και το ερευνητικό. Αρχικά παρουσιάζεται το θεωρητικό πλαίσιο, που αφορά στη βιώσιμη ανάπτυξη, στην πολιτιστική κληρονομιά και στην περιβαλλοντική διαχείριση. Στη συνέχεια, στο ερευνητικό μέρος, αναλύεται η ιστορική και πολιτιστική σημασία του Αδριάνειου Υδραγωγείου. Ακολουθεί η παρουσίαση της μεθοδολογίας της έρευνας και η ανάλυση των ευρημάτων των συνεντεύξεων. Τέλος, παρουσιάζονται τα συμπεράσματα της μελέτης, οι περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις για μελλοντική διερεύνηση του θέματος.

Θεωρητικό μέρος

Κεφάλαιο 1: Η ΑΡΧΗ ΤΗΣ ΑΕΙΦΟΡΟΥ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΚΑΙ ΔΙΕΘΝΕΣ ΡΥΘΜΙΣΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

1.1. Αειφορία, βιωσιμότητα και ανάπτυξη

Στα νεότερα χρόνια, η οικονομία άρχισε να λειτουργεί κυρίως μέσα από την αγορά (οικονομία της αγοράς), δηλαδή με βάση το κέρδος και τον ανταγωνισμό. Αυτό οδήγησε στη δημιουργία της ιδεολογίας «οικονομική ανάπτυξη». Η οικονομική ανάπτυξη συνδέεται με το να παράγονται όλο και περισσότερα προϊόντα και υπηρεσίες σε μια χώρα. Με άλλα λόγια, όταν λέμε ότι μια οικονομία αναπτύσσεται, εννοούμε ότι μεγαλώνει, παράγει περισσότερα και γίνεται πιο «μεγάλη» σε όγκο (μεγέθυνση). Αυτή η ιδέα δεν εμφανίστηκε τυχαία. Συνδέθηκε με την εποχή του Διαφωτισμού, όταν οι θεωρητικοί έδειχναν απόλυτη πίστη στην πρόοδο και στην βελτίωση της κοινωνίας, στην κοινωνική πρόοδο. Η πρόοδος τότε θεωρούνταν πως

θα φέρει μια καλύτερη ζωή για όλους. Έτσι, η οικονομική ανάπτυξη θεωρήθηκε ότι θα βοηθούσε στη μείωση της φτώχειας και των ανισοτήτων. Με άλλα λόγια, αν μια χώρα αναπτυσσόταν οικονομικά, θα υπήρχε περισσότερος πλούτος, περισσότερες θέσεις εργασίας, καλύτερες συνθήκες ζωής και περισσότερες ευκαιρίες. Υπήρχε η ελπίδα ότι με την ανάπτυξη όλο και περισσότεροι άνθρωποι θα ζούσαν καλύτερα και πιο ποιοτικά (Φλογαΐτη, 2011: 29-34).

Παρόλο που βελτιώθηκαν οι συνθήκες ζωής, μειώθηκαν οι ασθένειες και οι θάνατοι και κατοχυρώθηκαν τα ανθρώπινα δικαιώματα, οι στόχοι που είχαν τεθεί δεν επιτεύχθηκαν πλήρως. Υπήρχε ακόμα μεγάλη διαφορά ανάμεσα στις πλούσιες χώρες και σε εκείνες που ήταν μη αναπτυγμένες και φτωχές. Τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα συνεχώς μεγάλωναν, ενώ ταυτόχρονα αυξάνονταν και τα προβλήματα στο περιβάλλον. Η κρίση οπότε δεν ήταν μόνο οικονομική, αλλά είχε πολυδιάστατο χαρακτήρα. Για αυτό από τη δεκαετία του 1960 αμφισβητούνταν έντονα η ιδέα της οικονομικής ανάπτυξης, ενώ παράλληλα οι επιπτώσεις της στο περιβάλλον ήταν πολύ σοβαρές. Από τη δεκαετία του 1970, οι περιβαλλοντολόγοι Pirages και Brown εισήγαγαν την έννοια της «αιεφορίας». Με αυτήν ήθελαν να δείξουν ότι η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να συνδυαστεί με την προστασία και με τη διατήρηση της φύσης (Φλογαΐτη, 2011: 34-39).

Η έννοια της αιεφορίας είναι ευρύτερη, καθώς περιλαμβάνει πολλούς τομείς, όπως την οικονομία, την πολιτική, το περιβάλλον, την κοινωνία. Παράλληλα, αυτή η έννοια εμπεριέχει την ανάγκη να γίνουν βαθιές και ουσιαστικές δομικές αλλαγές στον τρόπο λειτουργίας των κοινωνιών, με στόχο τη μακροχρόνια βιωσιμότητα και την ισορροπία ανθρώπου-φύσης (Φλογαΐτη, 2011: 38-40).

Η αιεφορία και η αιεφόρος ανάπτυξη αποτελούν μια συνολική, ολοκληρωμένη προσέγγιση, που δεν αφορά μόνο την οικονομική ανάπτυξη, αλλά λαμβάνει σοβαρά υπόψη την προστασία του περιβάλλοντος και τις περιβαλλοντικές ανησυχίες. Η έννοια της βιωσιμότητας ορίστηκε το 1987 από την Επιτροπή Brundtland ως η κάλυψη των αναγκών της σημερινής γενιάς, χωρίς όμως να τίθεται σε κίνδυνο η δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις δικές τους ανάγκες. Με βάση αυτόν τον ορισμό, η ανάπτυξη που επιδιώκεται σήμερα δεν θα πρέπει σε καμία

περίπτωση να έχει αρνητικές συνέπειες για τις επόμενες, μελλοντικές γενιές. (Ηνωμένα Έθνη, 2025).

Η αειφορία και η βιωσιμότητα ως έννοιες σηματοδοτούν ότι πρέπει να καλύπτονται οι ανάγκες των ανθρώπων σήμερα, αλλά και στο μέλλον. Αυτό μπορεί να γίνει αν δημιουργηθούν τρόποι ζωής και συστήματα που θα μας επιτρέπουν να ζούμε καλά, χωρίς όμως να ξεπερνούμε και τα όρια που αντέχει ο πλανήτης. Παράλληλα, χρειάζονται σημαντικές αλλαγές στον τρόπο που παράγουμε και καταναλώνουμε αγαθά. Συγκεκριμένα, τομείς όπως η παραγωγή τροφίμων, η ενέργεια και οι μετακινήσεις είναι αναγκαίο να αλλάξουν, ώστε να μειωθούν οι πιέσεις που ασκούν μέχρι σήμερα στο περιβάλλον και στο κλίμα. Μόνο με αυτές τις αλλαγές μπορεί να διασφαλιστεί ένα βιώσιμο μέλλον για τις επερχόμενες γενιές. Η ανάγκη για αυτές τις αλλαγές γίνεται όλο και πιο επείγουσα, ειδικά μέσα στις τρέχουσες συνθήκες όπως η κλιματική αλλαγή, οι πόλεμοι, η ρύπανση, η οικονομική ύφεση, οι πληθωριστικές τάσεις και η αντιμετώπιση πανδημιών (European Environment Agency, 2025).

Ως προς την εξέλιξη της αειφόρου ανάπτυξης σε διεθνές επίπεδο, η Έκθεση Brundtland αποτέλεσε τη βάση για τη διεξαγωγή της Παγκόσμιας Διάσκεψης για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη, η οποία πραγματοποιήθηκε το 1992 στο Ρίο ντε Τζανέιρο. Στη διάσκεψη αυτή υιοθετήθηκε ο ορισμός της αειφόρου ανάπτυξης που είχε διατυπωθεί στην Έκθεση Brundtland και δημιουργήθηκε ένα παγκόσμιο σχέδιο δράσης για να προωθηθεί η αειφορία, γνωστό ως «Agenda 21». Έτσι, η έννοια της αειφόρου ανάπτυξης απέκτησε επίσημο χαρακτήρα και κατέστη θεσμική οντότητα. Δόθηκε μεγαλύτερη σημασία και βαρύτητα στην έννοια αειφόρος ανάπτυξη, καθώς συνδέθηκε με την ανάγκη για δράση και με την ένταξη των διαστάσεων οικονομία, περιβάλλον κοινωνία. Σημαντικός σταθμός ήταν και το 2002, όταν και πραγματοποιήθηκε στο Γιοχάνεσμπουργκ νέα διεθνής διάσκεψη, με σκοπό να αξιολογηθούν τα αποτελέσματα της Διάσκεψης του Ρίο και να χαραχτούν νέες στρατηγικές και πολιτικές για την ενίσχυση της αειφορίας (Φλογαΐτη, 2011: 63-69).

Σε πιο περιφερειακό επίπεδο, η Ευρωπαϊκή Ένωση από πολύ νωρίς, ήδη από το 1972, ασχολήθηκε με την αειφόρο ανάπτυξη. Στη Διάσκεψη του Παρισιού δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στα κράτη-μέλη ότι η οικονομική ανάπτυξη πρέπει να προχωρά, να συμβαδίζει, μαζί με την προστασία του περιβάλλοντος, ότι πρέπει να ληφθεί μέριμνα

στο πλαίσιο της οικονομικής ανάπτυξης να προστατεύεται και το περιβάλλον. Στο ίδιο σκεπτικό κινήθηκαν τα Προγράμματα Δράσης. Έτσι, θεσπίστηκε το πρώτο Πρόγραμμα Δράσης για το Περιβάλλον 1973–1976 (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025). Αργότερα, το 1987, η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη παρείχε νομική βάση στην κοινή περιβαλλοντική πολιτική. Επίσης, με αυτό το Πρόγραμμα τονίστηκε η σημασία της ενίσχυσης της ΕΕ για την προστασία του περιβάλλοντος. Με τη Συνθήκη του Μάαστριχτ (1993), το περιβάλλον αναγνωρίστηκε επίσημα ως βασικός τομέας πολιτικής, ενώ καθιερώθηκε η κοινή λήψη αποφάσεων και η αξιολόγηση των περιβαλλοντικών επιπτώσεων από τα κράτη-μέλη (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025). Στη συνέχεια, το 1999, η Συνθήκη του Άμστερνταμ έθεσε την προστασία του περιβάλλοντος ως βασική προϋπόθεση για την επίτευξη της αειφόρου ανάπτυξης. Οκτώ χρόνια αργότερα, η Συνθήκη της Λισαβόνας έδωσε προτεραιότητα στη βιώσιμη ανάπτυξη και στην αντιμετώπιση της κλιματικής αλλαγής. Παράλληλα, έχουν υιοθετηθεί πολλές στρατηγικές για την αειφορία και ανάπτυξη, όπως η Στρατηγική για την Αειφόρο Ανάπτυξη το 2001, αλλά και πιο πρόσφατα η στρατηγική του 2015 με την ονομασία «Επόμενα βήματα για ένα Βιώσιμο Ευρωπαϊκό μέλλον – Ευρωπαϊκή Δράση για την Αειφορία» (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025). Ακόμη πιο πρόσφατα είναι τα σενάρια του 2019 με την ονομασία «Προς μια βιώσιμη Ευρώπη έως το 2030», τα οποία στοχεύουν στην προώθηση των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ (Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, 2025).

Σε εθνικό επίπεδο, το Σύνταγμα του 1975 αναφέρεται για πρώτη φορά στην ανάγκη προστασίας του περιβάλλοντος. Η σύνδεση όμως της προστασίας του περιβάλλοντος με την οικονομική ανάπτυξη, έγινε πιο ξεκάθαρη το 1993, μέσα από την Απόφαση 2844/93. Σε αυτή για πρώτη φορά παρουσιάστηκε και η έννοια της βιώσιμης ανάπτυξης. Αργότερα, με την αναθεώρηση του Συντάγματος, το 2001, και συγκεκριμένα στο άρθρο 24, καθιερώθηκε η αρχή της αειφορίας. Σε αυτό το πλαίσιο, το κράτος έχει την ευθύνη να λαμβάνει μέτρα, είτε προληπτικά είτε κατασταλτικά, προκειμένου για την διατήρηση και προστασία του περιβάλλοντος (Γιαννακούρου, 2023).

Παράλληλα, στη χώρα μας έχει δημιουργηθεί το Εθνικό Κέντρο Περιβάλλοντος και Αειφόρου Ανάπτυξης, που η αρμοδιότητα του είναι να παρακολουθεί τις εξελίξεις

στον τομέα του περιβάλλοντος και να συμμετέχει ενεργά στη διαμόρφωση πολιτικών για αυτό. Το Κέντρο αυτό καταθέτει ετησίως εκθέσεις στην Επιτροπή Αειφόρου Ανάπτυξης των Ηνωμένων Εθνών, αξιολογώντας σε αυτές τον βαθμό εφαρμογής της «Agenda 21», όπως και τον βαθμό εφαρμογής των στρατηγικών της Ευρωπαϊκής Ένωσης (Υπουργείο Ανάπτυξης, 2025). Επιπλέον, το 2002 και το 2019 η ελληνική πολιτεία διαμόρφωσε την Εθνική Στρατηγική Αειφόρου Ανάπτυξης, η οποία βασίζεται στους τρεις βασικούς πυλώνες: οικονομία, κοινωνία, περιβάλλον και στην εξυπηρέτηση αυτών. Ο πρώτος πυλώνας (οικονομία) αφορά την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και της επιχειρηματικότητας μέσα από τη σωστή αξιοποίηση των ανθρώπινων και φυσικών πόρων. Ο δεύτερος (κοινωνία) επικεντρώνεται στη μείωση της ανεργίας και στην ενίσχυση της συνοχής της κοινωνίας, ενώ ο τρίτος (περιβάλλον) δίνει έμφαση στην διατήρηση και προστασία του φυσικού πλούτου και στη βιώσιμη χρήση του από τον άνθρωπο (Υπουργείο Ανάπτυξης, 2025).

Η αειφόρος ανάπτυξη αναδείχθηκε σταδιακά ως μια αναγκαία αλλαγή στην παραδοσιακή οικονομική ανάπτυξη και τις κρίσεις που προκάλεσε. Αποτελεί μια ολιστική προσέγγιση η οποία συνδυάζει την οικονομική πρόοδο με την κοινωνική δικαιοσύνη και με την προστασία του περιβάλλοντος. Μέσα από διεθνείς διασκέψεις, ευρωπαϊκές πολιτικές και συνταγματικές προβλέψεις σε εθνικό επίπεδο, η αειφορία θεσμοθετήθηκε ως βασική αρχή χάραξης πολιτικής. Η εφαρμογή της αειφορίας προϋποθέτει μια διαρκή συνεργασία, ενεργή συμμετοχή όλων των πολιτών, αλλά και θεσμικές αλλαγές προκειμένου να διασφαλιστεί ένα βιώσιμο μέλλον για τις τωρινές και για τις μελλοντικές γενιές.

1.2. Οι 17 Στόχοι βιώσιμης ανάπτυξης του ΟΗΕ

Το 2015, η Γενική Συνέλευση του Οργανισμού Ηνωμένων Εθνών, η οποία πραγματοποιήθηκε στη Νέα Υόρκη, θέσπισε 17 Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης (ΣΒΑ). Οι στόχοι αυτοί καλύπτουν ένα ευρύ φάσμα κοινωνικών, οικονομικών και περιβαλλοντικών ζητημάτων. Πρόκειται για τους εξής στόχους:

1. Μηδενική Φτώχεια. Ο στόχος έχει τις εξής επιδιώξεις. Μέχρι το 2030 να μειωθεί/εξαλειφτεί η ακραία φτώχεια για όλους τους ανθρώπους όπου και αν βρίσκονται στον πλανήτη. Η ακραία φτώχεια στην τωρινή περίοδο μετράται με βάση

τους ανθρώπους που έχουν λιγότερα από 1,25 δολάρια την ημέρα για να ζήσουν. Ακόμη, ως το 2030, πρέπει να μειωθεί στο μισό η αναλογία ανδρών, γυναικών και παιδιών που ζουν σε συνθήκες φτώχειας, όπως και να εφαρμοστούν κατάλληλα μέτρα και εθνικά συστήματα κοινωνικής προστασίας για όλους και πλήρης κάλυψη των φτωχών και των ευάλωτων. Πρέπει να διασφαλιστεί ότι όλοι, γυναίκες και άνδρες, ιδίως όσοι είναι φτωχοί θα έχουν ίση πρόσβαση στους οικονομικούς πόρους, σε υπηρεσίες, στην ιδιοκτησία, στους φυσικούς πόρους, στις νέες τεχνολογίες και στις χρηματοπιστωτικές υπηρεσίες, και χρηματοδοτήσεις, όπως και ότι θα αυξηθεί η ανθεκτικότητα των ευάλωτων και φτωχών και η ευπάθειά τους έναντι ακραίων φαινομένων σχετικών με οικονομικές κοινωνικές και περιβαλλοντικές πιέσεις και καταστροφές. Υποστόχος είναι επίσης η κινητοποίηση πόρων από διάφορες πηγές, μέσω της αναπτυξιακής συνεργασίας, για να αποκτήσουν οι αναπτυσσόμενες χώρες επαρκή μέσα και να εφαρμοστούν προγράμματα που θα εξαλείψουν τη φτώχεια σε όλες της τις μορφές. Τέλος, υποστόχος είναι να διαμορφωθούν σταθερά πολιτικά πλαίσια πολιτικών σε εθνικό, περιφερειακό και διεθνές επίπεδο, βασισμένα σε αναπτυξιακές στρατηγικές υπέρ των φτωχών, τα οποία επιπρόσθετα θα χαρακτηρίζει η ευαισθησία απέναντι σε θέματα ισότητας των φύλων (<https://unric.org>).

2. Μηδενική Πείνα. Ο στόχος αυτός εστιάζει στην εξάλειψη της πείνας και στη διασφάλιση της καθολικής πρόσβασης όλων των ανθρώπων σε ασφαλή, επαρκή και θρεπτική τροφή μέχρι το 2030, με ιδιαίτερη έμφαση στους φτωχούς και στις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Παράλληλα, αποσκοπεί στην αντιμετώπιση όλων των μορφών κακής διατροφής και στη βελτίωση της διατροφικής κατάστασης του παγκόσμιου πληθυσμού. Προωθεί τη βιώσιμη αγροτική ανάπτυξη μέσω της αύξησης της παραγωγικότητας και των εισοδημάτων των μικροπαραγωγών, της εφαρμογής ανθεκτικών γεωργικών πρακτικών και της προστασίας των οικοσυστημάτων, αλλά και στην ενίσχυση των επενδύσεων, στη βελτίωση της λειτουργίας των αγορών τροφίμων και στη μείωση των εμπορικών στρεβλώσεων, ώστε να εξασφαλιστεί η επισιτιστική ασφάλεια και η σταθερότητα των τιμών σε παγκόσμιο επίπεδο (Unric.org, 2025).

3. Καλή υγεία και ευημερία. Ο στόχος αφορά στη διασφάλιση της καλής υγείας και της ευημερίας για όλους. Επιδιώκει, μέχρι το 2030, τη σημαντική μείωση της θνησιμότητας, των πρόωγων θανάτων από μη μεταδοτικές ασθένειες μέσω της

πρόληψης και έγκαιρης θεραπείας, την εξάλειψη επιδημιών όπως το AIDS, η φυματίωση, την καταπολέμηση μεταδοτικών ασθενειών και την προώθηση της ψυχικής υγείας. Επιπλέον, δίνει έμφαση στην καθολική πρόσβαση σε ποιοτικές υπηρεσίες υγείας, στη σεξουαλική/αναπαραγωγική φροντίδα, στα εμβόλια και βασικά φάρμακα, στην ενίσχυση των συστημάτων υγείας, στη μείωση της χρήσης επιβλαβών ουσιών, τροχαίων ατυχημάτων και των κινδύνων από τη ρύπανση. Τέλος, προωθεί την ενίσχυση της διεθνούς συνεργασίας, της χρηματοδότησης και της ετοιμότητας των χωρών να αντιμετωπίζουν σοβαρές υγειονομικές κρίσεις (Unric.org, 2025).

4. Ποιοτική εκπαίδευση. Ο στόχος αυτός αποσκοπεί στη διασφάλιση ποιοτικής, ισότιμης και χωρίς αποκλεισμούς εκπαίδευσης για όλους μέχρι το 2030, όπως και την ολοκλήρωση της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης από όλα τα παιδιά, την πρόσβαση όλων στην προσχολική αγωγή, την ισότιμη συμμετοχή γυναικών και ανδρών στην τεχνική, επαγγελματική και τριτοβάθμια εκπαίδευση, την απόκτηση βασικών δεξιοτήτων και επαγγελματικών δεξιοτήτων που ενισχύουν την απασχολησιμότητα, την καλυτέρευση των υποδομών, την αύξηση των υποτροφιών και την κατάρτιση των εκπαιδευτικών, ιδίως στις αναπτυσσόμενες χώρες. Επιπλέον, προωθεί την εξάλειψη των εκπαιδευτικών ανισοτήτων και των διακρίσεων, διασφαλίζοντας την πρόσβαση όλων σε όλα τα επίπεδα εκπαίδευσης. Ιδιαίτερη σημασία δίνει στην εκπαίδευση για τη βιώσιμη ανάπτυξη, τα ανθρώπινα δικαιώματα, την ισότητα των φύλων και την οικοδόμηση κουλτούρας παγκόσμιας ειρήνης και πολιτειότητας (Unric.org, 2025).

5. Ισότητα δύο φύλων. Στοχεύει στην επίτευξη της ισότητας των φύλων και στη χειραφέτηση όλων των γυναικών. Επιδιώκει τον τερματισμό κάθε μορφής διάκρισης και βίας και την εξάλειψη επιβλαβών πρακτικών, όπως ο παιδικός γάμος. Προωθεί την αναγνώριση της μη αμειβόμενης φροντίδας, την ισότιμη συμμετοχή των γυναικών στη λήψη αποφάσεων και την καθολική πρόσβαση στη σεξουαλική και αναπαραγωγική υγεία. Επιδιώκει την οικονομική ενδυνάμωση των γυναικών, τη χρήση της τεχνολογίας και την υιοθέτηση πολιτικών και ρυθμίσεων που ενισχύουν την ισότητα των φύλων (Unric.org, 2025).

6. Καθαρό νερό και αποχέτευση. Αφορά τη διασφάλιση της διαθεσιμότητας και της βιώσιμης διαχείρισης του νερού και της υγιεινής για όλους. Επιδιώκει μέχρι το 2030

την καθολική και ισότιμη πρόσβαση όλων σε ασφαλές και προσιτό πόσιμο νερό, καθώς και σε επαρκείς εγκαταστάσεις υγιεινής, με ιδιαίτερη μέριμνα για τις γυναίκες και τις ευάλωτες κοινωνικές ομάδες. Στοχεύει στη βελτίωση της ποιότητας του νερού μέσω της μείωσης της ρύπανσης, της ασφαλούς διαχείρισης των υγρών αποβλήτων και της ενίσχυσης της ανακύκλωσης/επαναχρησιμοποίησης των υδατικών πόρων. Επιδιώκει την αποδοτικότερη και βιώσιμη χρήση του νερού σε όλους τους τομείς, την σωστή και ολοκληρωμένη διαχείριση των υδατικών πόρων και την προστασία των οικοσυστημάτων νερού. Προωθεί τη διεθνή συνεργασία, την ενίσχυση των ικανοτήτων των αναπτυσσόμενων χωρών και τη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων στη διαχείριση του νερού και να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά η λειψυδρία και οι συνέπειες της κλιματικής αλλαγής (Unric.org, 2025).

7. Φθηνή και καθαρή ενέργεια. Αποσκοπεί στη διασφάλιση καθολικής πρόσβασης σε προσιτές, αξιόπιστες, σύγχρονες υπηρεσίες ενέργειας μέχρι το 2030, στην αύξηση του μεριδίου των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας και στη βελτίωση της ενεργειακής αποδοτικότητας παγκοσμίως. Προωθεί τη διεθνή συνεργασία, την προώθηση καθαρών ενεργειακών τεχνολογιών και την ανάπτυξη ενεργειακών υποδομών, κυρίως στις αναπτυσσόμενες χώρες (Unric.org, 2025).

8. Αξιοπρεπής εργασία και οικονομική ανάπτυξη. Αφορά στην προώθηση της βιώσιμης και χωρίς αποκλεισμούς οικονομικής ανάπτυξης και στην εξασφάλιση αξιοπρεπούς εργασίας για όλους τους ανθρώπους, στην αύξηση της παραγωγικότητας μέσω της καινοτομίας και τεχνολογικής αναβάθμισης, στη δημιουργία ποιοτικών θέσεων εργασίας και στη στήριξη της επιχειρηματικότητας. Αποσκοπεί στην προστασία των εργασιακών δικαιωμάτων, στη μείωση της ανεργίας, στην εξάλειψη της παιδικής και αναγκαστικής εργασίας και στην αποσύνδεση της οικονομικής ανάπτυξης από την υποβάθμιση του περιβάλλοντος (Unric.org, 2025).

9. Βιομηχανία, καινοτομία, υποδομές. Αφορά στην ανάπτυξη ανθεκτικών, βιώσιμων και προσβάσιμων υποδομών για την οικονομική ανάπτυξη και ευημερία, στη βιώσιμη βιομηχανοποίηση και αύξηση της απασχόλησης στον βιομηχανικό τομέα, ιδίως στις λιγότερο ανεπτυγμένες χώρες, στη χρηματοδότηση μικρών επιχειρήσεων και την ένταξή τους στις αγορές, στην υιοθέτηση καθαρών τεχνολογιών, στην έρευνα και καινοτομία και στη διεύρυνση της πρόσβασης στην τεχνολογία (Unric.org, 2025).

10. Λιγότερες ανισότητες. Αποσκοπεί στη μείωση των ανισοτήτων των χωρών, στην αύξηση του εισοδήματος του κατώτερου 40% του πληθυσμού, στην κοινωνικοοικονομική και πολιτική ένταξη όλων, στην εξάλειψη διακρίσεων και την εφαρμογή δίκαιων πολιτικών, όπως φορολογία, στη ρύθμιση των χρηματοπιστωτικών αγορών, στη συμμετοχή των αναπτυσσόμενων χωρών σε διεθνείς θεσμούς, στη διαχείριση της μετανάστευσης, στην ανάπτυξη μέσω διεθνούς βοήθειας (Unric.org, 2025).

11. Βιώσιμες πόλεις και κοινότητες. Αφορά στη δημιουργία βιώσιμων και ασφαλών πόλεων για όλους, στην επαρκή στέγαση και βασικές υπηρεσίες, στη βελτίωση των φτωχογειτονιών, στη διασφάλιση προσβάσιμων και βιώσιμων συστημάτων μεταφορών, στη βιώσιμη αστικοποίηση, στην προστασία της πολιτιστικής και φυσικής κληρονομιάς, στην ανθεκτικότητα απέναντι σε φυσικές καταστροφές, στη μείωση του περιβαλλοντικού αποτυπώματος των πόλεων, στην πρόσβαση σε πράσινους δημόσιους χώρους (Unric.org, 2025).

12. Υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή. Αναφέρεται σε βιώσιμα πρότυπα κατανάλωσης και παραγωγής, με όλες τις χώρες να αναλαμβάνουν δράση και οι ανεπτυγμένες να υποστηρίζουν τις αναπτυσσόμενες, στη βιώσιμη διαχείριση φυσικών πόρων, στη μείωση αποβλήτων, στη μείωση των απωλειών τροφίμων, στη σωστή διαχείριση χημικών και αποβλήτων, στην ενίσχυση της ανακύκλωσης, στην υιοθέτηση βιώσιμων πρακτικών από τις επιχειρήσεις, στη βιώσιμη δημόσια προμήθεια, στην ενημέρωση του κοινού και στην κατάργηση επιδοτήσεων ορυκτών καυσίμων που ενθαρρύνουν την υπερκατανάλωση (Unric.org, 2025).

13. Δράση για το κλίμα. Αφορά στην ενίσχυση της ανθεκτικότητας και της προσαρμογής των χωρών από την κλιματική αλλαγή, μέσω ενσωμάτωσης κατάλληλων μέτρων στις εθνικές στρατηγικές, στην εκπαίδευση και ευαισθητοποίηση για μετριασμό, προσαρμογή και έγκαιρη προειδοποίηση, στη βελτίωση των ικανοτήτων σχεδιασμού και διαχείρισης σε πιο ευάλωτες χώρες (Unric.org, 2025).

14. Ζωή στο νερό. Σχετίζεται με την προστασία των ωκεανών και θαλάσσιων οικοσυστημάτων προκειμένου για τη βιωσιμότητα του πλανήτη, στη μείωση της θαλάσσιας ρύπανσης, ειδικά από χερσαίες πηγές, στην ενίσχυση της διαχείρισης και

αποκατάστασης των παράκτιων οικοσυστημάτων, στην αντιμετώπιση της οξίνισης, στη ρύθμιση της αλιείας και στην προστασία των θαλάσσιων περιοχών, στην απαγόρευση επιδοτήσεων που ενισχύουν την υπεραλίευση, στην ενίσχυση των μικρών αλιευτικών κοινοτήτων, στην αύξηση της επιστημονικής γνώσης και της τεχνολογίας, στην προστασία της θαλάσσιας βιοποικιλότητας και στη βιώσιμη αξιοποίηση των θαλάσσιων πόρων, ενισχύοντας την οικονομική ανάπτυξη των μικρών νησιωτικών και αναπτυσσόμενων χωρών (Ungric.org, 2025).

15. Ζωή στη στεριά. Αφορά στην προστασία των χερσαίων οικοσυστημάτων και της βιοποικιλότητας, στη διατήρηση, αποκατάσταση και βιώσιμη χρήση δασών, υγροτόπων, βουνών, στην εξάλειψη της αποψίλωσης, στην καταπολέμηση της ερημοποίησης, στην προστασία των απειλούμενων ειδών, στον τερματισμό της λαθροθηρίας, στη δίκαιη διαχείριση των γενετικών πόρων, στην ενσωμάτωση της αξίας της βιοποικιλότητας στον εθνικό σχεδιασμό, στην αύξηση των χρηματοδοτήσεων για τη διατήρηση των οικοσυστημάτων και στην ενίσχυση της τοπικής συμμετοχής για την προστασία της φύσης (Ungric.org, 2025).

16. Ειρήνη, δικαιοσύνη και ισχυροί θεσμοί. Αφορά στη μείωση της βίας και των θανάτων προκειμένου για την ειρήνη και την ασφάλεια, στην προστασία των παιδιών από κακοποίηση, εκμετάλλευση και εμπορία, στην προώθηση του κράτους δικαίου και της ισότιμης πρόσβασης στη δικαιοσύνη, στον περιορισμός των παράνομων ροών χρημάτων και όπλων, στην ενίσχυση των διαφανών θεσμών, στην συμμετοχική λήψη αποφάσεων, στην παρουσία των αναπτυσσόμενων χωρών στη διεθνή διακυβέρνηση, στην προστασία των ελευθεριών, στην συνεργασία για την πρόληψη της τρομοκρατίας και του εγκλήματος (Ungric.org, 2025).

17. Συνεργασία για τους στόχους. Αναφέρεται σε πολυποίκιλη συνεργασία όπως στη χρηματοδότηση, στην τεχνολογία, στην ανάπτυξη ικανοτήτων, στο εμπόριο, την αύξηση των εγχώριων πόρων μέσω διεθνούς στήριξης, την πλήρη υλοποίηση της αναπτυξιακής βοήθειας, τη βιώσιμη διαχείριση του χρέους, την ενίσχυση της διεθνούς εμπορικής ισότητας και την υποστήριξη της διακυβέρνησης μέσω πολυμερών συνεργασιών και έγκυρων και αξιόπιστων δεδομένων (Ungric.org, 2025).

Η υλοποίηση των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης στοχεύει στη δημιουργία ενός πιο δίκαιου, υγιούς, βιώσιμου, ειρηνικού και ευημερούντος κόσμου, διασφαλίζοντας την

κάλυψη των αναγκών και των προσδοκιών τόσο των σημερινών, όσο και των μελλοντικών γενεών. Θα μπορούσε να ειπωθεί πως οι στόχοι αυτοί συνιστούν μια πρόσκληση για αλληλεγγύη μεταξύ των γενεών. Μπορούν να διασφαλίσουν την ευημερία των μελλοντικών γενεών και ένα καλύτερο αύριο (Unfic.org, 2025).

1.3. Η πτυχή της βιώσιμης ανάπτυξης «Περιβάλλον»

Η έννοια αειφορία εμπεριέχει το περιβάλλον που διείσδυσε στον κόσμο της οικονομίας και ανάπτυξης, η οποία συνδυάστηκε με την πτυχή κοινωνία. Ο πυλώνας Περιβάλλον ή Περιβαλλοντική Αειφορία αναφέρεται στο ότι η ζωή εν γένει του ανθρώπου εξαρτάται πλήρως από τη φύση και τα συστήματά της. Γι' αυτό και η προστασία του περιβάλλοντος πρέπει να αποτελεί πρώτη προτεραιότητα των σύγχρονων κοινωνιών, και δη πριν από τους πυλώνες οικονομία και κοινωνία. Στον πυλώνα Περιβάλλον εμπεριέχονται θέματα όπως το πόσιμο, καθαρό νερό, η καθαρή ατμόσφαιρα και ποιότητα του αέρα, η βιοποικιλότητα και η ορθή διαχείριση των φυσικών πόρων. Οι Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης που σχετίζονται άμεσα με το περιβάλλον είναι οι Στόχοι 6, 7, 11, 12, 14 και 15. (Δηλαδή: καθαρό νερό και αποχέτευση, καθαρή ενέργεια, βιώσιμες πόλεις, υπεύθυνη κατανάλωση και παραγωγή, ζωή στο νερό και στη στεριά). Η περιβαλλοντική βιωσιμότητα είναι απαραίτητη προκειμένου να μπορέσει να υπάρξει οικονομική και κοινωνική βιωσιμότητα. Αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό σήμερα, στις τωρινές συνθήκες που τις χαρακτηρίζουν οι κλιματικές αλλαγές και τα πολλά περιβαλλοντικά προβλήματα. Το περιβάλλον προσφέρει στον άνθρωπο τους αναγκαίους φυσικούς πόρους, οι οποίοι μπορούν να στηρίξουν την οικονομία, με όρους βιωσιμότητας. Αν οι πόροι αυτοί χρησιμοποιούνται αλόγιστα, χωρίς μέτρο, τότε θα πληγούν η οικονομία και η κοινωνία και άρα η βιωσιμότητα τους. Για παράδειγμα, είναι έκδηλο ότι η υπερβολική εξόρυξη και η ανάπτυξη χωρίς τον ανάλογο σεβασμό στη φύση, έχουν ήδη προκαλέσει σημαντική υποβάθμιση του περιβάλλοντος και πλείστα κοινωνικά προβλήματα.¹

Προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι επιπτώσεις της κλιματικής αλλαγής και της περιβαλλοντικής καταστροφής, χρειάζεται να περιοριστεί όσο το δυνατόν περισσότερο η ρύπανση. Χρέος του σύγχρονου ανθρώπου είναι, επίσης, να

¹ <https://www.brightest.io/three-pillars-sustainability>

προστατεύσει και διατηρήσει τους φυσικούς πόρους, να χρησιμοποιεί ανανεώσιμες πηγές ενέργειας, να διαχειρίζεται ορθά τα απορρίμματα και να προάγει την ανακύκλωση/επαναχρησιμοποίηση. Επιπλέον, σημαντικό ρόλο στην προστασία του περιβάλλοντος για να αντιστραφεί η υποβάθμιση του, διαδραματίζουν και οι οικολογικές επιλογές στη μετακίνηση, όπως να χρησιμοποιούνται περισσότερο τα μέσα μαζικής μεταφοράς, το ποδήλατο και το περπάτημα. Πρόκειται για επιλογές φιλικές προς το περιβάλλον.²

1.4. Παραδείγματα και καλές πρακτικές αξιοποίησης πολιτιστικών μνημείων που συνδέονται με το νερό

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αξιοποίησης πολιτιστικών μνημείων που συνδέονται με το νερό είναι το Σύστημα Διαχείρισης Υδάτων του Άουγκσμπουργκ (Augsburg Water Management System), μιας πόλης στη νότια Γερμανία. Πρόκειται για ένα βιώσιμο σύστημα διαχείρισης υδάτων διαφορετικών φάσεων όπου εφαρμόζονταν καινοτόμοι υδραυλικοί μηχανισμοί για τη χρήση των υδάτινων πόρων για περισσότερο από επτά αιώνες. Το σύστημα περιλαμβάνει πηγές πόσιμου νερού και επεξεργασμένου (νερό πηγής και νερό ποταμού) και ένα εκτεταμένο δίκτυο καναλιών και ρεμάτων που διατηρούσαν αυτούς τους τύπους νερού σε διαχωρισμό, όπως και πύργους ύδρευσης από τον 15ο αιώνα με μηχανήματα άντλησης, τα οποία δούλευαν με υδραυλικούς τροχούς και πιο μετά με στροβίλους, μια υδρόψυκτη αίθουσα του 17ου αιώνα, ένα σύστημα μνημειωδών σιντριβανιών και το Hochablass Waterworks, το οποίο αντιπροσωπεύει τη σύγχρονη υδραυλική μηχανική των αρχών του εικοστού αιώνα και υδροηλεκτρικούς σταθμούς που παράγουν ως σήμερα βιώσιμη ενέργεια. Οι καινοτόμοι μηχανικοί των μέσων του 16ου αιώνα είχαν εμπνευστεί από το διαχωρισμό πόσιμου και επεξεργασμένου νερού, μια ιδέα της εποχής, που διαμορφώθηκε γιατί το ακάθαρτο νερό ήταν η αιτία πολλών ασθενειών. Τα 22 αλληλεξαρτώμενα στοιχεία που φέρει το Σύστημα Διαχείρισης Υδάτων Άουγκσμπουργκ βασίζεται σε έξι τυπολογίες δομών, μαρτυρία μιας μακράς διαχείρισης του συστήματος ύδρευσης της πόλης και προϊόν μιας μακράς διαδοχής προσαρμογών 700 χρόνων. Η λειτουργία του συστήματος βασίζεται στο διατηρητέο σύνολο από κανάλια, υδάτινα ρεύματα, υδραυλικά έργα, υδροτεχνικές κατασκευές και κτίρια, σιντριβάνια, υδροηλεκτρικούς σταθμούς. Η προστασία τους έχει

² <https://www.nmb-t.com/business-insights/three-pillars-sustainability-small-business>

επιτευχθεί μέσω μιας σειράς αυστηρών νόμων και ρυθμίσεων, ενώ υπάρχουν αυστηροί κανονισμοί για να ελέγχεται η ποιότητα του νερού, αλλά και η διατήρηση της φύσης, ώστε να υπάρχει μια βιώσιμη χρήση και ανάπτυξη (UNESCO, 2025).

Το ρωμαϊκό υδραγωγείο της Fréjus στη Γαλλία διαθέτει τμήματα χρονολογημένα από την εποχή του Αυγούστου και του Καίσαρα. Είναι ένα αξιοσημείωτο παράδειγμα αρχαίας υδραυλικής μηχανικής, χτισμένο τον 1ο αιώνα. Έχει 36 τόξα και εκτείνεται σε 42 χιλιόμετρα. Παρείχε νερό στην πόλη από το Μονς και το Montaroux για περισσότερο από 400 χρόνια, κυρίως σήμερα για λόγους άρδευσης.³

Η άριστη τεχνογνωσία των Ρωμαίων στη μηχανική αντανakλάται στα συστήματα υδάτινων οδών που μετέφεραν γλυκό νερό από πηγές και λιωμένο χιόνι σε μεγάλες αποστάσεις, μέσω σωλήνων και σιηράγγων στο υδραγωγείο Aqua Virgo που χρησιμοποιείται ως σήμερα, παρέχοντας νερό στις πιο κεντρικές βρύσες στην Ρώμη. Το καθαρό, κρύο, γλυκό νερό είναι πόσιμο, ρέει συνεχώς και τροφοδοτείται από τη βαρύτητα. Το Aqua Virgo κατασκευάστηκε το 19 π.Χ. από τον Μάρκο Αγρίππα, γαμπρό του αυτοκράτορα Οκταβιανού Αυγούστου. Ο θρύλος λέει ότι ένα νεαρό κορίτσι οδήγησε τους Ρωμαίους στρατιώτες σε μια πηγή - την πηγή του υδραγωγείου, που βρίσκεται στους λόφους 13 χλμ. μακριά, στο Agro Lucellano. Το Aqua Virgo έχει μήκος 21 χλμ, το περισσότερο μέρος του κάτω από το έδαφος, και με ένα φαρδύ τόξο αξιοποιεί τη βαρύτητα μέσω ρηχής κατηφορικής κλίσης. Η Φοντάνα ντι Τρέβι είναι ο τελικός προορισμός της αρχικής Άκουα Βεργίνα.⁴

Το μνημείο Espada Aqueduct που λειτουργεί έως σήμερα και είναι τμήμα του San Antonio Missions National Historical Park στο Τέξας, θεωρείται σημαντικό τοπόσημο, λόγω της συνεχιζόμενης χρηστικότητάς του. Είναι το παλαιότερο ισπανικό υδραγωγείο των ΗΠΑ που οικοδομήθηκε για αρδευτικούς λόγους. Μεταφέρει νερό σε ένα ρυάκι έξι μιλίων (ρυάκι Πιέδρας) το οποίο συνδέει τις τάφρους και ακόμη και ρέει καθ' οδόν προς την Μίσιον Εσπάντα. Χτίστηκε μεταξύ 1740 και 1745 και φέρει όλα τα επιτεύγματα της ευρωπαϊκής μηχανικής. Έχει αντέξει σε μεγάλες πλημμύρες για πάνω από 270 χρόνια (NPS.GOV, 2026).

Ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα στη χώρα μας ως παράδειγμα συνεχιζόμενης χρηστικής χρήσης είναι η περίπτωση *Μάννα του Νερού* στην Τρίπολη. Πρόκειται για

³ <https://wanderlog.com/el/place/details/512116/aqueduc>

⁴ <https://unpodipepe.ca/2025/03/28/acqua-vergine/>

δυο υδραγωγεία και δίκτυα από την οθωμανική περίοδο, που υδροδοτούν ακόμη και σήμερα την πόλη (ΣΑΟΟ, 2024). Από τα ρωμαϊκά υδραγωγεία της Κρήτης, αξίζει να αναφερθεί αυτό του Ηρακλείου. Είναι ένα από τα μακρύτερα σε μήκος υδραγωγεία σε όλη τη Μεσόγειο (περίπου επτά μίλια). Διατηρείται σε άριστη κατάσταση και συνεχίζει να υδροδοτεί την πόλη. Είναι υπόγεια κατασκευή που χτίστηκε τον 2ο αιώνα μ.Χ.. Αντλούσε νερό από την κρήνη Φουντάνα. Διέσχιζε την περιοχή Σπηλιάς-Σκαλανίου και διένεμε το νερό στην Κνωσό, στα περίχωρα του Ηρακλείου. Κατά την αιγυπτιακή κατοχή (1830–1840 μ.Χ.), συνδέθηκε με το υφιστάμενο και σήμερα υδραγωγείο Μοροζίνι (κατασκευάστηκε κατά την Ενετική περίοδο) για να ενισχύσει την παροχή νερού στο Ηράκλειο. Το σύστημα αυτό χρησιμοποιείται και σήμερα, αν και ο αρχικός αγωγός αντικαταστάθηκε με σωλήνες PVC (Χρυσόπουλος, 2025).

Υποδειγματική είναι η περίπτωση της Λίμνης Οχρίδας που έχει εγγραφεί από το 1979 στον Κατάλογο Παγκόσμιας Κληρονομιάς της UNESCO. Το 2014, η περιοχή συμπεριλήφθηκε στη Διασυννοριακή Βιόσφαιρα Οχρίδας-Πρεσπών, μια περιοχή με πλούσια εθνοτική, πολιτιστική, και θρησκευτική ποικιλομορφία. Η βιόσφαιρα δέχεται πολλές πιέσεις από την αύξηση της επισκεψιμότητας και την επακόλουθη ρύπανση των υδάτων, ιδίως στις πηγές του Αγίου Ναούμ, την ώρα που η περιοχή φιλοξενεί πολλά είδη χλωρίδας και πανίδας του γλυκού νερού. Για να αντιμετωπιστεί το πρόβλημα, το Ίδρυμα Εθνικό Πάρκο Γκαλίτσιτσα χαρτογράφησε τα σχετικά με το νερό οικοσυστήματα μέσω του έργου «Πηγές Αγίου Ναούμ - Βιολογικός Κατάλογος και Απογραφή Οικοσυστημικών Υπηρεσιών (SN-BESI)». Στην πρώτη φάση του έργου, η δειγματοληψία έδειξε πως το νερό των πηγών του Αγίου Ναούμ είναι πολύ χαμηλότερης ποιότητας από το αναμενόμενο. Έτσι, η βιώσιμη διαχείριση των πηγών κρίθηκε πιο επιτακτική. Ταυτόχρονα συνδέθηκε με τη διατήρηση της φυσικής ομορφιάς και της πολιτιστικής και θρησκευτικής κληρονομιάς. Πραγματοποιήθηκε μια σειρά εκδηλώσεων για την εκπαίδευση του πληθυσμού για καταστροφικές επιπτώσεις της ανθρώπινης δραστηριότητας. Μαθητές και εκπαιδευτικοί συμμετείχαν σε εργαστήρια περιβαλλοντικής εκπαίδευσης όπως και οι τοπικοί φορείς, προκειμένου να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση των τοπικών πληθυσμών και να κατανοήσουν τον ρόλο τους στη διατήρηση και την προστασία των φυσικών πόρων και των οικοσυστημάτων. Το Ίδρυμα Εθνικό Πάρκο Γκαλίτσιτσα δημιούργησε, βάσει των δεδομένων που συνέλεξε, ένα Σχέδιο Διαχείρισης Περιοχής με τη συμβολή της

κοινότητας, στο οποίο ενθαρρύνεται η βιώσιμη διαχείριση και ανάπτυξη (UNESCO, 2026).

Κεφάλαιο 2: Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΑΞΙΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ

2.1. Ο ρόλος της πολιτιστικής κληρονομιάς

Η «πολιτιστική κληρονομιά» ως έννοια σημαίνει όλα όσα δημιουργήσε ο άνθρωπος, τα οποία καταδεικνύουν την ιστορία, τις αξίες, το πνεύμα του και την ταυτότητά του. Είναι ό,τι έχει μείνει από τους προγόνους και τις προγενέστερες κοινότητες και έχουν σημασία για την τωρινή κοινωνία. Αυτά τα στοιχεία μπορεί να είναι υλικά, δηλαδή αντικείμενα που μπορούμε να αγγίξουμε, αλλά και άυλα, δηλαδή παραδόσεις και έθιμα. Στόχος είναι να τα διατηρήσουμε και να τα μεταδώσουμε στις επόμενες γενιές, γιατί φέρουν αξία και κληρονόμησή τους στις επερχόμενες γενιές είναι σημαντική (Rodgers & van Oers, 2011: 6-7 · UNESCO, 2017). Συγκεκριμένα, η Υλική Πολιτιστική Κληρονομιά είναι όλα τα απτά αντικείμενα και μέρη, όπως κτίρια, μνημεία, έργα τέχνης, βιβλία, αρχεία, μηχανές, ρούχα, υποθαλάσσια κληρονομιά, μηχανές, κ.ά. Άυλη πολιτιστική κληρονομιά είναι οι παραδόσεις και οι συνήθειες μιας κοινωνίας που μεταφέρονται από γενιά σε γενιά. Περιλαμβάνει έθιμα, γιορτές, λαϊκά τραγούδια, χορούς, γλώσσα, διαλέκτους, προφορικές ιστορίες και παράδοση, τρόπους ζωής. Η Φυσική Πολιτιστική Κληρονομιά είναι τα φυσικά τοπία και τα στοιχεία της φύσης με πολιτιστική αξία, όπως βουνά, δάση, ποτάμια, σπάνια φυτά και

ζώα, η φυσική ομορφιά και η βιοποικιλότητα μιας περιοχής (Rodgers & van Oers, 2011: 6-7).

Η πολιτιστική κληρονομιά αφορά όλους τους ανθρώπους και ολόκληρη την κοινωνία, γιατί διαμορφώνει τον χαρακτήρα και την ταυτότητα του ατόμου και της κοινότητας. Αποτελεί σημαντική δύναμη, καθώς μας βοηθά να γνωρίσουμε τον πολιτισμό μας και να εμπνευστούμε για νέες δημιουργίες. Επιπλέον, διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη δημιουργία κοινωνικών σχέσεων, στη συνεργασία μεταξύ των ανθρώπων, στην τοπική και εθνική οικονομική ανάπτυξη, στην απασχόληση, στην κοινωνική συνοχή. Παρέχει πλείστες δυνατότητες αναζωογόνησης των αστικών ακόμη και των αγροτικών περιοχών και δίνει ώθηση στο βιώσιμο τουρισμό.⁵

Η πολιτιστική κληρονομιά αναγνωρίστηκε με τη Σύμβαση Παγκόσμιας Κληρονομιάς του 1972 ως μια καίριας σημασίας ανθρώπινη δημιουργία. Αυτή η Σύμβαση τόνισε ότι η κοινωνία και η κοινότητα έχουν το δικαίωμα και την ευθύνη να δημιουργούν και να διατηρούν την πολιτιστική κληρονομιά (Πούλιος και συν., 2015: 37).

2.2. Κοινωνικό-πολιτισμικά και οικονομικά οφέλη της πολιτιστικής κληρονομιάς και ο ρόλος της ανάδειξης, διαχείρισης και αξιοποίησης μνημείων πολιτισμού

Η πολιτιστική κληρονομιά έχει αξία για την κοινότητα, τοπική και διεθνή. Για αυτό οργανισμοί, διακυβερνητικοί και μη, ασχολούνται με τη διατήρηση και προστασία της, όπως ο ICOMOS. Στόχος του είναι η διατήρηση, προστασία και ανάδειξη των πολιτιστικών τόπων διεθνώς, και δη η ανάδειξη των μνημείων και των τοποθεσιών. Ακόμη, ελέγχει τις υποψηφιότητες για την ένταξη των μνημείων ως στοιχεία παγκόσμιας πολιτιστικής κληρονομιάς και σε αυτόν οφείλεται η οικοδόμηση του φιλοσοφικού πλαισίου της πολιτιστικής κληρονομιάς.⁶

Ένας ακόμα σημαντικός οργανισμός είναι το ICOM (International Council of Museums). Ιδρύθηκε το 1946 και έχει ως κύριο στόχο την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς.⁷ Στα πρώτα χρόνια του, μέχρι το 1965, διοργάνωσε επτά διεθνή συνέδρια, για τον εκπαιδευτικό ρόλο των μουσείων, την κυκλοφορία και

⁵ <https://ec.europa.eu/culture/el/policies/selected-themes/politistiki-klironomia>

⁶ <https://www.icomos.org/en>

⁷ <https://icom.museum/en/ressource/museums-ethics-and-cultural-heritage/>

διατήρηση των πολιτιστικών αγαθών. Ως το 1986 προκειμένου για τη διατήρηση της κληρονομιάς οργάνωσε δράσεις και προτάσεις για τη διατήρηση της. Από το 1996 ασχολείται ιδιαίτερα με την παράνομη διακίνηση των πολιτιστικών αγαθών και εργάζεται για την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, συμμετέχοντας στην πρωτοβουλία BlueShield, που αφορά την προστασία της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς.⁸

Άλλος οργανισμός είναι ο ΟΟΣΑ. Ασχολείται με την ευημερία και ισότητα, αλλά και την πολιτιστική κληρονομιά, που θεωρεί σημαντική για την ανάπτυξη των κοινωνιών. Συνεργάζεται με την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και αναλαμβάνουν από κοινού έργα για να ενισχύσουν τον ρόλο του πολιτισμού στην τοπική ανάπτυξη και να συνδέσουν την κληρονομιά με αυτή. Το πρόγραμμα «Πολιτιστικοί και δημιουργικοί τομείς και τοπική ανάπτυξη» παρέχει καθοδήγηση και συμβουλές για την αξία της πολιτιστικής κληρονομιάς, οικονομική και κοινωνική.⁹

Αυτοί οι οργανισμοί συνεργάζονται με την UNESCO. Ιδρύθηκε το 1945 και στόχος του είναι να συμβάλλει στην ειρήνη και ασφάλεια, προωθώντας τη συνεργασία των κρατών μέσω της εκπαίδευσης και του πολιτισμού (UNESCO, 2025). Βασικός του σκοπός είναι η διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς. Για αυτό το λόγο συντονίζει τις ενέργειες που απαιτούνται για να επιτευχθεί αυτός ο στόχος (Αθανασοπούλου, 2002: 154-155). Στη Σύμβαση του 1972, θέτει ως προτεραιότητα το στόχο της προστασίας της αλληλεπιδρούσας Φυσικής και Πολιτιστικής κληρονομιάς. Η διατήρηση και προστασία των πολιτιστικών και φυσικών μνημείων είναι υποχρέωση των κρατών-μελών, που οφείλουν να σχεδιάζουν ανάλογες στρατηγικές και να θεσμοθετούν ρυθμίσεις και νόμους για αυτή (Κύρκος, 2008: 4-6 ·Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, 1972). Από τους διάφορους φορείς που συστάθηκαν για να εφαρμοστεί η Σύμβαση του 1972 είναι το Κέντρο Παγκόσμιας Πολιτισμικής Κληρονομιάς, το οποίο ενημερώνει για την πορεία των μέτρων προστασίας και τον επανασχεδιασμό της αν αυτή υστερεί σε κάποιο σημείο και ο Κατάλογος Μνημείων Παγκόσμιας Πολιτιστικής

⁸ <https://icom.museum/en/about-us/history-of-icom/>

⁹ <https://ec.europa.eu/>

Κληρονομιάς, όπου εντάσσονται μνημεία σημαντικής αξίας για την ανθρωπότητα (Κύρκος, 2008: 5-7).

Αξίζει να αναφερθεί και η σύμβαση της UNESCO για την Προστασία της Άυλης Πολιτιστικής Κληρονομιάς (2003). Σε αυτή αναγνωρίστηκε ως καίριας σημασίας η συμμετοχή των κοινοτήτων (Lixinski, 2011: 83-84), που τονίστηκε και στην Διακήρυξη Yamato (2004) και στο Nara+20 Document (NARA + 20, 2014).

Κατόπιν της αποτυχίας της οικονομικής οπτικής να επιφέρει την ανάπτυξη και πρόοδο, στο επίκεντρο τέθηκε ο πολιτισμός, που θεωρήθηκε μεγάλης οικονομικής αξίας για την κοινότητα και μέσο για την επίτευξη της βιωσιμότητας (Πασχαλίδης, 2002: 226-227), αφού αναπτύσσει την οικονομία, το περιβάλλον και την κοινωνία ισόρροπα (Μέργος & Πατσαβός, 2017: 381). Έτσι, η πολιτιστική κληρονομιά θεωρήθηκε πως εμπλουτίζει όλους τους τομείς και βοηθά στο να επιτευχθούν οι βιώσιμοι Αναπτυξιακοί Στόχοι. Οι πολιτικές για τον πολιτισμό και την κληρονομιά ικανοποιούν το στόχο 11 (βιώσιμες πόλεις και κοινότητες), τον 4 (ποιοτική εκπαίδευση), τον 8 (αξιοπρεπής εργασία/ οικονομική ανάπτυξη), τον 12 (βιώσιμη παραγωγή) και τον 16 (δικαιοσύνη/ειρήνη) (Culture 2030, Goal Campaign, 2021: 5).

Η σύγχρονη προσέγγιση για την πολιτιστική κληρονομιά έχει τρεις κατευθύνσεις: *από τα μνημεία στους ανθρώπους, από τα αντικείμενα στις λειτουργίες, από την συντήρηση των μνημείων στην διατηρήσιμη χρήση*. Δεν αφορά μόνο αντικείμενα προς διατήρηση αλλά είναι τμήμα της κοινωνίας και οικονομίας και εργαλείο ανάπτυξης. Η κληρονομιά θεωρείται αυτοτελής κλάδος της οικονομίας και της βιώσιμης ανάπτυξης, οδηγεί στην πολιτιστική και κοινωνική ανάπτυξη, παρέχει ένα ισχυρό κεφάλαιο: το *πολιτιστικό* (Μέργος & Πατσαβός, 2017: 381), που αναπτύσσει και βελτιώνει την ποιότητα ζωής, παρέχοντας σε χώρες με μεγάλο πλούτο, όπως η Ελλάδα ευκαιρίες βιώσιμης ανάπτυξης, ενώ αποτελεί και κοινωνικό κεφάλαιο και μια καίριας σημασίας επένδυση για το μέλλον (Μέργος & Πατσαβός, 2017: 384).

2.3. Τα αθέατα μνημεία ως στοιχείο ανάπτυξης των πόλεων

Ο Raban στο έργο *Soft City* (1974), ασχολήθηκε με έναν εναλλακτικό τρόπο για να ζει ο άνθρωπος σε μια πόλη, ο οποίος απομακρύνεται από τις στατικές και

περιγραφικές προσεγγίσεις του αστικού χώρου και στοχεύει πρωτίστως στη διαδικασία της δημιουργίας. Έτσι, αντί να δίνεται έμφαση στην απλή ανακάλυψη /αποκάλυψη της πόλης, προκρίνεται η διαδικασία της διαρκούς δημιουργίας και αναδημιουργίας της μέσα από τις αντιλήψεις και τα βιώματα των κατοίκων της πόλης. Στο πλαίσιο αυτό, οι προκαθορισμένες και «στρογγυλεμένες» εικόνες του παρελθόντος αποδομούνται, επιτρέποντας μια πιο σύνθετη ανάγνωση. Η πόλη δεν μπορεί να κατανοηθεί μέσα από αποσπασματική μελέτη των επιμέρους γειτονιών. Δεν είναι αυθύπαρκτη οντότητα, αλλά αποτέλεσμα σύνθετων κοινωνικών διεργασιών. Είναι μια αφηρημένη έννοια και ένα κοινωνικό απόσταγμα, που λόγω των πολιτισμικών, οικονομικό-κοινωνικών, πολιτικών συγκυριών αποκτά οντότητα (Stanek, 2008: 62–63).

Οι κάτοικοι μιας πόλης, ως ενεργά μέλη μιας κοινότητας, αλληλεπιδρούν συνεχώς και επαναπροσδιορίζουν τους επικοινωνιακούς και κοινωνικούς τους δεσμούς. Η διαδικασία αυτή πραγματοποιείται στην καθημερινότητα μέσα από τη γλώσσα, τις συλλογικές πεποιθήσεις, τις χωρικές πρακτικές, τις φαντασιακές αναπαραστάσεις που συνιστούν την ταυτότητα του τόπου. Συνεπώς, η ουσιαστική γνώση της πόλης υπερβαίνει την απλή εξοικείωση με τον χάρτη, τους δρόμους και τα κτίρια (Martínez, 2014: 654).

Η έννοια της αθέατης πόλης διευρύνει την προσέγγιση του αστικού χώρου, ξεπερνώντας τον υλικό ιστό των κτιρίων, των δρόμων και των δημόσιων χώρων. Εισάγει μια νέα *κοινωνική χωρικότητα*, που χαρακτηρίζεται από αντιθέσεις, συνύπαρξη φωτός και σκιάς, καθώς και πτυχές που δεν είναι πάντοτε ευδιάκριτες. Έτσι από την «Ιστορικότητα–Κοινωνικότητα» περάσαμε στην «Ιστορικότητα–Κοινωνικότητα–Χωρικότητα» με πρωτεργάτη τον Foucault, που υπογράμμισε πως η σύγχρονη εποχή είναι η εποχή του χώρου και της ετεροτοπίας (Foucault, 1967:1).

Η πόλη έτσι νοήθηκε ως πλέγμα ορατών και αόρατων στοιχείων, στοιχείων κρυμμένων και συμβολικών. Αθέατα είναι τα κρυμμένα μνημεία (όπως κατακόμβες κάτω από πολυκατοικίες) με τις δικές τους ιστορίες και σχέδια, που δείχνουν το ευρύ φάσμα της ανθρώπινης ιστορίας και δημιουργικότητας. Μπορεί να είναι πολιτιστικά ορόσημα, αλλά και φυσικά θαύματα (π.χ. γεωλογικά φαινόμενα, βραχώδεις σχηματισμοί). Είναι οι κρυμμένοι θησαυροί που παρέχουν μοναδικές γνώσεις για την

ιστορία, τον πολιτισμό, τη δημιουργικότητα του ανθρώπου και βρίσκονται σε όλο τον κόσμο. Η εξερεύνηση τους μας βοηθά να κατανοήσουμε την κοινή μας κληρονομιά και τη διαμόρφωση του κόσμου μας.¹⁰

Οι ραγδαίες αλλαγές των τελευταίων δεκαετιών σε επίπεδο οικονομίας, περιβάλλοντος, κοινωνίας έχουν αναδείξει τη βιώσιμη ανάπτυξη ως κυρίαρχο ζήτημα δημόσιου διαλόγου. Σήμερα υιοθετείται μια ολιστική και ανθρωποκεντρική προσέγγιση, που τοποθετεί την πολιτιστική κληρονομιά ως αλληλένδετο πυλώνα ανάπτυξης με τους υπόλοιπους, την κοινωνία, την οικονομία, το περιβάλλον. Προτιμάται η ανάδειξη μνημείων που εντάσσονται οργανικά στην καθημερινότητα των κατοίκων (Μέργος & Πατσαβός, 2017: 380). Έτσι, τα αθέατα μνημεία νοούνται ως σημαντικό κομμάτι της πολιτιστικής κληρονομιάς και διαδραματίζουν ένα πολυεπίπεδο ρόλο ως φορείς περιβαλλοντικής, εκπαιδευτικής και κοινωνικής γνώσης. Η χωρική τους ένταξη και η χρήση τους σε παλιότερες εποχές ενεργοποιούν την ενσυναίσθηση των πολιτών, διευκολύνοντας την κατανόηση των αναγκών και των πρακτικών των προηγούμενων κοινωνιών. Παράλληλα, λειτουργούν ως πηγές πληροφόρησης για τη διαχείριση των φυσικών πόρων, προσφέροντας συγκρίσεις των στάσεων και συμπεριφορών των ανθρώπων που τώρα και του τότε απέναντι στο περιβάλλον και τους φυσικούς πόρους, με την έννοια της ορθολογικής τους χρήσης. Οι αρχαιότεροι οικισμοί αξιοποιούσαν τους φυσικούς πόρους με μια οικολογική θα λέγαμε συνείδηση. Από τους πιο βασικούς πόρους ήταν το νερό και η αειφόρος διαχείριση του (Νικολαΐδης, 2013· Γιαννακογεώργου, 2013: 6), όπως στην περίπτωση του Αδριάνειου υδραγωγείου.

Μερικά από τα αθέατα μνημεία είναι προβεβλημένα όσο τους αξίζει, ενώ άλλα έχουν εγκαταλειφθεί ή διαγραφεί από τη συλλογική μνήμη των κατοίκων της πόλης που τα φιλοξενεί. Ένα παράδειγμα είναι το Ρωμαϊκό Αμφιθέατρο στο Λονδίνο που βρίσκεται κάτω από την υπάρχουσα οικοδομή που φιλοξενεί σήμερα την γκαλερί Guildhall Yard¹¹ ή οι ρωμαϊκές στοές της Λισαβόνας, στην περιοχή Baixa, που βγήκαν στο φως μετά το σεισμό του 1775. Επειδή έχουν κρίσιμο ρόλο στη στατική ισορροπία της πόλης και στη διαχείριση των υπόγειων υδάτων είναι επισκέψιμες μόνο δύο φορές το

¹⁰ <https://leominstermonument.com/15-hidden-types-of-monuments-youve-never-heard-of-but-should-see/>

¹¹ <https://www.historic-uk.com/HistoryMagazine/DestinationsUK/Londons-Roman-Amphitheatre/>

χρόνο. Συμβάλλουν στη διατήρηση της δομικής ισορροπίας του οικοδομικού τετραγώνου από πάνω και διατηρούνται κάτω από το νερό. Πριν την επίσκεψη, όλο το νερό αποστραγγίζεται.¹²

2.4. Ο ρόλος των εθνικών και των ευρωπαϊκών προγραμμάτων στην αξιοποίηση των πολιτιστικών μνημείων που συνδέονται με το νερό

Η Κεντρική ή Περιφερειακή Υπηρεσία του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού είναι «θεματοφύλακας της Πολιτιστικής Κληρονομιάς και αρμόδιος θεσμικός φορέας προστασίας και ανάδειξης της» (Ν. 4858/2021). Βασικό πρόγραμμα αξιοποίησης είναι το Αναπτυξιακά Έργα & Επαναχρήσεις. Πρόκειται για προγράμματα αποκατάστασης και λειτουργικής επανένταξης διαφόρων μνημείων. Τα έργα χρηματοδοτεί το Ταμείο Ανάκαμψης και Ανθεκτικότητας και υλοποιούν οι Γενικές Διευθύνσεις Αρχαιοτήτων του Υπουργείου Πολιτισμού. Για παράδειγμα, το Επιχειρησιακό Πρόγραμμα "Πολιτισμός" στοχεύει από μια ολοκληρωμένη δέσμη μέτρων και ενεργειών στην προστασία και ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς.¹³

Σε αυτό το πλαίσιο, το Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού προστατεύει, αναδεικνύει και αποκαθιστά σημαντικής ιστορικής αξίας υδραγωγεία, όπως οι "Καμάρες", ης Καβάλας, τμήμα ενός εκτεταμένου συστήματος ύδρευσης που υδροδοτούσε τον άνυδρο βράχο της χερσονήσου Παναγίας¹⁴ ή το ρωμαϊκό υδραγωγείο της Νικόπολης.¹⁵

Η ευρωπαϊκή ένωση ακολουθεί μια σειρά από ενέργειες για το Περιβάλλον. Έχει θεσπίσει την Ευρωπαϊκή Πράσινη Πρωτεύουσα, που αφορά όσες πόλεις έχουν υπογράψει το Green City Accord και αναπτύσσουν λύσεις για την προστασία των

¹² <https://neighbourlylisbon.com/see/lisbon-monuments/lisbon-roman-galleries/>

¹³ <https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2582>

¹⁴ http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=5882#:~:text=%CE%95%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9%20%CF%84%CE%BF%20%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%85%CF%80%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF%20%CF%84%CE%BC%CE%AE%CE%BC%CE%B1%20%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%82%20%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%85%20%CF%83%CF%85%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82,%CF%84%CE%BF%CE%BD%20%CE%AC%CE%BD%CF%85%CE%B4%CF%81%CE%B F%20%CE%B2%CF%81%CE%AC%CF%87%CE%BF%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CF%87%CE%B5%CF%81%CF%83%CE%BF%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%BF%CF%85%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82%2C%20%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85

¹⁵ <https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2783>

υδάτινων πόρων και την εξασφάλιση βιώσιμης πρόσβασης των πολιτών της Ένωσης σε καθαρό νερό. Στόχος είναι οι πόλεις να καταδείξουν πώς με την τοπική τους δράση μπορούν να ενισχύσουν την ανθεκτικότητα τους σε ένα διαρκώς μεταβαλλόμενο κλίμα.¹⁶

Το Green City Accord υπογράφεται από πόλεις που έχουν δεσμευτεί να γίνουν πράσινες, υγιεινές, καθαρές. Παρέχει στις πόλεις ένα πλαίσιο για να αντιμετωπίσουν τις πιεστικές προκλήσεις για το περιβάλλον και να επιτύχουν την εφαρμογή της Ευρωπαϊκής Πράσινης Συμφωνίας, αλλά και εν γένει της περιβαλλοντικής νομοθεσίας της ΕΕ.¹⁷

Ένας από τους πυλώνες του Green City Accord είναι το νερό. Η ανθεκτικότητα στο νερό είναι προτεραιότητα της περιβαλλοντικής δράσης της Ένωσης. Στόχος είναι η διασφάλιση της αποκατάστασης του κύκλου του νερού και της διαθεσιμότητας του, καθώς η λειψυδρία αποτελεί μια αυξανόμενη πρόκληση που επηρεάζει το 30% του ευρωπαϊκού πληθυσμού.¹⁸

Η Ευρωπαϊκή Στρατηγική για την Ανθεκτικότητα στο Νερό (2025) δίνει έμφαση σε τρεις στόχους: 1) Αποκατάσταση και προστασία του κύκλου του νερού με καίριες προσπάθειες για την προστασία του και την ενίσχυση της βιωσιμότητας, όπως και την αντιμετώπιση των ρύπων στο πόσιμο νερό. 2) Οικοδόμηση μιας έξυπνης οικονομίας έξυπνης ως προς το νερό για την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας και των επενδύσεων στη βιομηχανία ύδρευσης. 3) Εξασφάλιση καθαρού και οικονομικά προσιτού νερό για όλους τους καταναλωτές και δη τις ευάλωτες ομάδες. Η Στρατηγική περιλαμβάνει πάνω από 50 δράσεις που θα οδηγήσουν την Ένωση στην ανθεκτικότητα στο νερό.¹⁹

Σημαντική πρωτοβουλία της Ευρωπαϊκής Ένωσης που δίνει με τις ως άνω ενέργειες είναι οι Αστικές Καινοτόμες Δράσεις (Urban Innovative Actions -UIA). Παρέχει πόρους σε αστικές περιοχές όλης της Ευρώπης για να εφαρμόσουν νέες λύσεις για

¹⁶ https://environment.ec.europa.eu/news/cities-leading-way-water-resilience-2025-12-05_en

¹⁷ https://environment.ec.europa.eu/topics/urban-environment/green-city-accord_en

¹⁸ https://environment.ec.europa.eu/topics/urban-environment/green-city-accord/five-priority-areas_en#water

¹⁹ https://environment.ec.europa.eu/topics/water_en

την αντιμετώπιση των αστικών προκλήσεων, όπως αυτών που σχετίζονται με την απασχόληση, τη μετανάστευση, τη ρύπανση των υδάτων. Διαθέτει ένα σημαντικό προϋπολογισμό (372 εκ. ευρώ την περίοδο 2014-2020). Όραμα του UIA είναι να τολμήσουν οι αστικές αρχές να χρησιμοποιήσουν τα χρήματά τους για να δοκιμάσουν νέες και καινοτόμες ιδέες. Το Urban Innovative Actions προσφέρει στις αστικές αρχές τη δυνατότητα να αναλάβουν το ρίσκο και να πειραματιστούν με δημιουργικές λύσεις και να δουν πώς λειτουργούν στην πράξη και αν εν τέλει ανταποκρίνονται στην πολυπλοκότητα της πραγματικής ζωής. Στόχος είναι η νέα, δημιουργική και καινοτόμα ιδέα σας να δημιουργήσει μια ουσιαστική θετική αλλαγή στους πολίτες. Σημειωτέο, ότι οι αστικές αρχές στην υλοποίηση αυτών των ιδεών είναι σημαντικό να συμπεριλάβουν όλα τα ενδιαφερόμενα μέρη στο σχεδιασμό και την υλοποίηση, τα οποία μπορούν να παράσχουν εμπειρογνωμοσύνη και γνώση. Αυτή η γνώση μπορεί να κοινοποιηθεί και διαχυθεί. Αν κατανοηθεί τι λειτούργησε καλά στην υλοποίηση του έργου, μπορούν να ακολουθήσουν την ιδέα και άλλοι υπεύθυνοι χάραξης αστικής πολιτικής και έτσι να αναβαθμιστεί η ζωή των ευρωπαίων πολιτών (UIA, 2026).

Μια από αυτές τις ιδέες που χρηματοδοτήθηκε είναι η Μπρέντα, ως βιώσιμη χρήση λύσεων που βασίζονται στη γη και τη φύση. Πρόκειται για τη δράση GreenQuays - Αναγέννηση αστικών ποταμών μέσω των Nature Inclusive Quays, με όραμα να γίνει η πρώτη ευρωπαϊκή πόλη που θα δοκιμάσει και εφαρμόσει λύσεις που θα οδηγήσουν σε έναν πράσινο ποταμό, το Νιούβε Μαρκ. Έτσι, ο ποταμός θα συμβάλλει σημαντικά σε ένα βιώσιμο κέντρο πόλης.²⁰

Η UIA σχετίζεται με την Νέα Ευρωπαϊκή Ατζέντα για τον Πολιτισμό (2018) η οποία δίνει έμφαση στο ότι η πολιτιστική κληρονομιά είναι μια πρόκληση για τις πόλεις της ΕΕ, την ανάπτυξη τους, τη συνοχή τους και την απασχόληση. Δίνει επίσης έμφαση στην τόνωση της συμμετοχής στον πολιτισμό και την πολιτιστική κληρονομιά, στην εμπλοκή ενός ευρέος φάσματος φορέων, στη συμμετοχική διαχείριση για την πολιτιστική κληρονομιά και στις βιώσιμες λύσεις προκειμένου για τη δημιουργία ποιοτικών δημόσιων χώρων που θα αυξήσουν το αίσθημα του ανήκειν και την ανθεκτικότητα των πόλεων.²¹

²⁰ <https://uia.urban-initiative.eu/en/uia-cities/breda-call4>

²¹ <https://uia.urban-initiative.eu/en/theme/culture-and-cultural-heritage>

Το δίκτυο Hydro-Heritage Cities συνεργάζεται για την προσαρμογή της τεχνογνωσίας του έργου Urban Innovative Actions Cultural H.ID.RA.NT,²² στο έργο επαναχρησιμοποίησης του Αδριάνειου υδραγωγείου, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Κεφάλαιο 3: ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟΣ ΣΧΕΔΙΑΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΔΡΙΑΝΕΙΟΥ ΥΔΡΑΓΩΓΕΙΟΥ –ΣΥΣΤΗΜΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

3.1. Η ιστορική πορεία και η ταυτότητα του μνημείου

Κατά τη ρωμαϊκή περίοδο κατοχής της Αθήνας ξεκίνησε η κατασκευή του Αδριάνειου υδραγωγείου για να υδροδοτηθεί η πόλη. Την κατασκευή του ξεκίνησε ο αυτοκράτορας Αδριανός περί το 125–134 μ.Χ., και την τελείωσε ο διάδοχος του, αυτοκράτορας Αντωνίνος, το 140 μ.Χ. Το υδραγωγείο συγκέντρωνε νερά από τις πηγές της Καρυδιάς και της Αγίας Κυριακής Βαρυμπόμπης, με δυο κτιστά κανάλια (Παντούλας, 2023: 5-6). Η βασική σήραγγα του υδραγωγείου ήταν υπόγεια και κατασκευάστηκε σε μεγάλο βάθος, το οποίο σε κάποια σημεία έφτανε μέχρι και τα 42 μέτρα κάτω από την επιφάνεια του εδάφους. Για την κατασκευή της σήραγγας χρησιμοποιήθηκε η μέθοδος της εκσκαφής μέσω διαδοχικών κατακόρυφων φρεάτων (465 τον αριθμό, κυκλικής ή ορθογώνιας διατομής, με διάμετρο κατά μέσο όρο 1,4 και βάθος 40 μ.), δηλαδή ανοίγονταν κάθετα πηγάδια τα οποία στη συνέχεια ενώνονταν μεταξύ τους υπόγεια (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 11 · ΕΥΔΑΠ, 2023: 3 · Παντούλας, 2023: 6). Σήμερα θεωρείται η μοναδική γνωστή και πλήρως

²² <https://urbact.eu/networks/hydro-heritage-cities>

καταγεγραμμένη αρχαία υπόγεια σήραγγα της πόλης της Αθήνας, που φέρει μεγάλο μήκος και έχει μορφή οργανωμένου δικτύου (Σαββίδης, 2020).

Η σήραγγα ξεκινούσε από μια κεκλιμένη στοά που βρίσκονταν στην περιοχή του σημερινού Ολυμπιακού Χωριού, στις Αχαρνές. Η σήραγγα κατέληγε έπειτα από μια διαδρομή περίπου είκοσι χιλιομέτρων στη δεξαμενή στην πλατεία Κολωνακίου. Κατά τη διαδρομή του, το υδραγωγείο περνούσε κάτω από πολλές περιοχές της Αθήνας, όπως οι Αχαρνές, η Μεταμόρφωση, το Ηράκλειο, η Κηφισιά, το Μαρούσι, το Χαλάνδρι, το Νέο Ψυχικό, οι Αμπελόκηποι (Εφορεία Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής, 2026 · ΕΥΔΑΠ, 2023: 3).

Συγκεκριμένα, μπορούμε να χωρίσουμε το Αδριάνειο σε τρία τμήματα: 1) τη θέση Κιθάρα με την ομώνυμη πηγή μέχρι τη θέση Αγία Κυριακή, που συνδέεται με το φρεάτιο 326 και από την άλλη στη θέση Αμπολη του ρέματος Κρύα Βρύση από τα έργα συλλογής νερού. Τα νερά μέσω του υδραγωγείου της Αγίας Κυριακής κατέληγαν στο επίγειο τμήμα του Ολυμπιακού Χωριού (όπου παλιότερα συνδέονταν και το υδραγωγείο Καρυδιάς) και έπειτα στον βασικό υπόγειο κλάδο. 2) Ολυμπιακό Χωριό ως δεξαμενή Κολωνακίου, σε μήκος περίπου 20000 χλμ, που ακολουθούσαν τη διαδρομή Λεκάνες και Μονομάτη Αχαρνών, Μεταμόρφωση, Αγία Σωτήρα, Κόκκινος Μύλος, Νέα Ιωνία, Νέο Ηράκλειο, Φιλοθέη, Λ. Κηφισίας, Υμηττός, Αμπελόκηποι, Δεξαμενή Λυκαβηττού. 3) Παράπλευρα υδραγωγεία τα οποία συνδέονταν με τον κεντρικό άξονα όπως του Πρωτοπαπαδάκη, του Κοκκιναρά, του Χαλανδρίου Πεντέλης, των Αδάμων κ.α.) (Παντούλας, 2023: 6-8).

Παρόλο που η κατασκευή του υδραγωγείου ήταν ιδιαίτερα απαιτητική και δύσκολη, το έργο σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε από εξαιρετικά ικανούς μηχανικούς. Το αποτέλεσμα ήταν μια πολύ ανθεκτική υπόγεια σήραγγα, η οποία διατηρήθηκε σε καλή κατάσταση μέσα στους αιώνες. Η σήραγγα είχε πλάτος περίπου 0,70 μέτρα, ενώ το ύψος της κυμαινόταν από 0,80 έως και 2 μέτρα (στα περισσότερα σημεία 1,6 μ.). η σήραγγα ήταν επιμελώς κατασκευασμένη από οπτόπλινθο και τα τοιχώματα και ο πυθμένας της είχαν στεγανωθεί με υδραυλικά κονιάματα. Από τη σήραγγα ξεκινούσαν εγκάρσια, βοηθητικοί αγωγοί, που διοχέτευαν το νερό σε διάφορες κατευθύνσεις. Το υδραγωγείο λειτουργούσε κυρίως συλλέγοντας/μαστεύοντας νερό που περνούσε μέσα από τα υπόγεια υδροφόρα στρώματα του εδάφους, ενώ μετέφερε

και νερό από τις πηγές που βρίσκονταν στους πρόποδες της Πάρνηθας, η απόληψη των οποίων έγινε δυνατή, όπως και των υδάτων του Πεντελικού. Η συλλογή του υπόγειου νερού γινόταν χάρη στο ότι τμήματα της σήραγγας είχαν κατασκευαστεί χαμηλότερα από τη στάθμη του υδροφόρου ορίζοντα, επιτρέποντας έτσι στο νερό να εισέρχεται στο υδραγωγείο (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 12 · Παντούλας, 2023: 6).

Η διαδρομή του υδραγωγείου σχεδιάστηκε έτσι ώστε να αξιοποιεί όσο το δυνατόν καλύτερα τη φυσική μορφολογία του εδάφους. Με αυτόν τον τρόπο κατάφερε να καλύψει υπόγεια μια συνολική υψομετρική διαφορά 110 μέτρων και να μεταφέρει το νερό αποκλειστικά με τη βοήθεια της βαρύτητας, χωρίς δηλαδή τη χρήση μηχανικών μέσων. Αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές στο σημείο που το υδραγωγείο περνά κάτω από τον ποταμό του Κηφισού, στη θέση *Χελιδονού*. Εκεί, χωρίς να βγαίνει στην επιφάνεια, διέρχεται σε μικρό βάθος κάτω από τον πυθμένα της κοίτης του ποταμού και ακολουθεί μια ελικοειδή πορεία, για να διατηρεί τη σωστή κλίση (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 12). Αφορά στον κλάδο Ολυμπιακό Χωριό, Άγιος Δημήτριος, Κολωνάκι, όπου η σήραγγα είναι επίτευγμα υπόγειου έργου και σχεδίασης γιατί είναι ελεγχόμενα κεκλιμένη, με σύνθετους ελιγμούς για να διέλθει τον Κηφισό, το τμήμα του οποίου φαίνεται ότι εξορύχτηκε 10 μ. πιο χαμηλά από τη στάθμη του φρεατίου ορίζοντα για να αποστραγγίζεται, παρακάμπτοντας αρχαίο τμήμα στη θέση Χελιδονιού, που καταστράφηκε από καταρρακτώδη βροχή περί το 1930 (Παντούλας, 2023: 16-17). Κατά μήκος της υπόγειας σήραγγας παρατηρούνται διαφορετικά είδη διατομών, με ποικιλία στα σχήματα της οροφής, όπως τριγωνικές ή τοξωτές κατασκευές με στήριξη, αλλά και πιο απλές μορφές, όπως ορθογωνικές σήραγγες χωρίς επένδυση ή με κάλυψη από πλάκες. Αντίστοιχα, το πλάτος και το ύψος της σήραγγας δεν ήταν παντού ίδια. Παρουσιάζεται μεγάλη ποικιλία στα φρέατα που χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή. Τα φρέατα είχαν διαφορετικά σχήματα, όπως ορθογωνικά, κυκλικά ή τετραγωνικά, ενώ σε κάποιες περιπτώσεις συνδυάζονταν στο ίδιο φρέαρ δύο διαφορετικά σχήματα. Αυτή η ποικιλία πιθανότατα σχετίζεται με τις υδρογεωλογικές και γεωλογικές συνθήκες κάθε περιοχής, δηλαδή με το είδος και την αντοχή των στρωμάτων στα οποία ανοίχθηκε η σήραγγα και την ενίσχυση και επένδυση των εσωτερικών επιφανειών της. Επίσης σχετίζεται με το πόσο εύκολα

περνούσε το νερό μέσα από τα εδαφικά στρώματα (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 12).

Από την κεκλιμένη στοά εισάγονταν τα επιφανειακά νερά των υδραγωγείων Καρυδιάς και Κιθάρας, ενώ η υδρομάστευση στο Ολυμπιακό Χωριό γινόταν ΒΑ και ΒΔ της στοάς. Στον 5^ο αιώνα λειτούργησε το Υστερορωμαϊκό Υδραγωγείο, πιο νέο τεχνολογικά, με συνθετότερο δίκτυο διαχείρισης νερού, που διανέμεται μέσω δεξαμενών (π.χ. Νερατζιώτισσα, Σπ. Λούη) σε όλη τη διαδρομή. Αποτελείται από επιφανειακά έργα και τη στήριξη υδαταγωγών με τις υδατογέφυρες Φιλοθέης και Περισσού. Τα σε μικρό βάθος κτιστά, επιφανειακά κανάλια, πετύχαιναν τη σταθερότητα της κατασκευής και τη μείωση της απώλειας νερού. Με την επαναλειτουργία του τον 20^ο αιώνα, από τον Πρωτοπαπαδάκη απέδιδε 7000 κ.μ. τη μέρα. Πιο αξιοπρόσεκτη είναι η τοπική υδρομάστευση στη θέση μεταξύ Κουκουβάουνων και Καλυφτάκη. Συναντήθηκε υδροφόρος στα 15 μ. και για να συλληφθεί κατασκευάστηκαν 5 εγκάρσιες στοές, σε 5 πηγάδια σε μήκος 500 μ. Περιοχές με υψηλότερο υδροφόρο είναι στο ΟΑΚΑ (βάθος 10-15 μ.). Από τον Αγ. Δημήτριο ως το Κολωνάκι δεν θα οριστούν ζώνες προστασίας (Παντούλας, 2023: 17-18).

Στα τελευταία τμήματα της διαδρομής, κοντά στον τελικό προορισμό του υδραγωγείου, αυτό δεν μοιάζει πια με υπόγεια σήραγγα, αλλά με ένα κανάλι με μικρή κλίση, το οποίο κατασκευάστηκε αρχικά ως ανοικτό όρυγμα και στη συνέχεια καλύφθηκε. Το κανάλι αυτό βρισκόταν πάνω από τη στάθμη του υπόγειου νερού, γι' αυτό και τα τοιχώματα και ο πυθμένας του έπρεπε να επενδυθούν με ειδικά κονιάματα, ώστε να αποφευχθούν οι διαρροές. Το τμήμα αυτό, που εκτεινόταν από το Κολωνάκι ως τους Αμπελόκηπους αποδείχθηκε το πιο ευάλωτο και για αυτό ως φαίνεται καταστράφηκε νωρίς (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 12).

Σημειωτέο ότι η Δεξαμενή στο Κολωνάκι έφερε τις διαστάσεις :26,10 X 9,36 μ. και είχε χωρητικότητα 494,6 κ.μ. (κυβικά μέτρα νερού). Η μπροστινή της όψη ήταν ιδιαίτερα εντυπωσιακή και μνημειακή, με πλάτος 13,30 μέτρα. Διακοσμούνταν με ένα μαρμάρينو πρόπυλο, το οποίο αποτελούνταν από τέσσερις ιωνικού ρυθμού κίονες χωρίς ραβδώσεις και έναν θριγκό. Στο κεντρικό τμήμα του θριγκού υπήρχε ένα ημικυκλικό τόξο και πάνω του ήταν χαραγμένη μια επιγραφή η οποία ανέφερε ότι το

υδραγωγείο κατασκευάστηκε με δαπάνες αρχικά του αυτοκράτορα Αδριανού και στη συνέχεια του Αντωνίνου Πίου. Τη μορφή αυτού του πρόπυλου τη γνωρίζουμε σήμερα χάρη στις περιγραφές των περιηγητών και τα σχέδια που είχαν φτιάξει για το πρόπυλο. Φαίνεται ότι το πρόπυλο διατηρούνταν σε πολύ καλή κατάσταση έως και τον 15ο αιώνα. Το 1778 όμως καταστράφηκε και τα μαρμάρινα αρχιτεκτονικά του μέλη επαναχρησιμοποιήθηκαν, προκειμένου για την κατασκευή του τείχους του Χατζή Αλή Χασεκί. Σήμερα, στον χώρο της δεξαμενής σώζονται μόνο τμήμα των βαθμίδων και οι δύο βάσεις των κιόνων από τα αριστερά. Ένα κομμάτι του επιστυλίου έχει μεταφερθεί και βρίσκεται στον Εθνικό Κήπο, καθώς παλαιότερα είχε ενσωματωθεί σε μία από τις πύλες του τείχους του Χασεκί. Η δεξαμενή ανακατασκευάστηκε περί το 1870. Σε άλλο σημείο του υδραγωγείου, εκεί όπου το ρέμα του Χαλανδρίου ενισχύει το Αδριάνειο Υδραγωγείο με επιπλέον νερά (στο φρεάτιο με αριθμό 102), υπάρχει ένα εγκάρσιο υδραγωγείο που περνά από την οδό Δάφνιδος. Στην οδό Ελ Αλαμείν (Χαλάνδρι) σώζεται φρέαρ του κύριου υδραγωγείου και του εγκάρσιου κλάδου, όπως και η είσοδος που οδηγεί σε μια υπόγεια, κυκλική δεξαμενή καθίζησης της ρωμαϊκής εποχής. Αυτή η δεξαμενή ανακατασκευάστηκε σε ένα μέρος της το 1876 από τον Δήμο Αθηναίων (ΕΥΔΑΠ, 2023: 3-4).

Το Αδριάνειο Υδραγωγείο λειτούργησε στην αρχαιότητα για κάποιους αιώνες και έπειτα εγκαταλείφθηκε κι ξεχάστηκε (Εφορεία Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής, 2026), δεν είχε δηλαδή συνεχή λειτουργία. Πιθανότατα αυτό συνέβη λόγω διαφόρων φραγών και καταρρεύσεων, τα οποία έγιναν σε διάφορα σημεία της υπόγειας σήραγγας, με αποτέλεσμα να μην μπορεί να μεταφέρει νερό. Μετά την απελευθέρωση της Αθήνας από τους Τούρκους, το πρόβλημα της ύδρευσης της πόλης ήταν ιδιαίτερα οξύ. Και αυτό γιατί ο πληθυσμός της πόλης αυξανόταν και η ανάγκη για επαρκή παροχή νερού κατέστη πιεστική. Για τον λόγο αυτό, οι δημοτικές αρχές κατά καιρούς ανέλαβαν πρωτοβουλίες και έκαναν σημαντικά έργα, όπως καθαρισμούς και επισκευές. Χάρη σε αυτές τις προσπάθειες, το υδραγωγείο τέθηκε ξανά σε λειτουργία το 1847. Το Αδριάνειο Υδραγωγείο ήρθε ξανά στο προσκήνιο όταν, κατά τη διάρκεια εργασιών καθαρισμού μιας υποτιθέμενης «πηγής» στους Αμπελοκήπους, διαπιστώθηκε ότι το νερό δεν προερχόταν από φυσική πηγή, αλλά έφτανε εκεί μέσω υπόγειας σήραγγας, η οποία σε κάποιο σημείο πιο κάτω είχε φραγεί ή καταρρεύσει. Το νερό που έβγαινε στην επιφάνεια δημιουργούσε την εντύπωση ότι

υπάρχει πηγή. Αυτό το νερό χρησιμοποιούνταν από τους Τούρκους για το πότισμα των κήπων τους (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 12 -13).

Τα επόμενα χρόνια, όταν δήμαρχος ήταν ο Κυριακού περί το 1871 συνεργεία του Δήμου Αθηναίων, που είχαν επικεφαλής τον μηχανικό Γενησαρλή προχώρησαν σε καθαρισμούς του υδραγωγείου και σε επισκευές στους Αμπελοκήπους. Ανακαλύφθηκε η αρχαία δεξαμενή του Αδριανού, η οποία βρισκόταν κάτω από μια αντίστοιχη «πηγή», ανάλογη των Αμπελοκήπων. Αυτή είχε σχηματιστεί στην πλατεία Δεξαμενής στο Κολωνάκι, επίσης λόγω του αναβλύζοντος νερού. Έτσι, η δεξαμενή ανακατασκευάστηκε και τέθηκε ξανά σε χρήση. Παράλληλα, το 1880 ο Δήμος κατασκεύασε στον ίδιο χώρο μια δεύτερη δεξαμενή, λιθόκτιστη με δύο θαλάμους, ώστε να αυξηθεί η αποθηκευτική ικανότητα και για να λειτουργεί ως χώρος φιλτραρίσματος του νερού. Οι δύο δεξαμενές μαζί με συνολική χωρητικότητα περίπου 2.200 κυβικά μέτρα χρησιμοποιήθηκαν για την ύδρευση της Αθήνας (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 13).

Καθαρισμοί και επισκευές έλαβαν χώρα και από το 1870 ως το 1931, κυρίως στο καταληκτικό τμήμα του υδραγωγείου (Εφορεία Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής, 2026 · ΕΥΔΑΠ, 2023: 4). Τη δεκαετία του 1870 που πραγματοποιήθηκαν τα έργα για τη σύνδεση της δεξαμενής με τη σήραγγα του Υδραγωγείου που έφερνε νερό ως τον Άγιο Δημήτριο Αμπελοκήπων, ανακατασκευάστηκε το κατεστραμμένο καταληκτικό τμήμα και δημιουργήθηκαν νέες παρακάμψεις με τη διάνοιξη στοών («κτιστό» υδραγωγείο Κυριακού). Λόγω διαρροών αντικαταστάθηκε 50 χρόνια μετά, από την αμερικανική εταιρεία ULEN, που επισκεύασε το υδραγωγείο στο πλαίσιο των έργων για το φράγμα του Μαραθώνα. Την περίοδο 1924–1926 έγιναν αποτυπώσεις, επισκευές και καθαρισμοί και κατασκευάστηκαν μεταλλικοί αγωγοί νέας χάραξης 2 χιλιομέτρων από τους Αμπελοκήπους ως το Κολωνάκι. Μέσω αυτών, σήμερα φτάνει νερό στο Κολωνάκι και ο Δήμος το χρησιμοποιεί για πότισμα και για τον καθαρισμό των δρόμων. Κατά τους αιώνες που το Αδριάνειο Υδραγωγείο δεν λειτουργούσε, η λαξευμένη στον βράχο δεξαμενή γέμιζε με νερό, το οποίο ανέβλυζε στην επιφάνεια και έτσι οδήγησε στον εντοπισμό της. Η πρόσβαση από τη δεξαμενή προς τη σήραγγα του υδραγωγείου είχε κλειστεί με τοίχο, όταν η εταιρεία ULEN αντικατέστησε το τμήμα Αμπελόκηποι–Κολωνάκι με μεταλλικούς αγωγούς (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 13-14).

Το 2010 ο φορέας διαχείρισης της Πάρνηθας ανακατασκεύασε την υδρομάστευση της πηγής Κιθάρας και έγινε επανασύνδεση με νέο αγωγό και βάνες με το κτήμα Τατοΐου. Σήμερα η πρόσβαση είναι δύσκολη, λόγω της βλάστησης. Ο ένας εκ των δυο αγωγών που συνέδεαν την πηγή με τη δεξαμενή Κιθάρας, που είναι μια ανοικτή δεξαμενή αναρρύθμισης, που διοχέτευε με αγωγό το νερό στην περιοχή Αγ. Κυριακή, είναι σε κακή κατάσταση και πρέπει να περιφραχτεί από την αρχαιολογία (Παντούλας, 2023: 10-11).

Το 2018, στο τμήμα Αμπελόκηποι–Κολωνάκι, κατά τη διάρκεια εργασιών, αφαιρέθηκε ο τοίχος και αποκαλύφθηκε η υπόγεια στοά, η οποία διερευνήθηκε σε μήκος περίπου 50 μέτρων, καθώς έπειτα διακόπτεται από τους μεταλλικούς αγωγούς. Σήμερα η ανενεργή από τα μέσα του 20ού αιώνα Αδριάνεια δεξαμενή, γεμίζει μία φορά τον χρόνο, στα Θεοφάνια, για τον αγιασμό των υδάτων (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 14).

Κατά την αποτύπωση της ULEN το 1925 είχαν καταγραφεί 367 φρεάτια, με την αρίθμηση να ξεκινά από το Κολωνάκι και να καταλήγει στο Ολυμπιακό Χωριό. Μετά το 1925, η ΕΕΥ διατήρησε και αρίθμησε περίπου 300 θέσεις, αν και δεν τις κατέγραψε (Άγιος Δημήτριος Αμπελοκήπων ως το Ολυμπιακό Χωριό) (ΕΥΔΑΠ, 2023: 4).

Αρχικά το ρωμαϊκό υδραγωγείο έφτανε ως την Αγία Κυριακή και το επίγειο τμήμα του Ολυμπιακού Χωριού. Έπειτα κατασκευάστηκε το υδραγωγείο Αγίας Κυριακής-Κιθάρας από την Ελληνική Εταιρεία Υδάτων –ΕΕΥ, που συγκέντρωνε με δεξαμενή αναρρύθμισης τα νερά, που λόγω της διαφοράς ύψους εκτονώνονταν με πηγάδια και ενώνονταν με το υδραγωγείο Βαρυμπόμπης, ανακατασκευασμένο πλέον. Κατασκεύασε ακόμη το φράγμα Άμπολη και ένα πηγάδι που διοχέτευε νερό στο ρωμαϊκό υδραγωγείο της Αγ. Κυριακής στην ίδια θέση με το Κιθάρας, το τμήμα από την πηγή της οποίας ως την ένωση με της Βαρυμπόμπης είναι ανενεργό. Ακόμη, έχει θραύση στο κτιστό τμήμα στο κάτω μέρος από το υδραγωγείο Αγίας Κυριακής, που συγκεντρώνει, μη ελέγξιμα νερά, πιθανότατα από το φράγμα Άμπολη. Έχει ιστορική αξία και πρέπει να διατηρηθεί και αναδειχτεί, αλλά επειδή δεν συγκεντρώνει νερά δεν θα μπει στα μέτρα προστασίας που τέθηκαν για τον κεντρικό κλάδο (Παντούλας, 2023: 8).

Σήμερα έχουν εντοπιστεί 390 φρεάτια, τα 228 ορατά, με τα περισσότερα να βρίσκονται σε δημόσιους χώρους. Η αρίθμηση της ΕΕΥ συνεχίστηκε και σε φρεάτια του κλάδου της Βαρυμπόμπης, δια του οποίου διοχετεύονταν στο Αδριάνειο και νερά από τις πηγές του Τατοΐου. Άλλα βοηθητικά υδραγωγεία και σήραγγες έχουν δική τους ανεξάρτητη αρίθμηση. Αν και στην αρχαιότητα τα φρεάτια ήταν για λόγους ασφάλειας αφανή, σήμερα είναι ορατά ίχνη ενός υπόγειου έργου προηγμένης τεχνολογίας με όρους αειφορίας. Παρά τις φθορές και τις καταρρεύσεις από σύγχρονα έργα υποδομής, το Αδριάνειο Υδραγωγείο συνεχίζει να συλλέγει και μεταφέρει νερό, λειτουργώντας και ως μέσο ελέγχου της ποσότητας και ποιότητας του νερού (ΕΥΔΑΠ, 2023: 4).

Επιμέρους περιοχές του Αδριανείου είναι οι εξής: 1.Κτιστό Κυριακού. Το τμήμα Αγ. Δημήτριος-Κολωνάκι αντικαταστάθηκε με μεταλλικούς αγωγούς. Το δε Κολωνάκι είναι πολιτιστικός χώρος της ΕΥΔΑΠ. 2.Ανακατασκευασμένο τμήμα Αγ. Δημήτριος-Πανόρμου, στο φρέαρ 1ως 18. 3.Τμήμα Πανόρμου-ΟΑΚΑ (6χλμ), στο φρέαρ 18 ως 119. 4.ΟΑΚΑ –Αττική Οδός (2χλμ), στο φρέαρ 119 ως 150. 5.Αττική Οδός-Χελιδονού (5 χλμ), στο φρέαρ 155 ως 239. 6.Τμήμα ελιγμού προσπέλασης Χελιδονού (450 μ.), φρέαρ 239 ως 240. 7.Κηφισός-Μονομάτη (300 μ), φρέαρ 240 ως 245. 8.Μονομάτη-Λ. Δεκελείας (600 μ.), φρέαρ 246 ως 253. 9.Λ. Δεκελείας-Ολυμπιακό Χωριό (2,5 χλμ.), φρέαρ 255 ως 299. Η πηγή Κιθάρα τροφοδοτεί το Τατόι και η Καρυδιά κάποια σπίτια στους Θρακομακεδόνες. Στο Ολυμπιακό Χωριό είναι η αρχή του υπόγειου τμήματος του Αδριανείου, που οδηγούσε το νερό στη σήραγγα του κύριου άξονα σε βάθος 30,5 μ. (Παντούλας, 2023: 24-27).

Από το 2021 η ΕΥΔΑΠ, υπεύθυνη για το Αδριάνειο Υδραγωγείο, έκανε δοκιμαστικές αντλήσεις από επιλεγμένα φρεάτια προκειμένου για την αξιολόγηση της υδροδυναμικής συμπεριφοράς του συστήματος. Καταγράφηκαν η παροχή, η μεταβολή της στάθμης του νερού, ο χρόνος αποκατάστασης της στάθμης και πραγματοποιήθηκαν δειγματοληψίες και αναλύσεις ποιότητας νερού, για να διερευνηθεί η καταλληλότητά του για αξιοποίηση. Από τις ζώνες υδρομάστευσης όπως της Αχαρνών, σημαντικό μέρος της παροχής προέρχεται από υδρομάστευση της Κηφισιάς–Μεταμόρφωσης–Ηρακλείου και του Αμαρουσίου. Συνεπώς το Αδριάνειο Υδραγωγείο εμφανίζει διαρκή παροχή σε πολλαπλές ζώνες, με αξιοποιήσιμη δυναμικότητα ανά έτος πάνω του 1.5εκατομμυρίου m³ (ΕΥΔΑΠ, 2023: 8-28).

3.2. Στρατηγικός Σχεδιασμός

Η κάτωθι στρατηγική βασίζεται στη συστημική σχολή στρατηγικού σχεδιασμού, σύμφωνα με την οποία ένας πολιτιστικός ή αστικός οργανισμός δεν λειτουργεί αποκομμένα από το περιβάλλον του, αλλά επηρεάζεται από το κοινωνικό πλαίσιο, το πολιτικό περιβάλλον, τη γεωγραφική διάσταση, την οικονομική πραγματικότητα, τις πολιτισμικές ανάγκες της κοινωνίας (Χαμπούρη- Ιωαννίδου, 2003: 34-36).

Το Αδριάνειο Υδραγωγείο προσεγγίζεται ως πολιτιστικό μνημείο, περιβαλλοντική υποδομή, κοινωνικό-εκπαιδευτικός χώρος, μοχλός βιώσιμης ανάπτυξης, εργαλείο υπέρ της κλιματικής ανθεκτικότητας. Η συστημική προσέγγιση κρίθηκε απαραίτητη, γιατί το έργο διατρέχει πολλούς δήμους, απαιτεί πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, συνδέεται με ζητήματα νερού, πρασίνου, τουρισμού, πολιτισμού και κοινωνικής συνοχής, προϋποθέτει συνεργασία δημόσιων, ιδιωτικών και κοινωνικών φορέων (Οδηγός για σχεδιασμό και υποβολή Στρατηγικής Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (ΣΒΑΑ) για το Αδριάνειο Υδραγωγείο «Αττική» 2021-2027, 2026: 3-4, 6-7, 10).

3.2.1. Σκοπός

Βασικός σκοπός της στρατηγικής είναι η ολοκληρωμένη επανένταξη του Αδριάνειου Υδραγωγείου στη σύγχρονη ζωή της πόλης ως ενός λειτουργικού περιβαλλοντικού πόρου, ενός πολιτιστικού τοπόσημου, ενός εργαλείου βιώσιμης αστικής ανάπτυξης, και ενός μηχανισμού ενίσχυσης της κοινωνικής και κλιματικής ανθεκτικότητας (Οδηγός ΣΒΑΑ, 2026: 6-7, 9).

3.2.2. Αποστολή

Η αποστολή της στρατηγικής είναι η προστασία και ανάδειξη του μνημείου, η αξιοποίηση των υδάτινων πόρων του, η αναβάθμιση του αστικού πρασίνου, η ανάπτυξη πολιτιστικών και εκπαιδευτικών δράσεων, η δημιουργία ενός διαδημοτικού οικοσυστήματος βιώσιμης ανάπτυξης.

3.2.3. Όραμα

Το όραμα της στρατηγικής είναι το Αδριάνειο Υδραγωγείο να μετατραπεί σε πρότυπο ευρωπαϊκό παράδειγμα επανάχρησης μιας ιστορικής υποδομής, σε «πράσινο

πολιτιστικό διάδρομο», σε δίκτυο βιωματικής σύνδεσης πολιτών, νερού, πολιτισμού και φύσης, σε άριστο παράδειγμα μιας βιώσιμης αστικής πολιτικής (Οδηγός ΣΒΑΑ 2026: 3-4, 6-7, 9-10).

3.3. Υφιστάμενη κατάσταση

Το Αδριάνειο Υδραγωγείο, όπως αναφέραμε, έχει μήκος 23,5 χιλιομέτρων και διασχίζει συνοπτικά τις περιοχές Αχαρνές, Κηφισιά, Μεταμόρφωση, Ηράκλειο, Μαρούσι, Χαλάνδρι, Νέο Ψυχικό, Αμπελοκήπους. Από το 2021 η ΕΥΔΑΠ, έκανε δοκιμαστικές αντλήσεις από επιλεγμένα φρεάτια για να αξιολογηθεί η υδροδυναμική συμπεριφορά του συστήματος (Παντούλας, 2023: 24-27 ·ΕΥΔΑΠ, 2023: 8-18). Από τα 390 φρεάτια, τα 228 ορατά (ΕΥΔΑΠ, 2023: 4), εξακολουθεί ένα μεγάλο μέρος του να παραμένει αόρατο στον αστικό ιστό, πολλοί πολίτες αγνοούν τη λειτουργία του, ποσότητες νερού καταλήγουν ανεκμετάλλευτες στη θάλασσα. Αλλά υπάρχουν και σημαντικές θετικές εξελίξεις, όπως η αξιοποίηση του νερού από τον Δήμο Μεταμόρφωσης, οι παρεμβάσεις του Δήμου Χαλανδρίου. Ενδεικτικά, με το έργο H.ID.RA.NT στο Χαλάνδρι επανεισήχθη το Αδριάνειο υδραγωγείο στην αστική ζωή. Πρόκειται για το έργο *«Κρυφές πολιτιστικές ταυτότητες που επανεμφανίζονται μέσα από τα δίκτυα ύδρευσης»* (CULTURAL H.ID.RA.NT) που ανήκει στο UIA και αποσκοπεί στην ευημερία των πολιτών και την ευαισθητοποίηση τους για την τοπική φυσική και πολιτιστική κληρονομιά. Στόχος είναι η ενίσχυση των μνημονικών διαστάσεων, η διατήρηση και αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου, η πρόσβαση των πολιτών σε χώρους πράσινου, η ανάδειξη της κοινής πηγής κληρονομιάς, η διαδικτυακή διάχυση, η συλλογικότητα και συμμετοχή των πολιτών σε δράσεις όπως το Φεστιβάλ HIDRANT.²³ Στο ίδιο πολιτιστικό επίπεδο κινούνται οι ψηφιακές πολιτιστικές δράσεις της ΕΥΔΑΠ και του ADAF. Η οπτικοακουστική εγκατάσταση της ΕΥΔΑΠ και του Athens Digital Arts Festival αντιμετώπισε το Υδραγωγείο ως «ζωντανό σύστημα» και ανέδειξε τη σχέση νερού, μνήμης και πόλης, μετατρέποντας το μνημείο σε βιωματική εμπειρία σύγχρονου πολιτισμού.²⁴

²³ <https://med-ina.org/project/cultural-h-id-ran-t/>

²⁴ https://www.lifo.gr/guide/arts/news/neon-nero-mesa-stin-optikoakoystiki-egkatastasi-poy-zontaneyei-adrianeio-ydragogeio?fbclid=PAAdGRleARPdhBleHRuA2FlbQIxMQBzcnRjBmFwcF9pZA8xMjQwMjQ1NzQyODc0MTQAAadGeHonWfxhXlsrdJ2ZgXGiDggqJTXjRgwtswIBXHQRSWZdvDBF3jgrdVp0ng_aem_pcrmlAwWBnwfEnAAFANpxA

Βάσει της υφιστάμενης κατάστασης προκύπτει η εξής SWOT Ανάλυση.

Πίνακας1: SWOT Ανάλυση

Δυνατά Σημεία (Strengths)	Αδυναμίες (Weaknesses)
Μοναδικό εν λειτουργία ρωμαϊκό υδραγωγείο στην Ευρώπη.	Περιορισμένη αναγνωρισιμότητα από το κοινό.
Ισχυρή πολιτιστική και ιστορική ταυτότητα.	Απουσία ενιαίας διαχείρισης.
Μεγάλη περιβαλλοντική αξία.	Ελλιπής σήμανση και προσβασιμότητα.
Υφιστάμενος υδάτινος πόρος.	Κατακερματισμός παρεμβάσεων.
Διαδημοτικός χαρακτήρας.	Υποβαθμισμένα αστικά σημεία κατά μήκος της διαδρομής.
Σύνδεση με ευρωπαϊκές πολιτικές βιωσιμότητας.	Περιορισμένη αξιοποίηση ψηφιακών τεχνολογιών.
Δυνατότητα ανάπτυξης πολιτιστικού τουρισμού.	
Συνεργασία ΕΥΔΑΠ, Περιφέρειας και Δήμων.	
Ευκαιρίες (Opportunities)	Απειλές (Threats)
Χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ 2021–2027.	Κλιματική αλλαγή και λειψυδρία.
Ανάπτυξη πράσινων διαδρομών.	Αστική πίεση / δόμηση.
Ψηφιακές πολιτιστικές εφαρμογές.	Γραφειοκρατία / καθυστερήσεις.
Εκπαιδευτικά προγράμματα.	Ανεπαρκής συντονισμός φορέων.
Πολιτιστικός και βιωματικός τουρισμός.	Περιορισμένοι οικονομικοί πόροι.
Αντιμετώπιση αστικής θερμικής νησίδας.	Κίνδυνος εμπορευματοποίησης του μνημείου.
Ανάπτυξη δημιουργικής οικονομίας.	

3.4. Η στρατηγική για το Αδριάνειο

Με βάση την SWOT ανάλυση που προηγήθηκε επιλέγεται η κάτωθι ολοκληρωμένη συστημική στρατηγική βιώσιμης αστικής ανάπτυξης έξι αξόνων:

Άξονας 1: Περιβαλλοντική και κλιματική ανθεκτικότητα

Προκειμένου για τους στόχους της αξιοποίησης του υδάτινου πόρου, της μείωσης των θερμικών νησίδων, την αύξηση του αστικού πρασίνου, τη βιώσιμη διαχείριση νερού, ακολουθούνται οι :

Δράσεις: δίκτυα άρδευσης, δημιουργία πράσινων διαδρομών, βιοκλιματικές αναπλάσεις με βιοκλιματικό χαρακτήρα, πάρκα νερού στην πόλη. Η διάσταση αυτή ανταποκρίνεται άμεσα στις απαιτήσεις του Προγράμματος «Αττική 2021–2027» για την κλιματική προσαρμογή (Οδηγός ΣΒΑΑ, 2026: 8). Ενδεικτικά, το Αδριάνειο υδρομαστεύει υδροφόρους ορίζοντες του λεκανοπεδίου σε περιοχές όπως Αχαρνές, Φιλοθέη, Μαρούσι, κτλ. και μπορεί να αξιοποιηθεί για να αρδευτούν οι χώροι πράσινου των Δήμων που διέρχεται, ελαφρύνοντας το κέντρο λυμάτων της Ψυττάλειας από 1,5 εκ. κυβικά νερού (Παντούλας, 2023: 27).

Άξονας 2: Πολιτιστική ανάδειξη και ταυτότητα

Προκειμένου για τους στόχους της ανάδειξης της ιστορικότητας και πολιτιστικής αξίας του Υδραγωγείου, τη δημιουργία ενός πολιτιστικού δικτύου και την ανάπτυξη βιωματικών εμπειριών, ακολουθούνται οι :

Δράσεις: διαδραστικές εκθέσεις, πολιτιστικές διαδρομές, φεστιβάλ φωτός και νερού, ψηφιακές εγκαταστάσεις, έξυπνες εφαρμογές (AR, VR).

Ενδεικτικά, το 2025 η Ε.Υ.Δ.Α.Π. Α.Ε. αποφάσισε την προστασία και ανάδειξη των δύο δεξαμενών στην πλατεία Δεξαμενής και την ανάδειξη /ανάπλαση της πλατείας. (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 107). Ακόμη, το έργο HIDRANT έχει ως στόχο την ενίσχυση των μνημονικών διαστάσεων, η διατήρηση και αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου, την πρόσβαση των πολιτών σε χώρους πράσινου, την ανάδειξη της κοινής πηγής κληρονομιάς, τη διαδικτυακή διάχυση με την αφήγηση της ιστορίας του υδραγωγείου, η συλλογικότητα και τη συμμετοχή των πολιτών με δράσεις όπως το Φεστιβάλ HIDRANT.²⁵ Και αυτό γιατί η συμμετοχική προσέγγιση του Χαλανδρίου στο Hydro-Heritage Cities είναι ένα πρωτότυπο μοντέλο για την αναγέννηση των χώρων και μνημείων πολιτιστικής κληρονομιάς που συνδέονται με το νερό με βιώσιμο τρόπο, που αντιμετωπίζει παράλληλα τις περιβαλλοντικές προκλήσεις και ενισχύει το αίσθημα του ανήκειν και της ιδιοκτησίας των πολιτών,²⁶ αλλά και αυξάνει την επίγνωση τους για την τοπική φυσική και πολιτιστική κληρονομιά.²⁷ Το έργο H.ID.RA.NT αντανακλά ότι ένα χρηστικό μνημείο μπορεί να λειτουργήσει ως

²⁵ <https://med-ina.org/project/cultural-h-id-ran-t/>

²⁶ <https://urbact.eu/networks/hydro-heritage-cities>

²⁷ <https://uia.urban-initiative.eu/en/uia-cities/halandri>

ενεργοποιητής νέων ταυτοτήτων και αξιών και ως μέσο ενίσχυσης του κοινωνικού και πολιτιστικού κεφαλαίου.²⁸

Άξονας 3: Κοινωνική συνοχή και συμμετοχή πολιτών

Προκειμένου για τους στόχους ενεργοποίηση τοπικών κοινοτήτων, συμμετοχική λήψη αποφάσεων και διακυβέρνηση, κοινωνική ένταξη και συνοχή, ακολουθούνται οι :

Δράσεις: δημόσιες διαβουλεύσεις, εκπαιδευτικά εργαστήρια, συμμετοχικός σχεδιασμός, προγράμματα για σχολεία, ΑμΕΑ, νέους (Οδηγός ΣΒΑΑ, 2026: 8-10, 18, 19, 21).

Άξονας 4: Ψηφιακή μετάβαση /καινοτομία

Προκειμένου για τους στόχους έξυπνη διαχείριση, ψηφιακή προβολή, διάχυση γνώσης, ακολουθούνται οι :

Δράσεις: ψηφιακός χάρτης Υδραγωγείου, έξυπνες εφαρμογές και υποδομές πληροφόρησης/ενημέρωσης/ευαισθητοποίησης, αισθητήρες παρακολούθησης νερού (Οδηγός ΣΒΑΑ, 2026: 5,14, 19, 21-22). Ενδεικτικά, υπήρχε υδραυλική προσομοίωση και η ΕΥΔΑΠ διαχέει τις υπάρχουσες πληροφορίες από τον ιστότοπό της και την εφαρμογή που διαθέτει (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 111).

Άξονας 5: Βιώσιμος τουρισμός

Προκειμένου για τους στόχους ανάπτυξη πολιτιστικού τουρισμού, ενίσχυση τοπικής οικονομίας, δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, ακολουθούνται οι :

Δράσεις: πολιτιστικές διαδρομές, σύνδεση με τοπικές επιχειρήσεις, πολιτιστικά events (Οδηγός ΣΒΑΑ, 2026:3,4, 7-8, 19).

Άξονας 6: Διακυβέρνηση /συνεργασίες

²⁸ <https://culturalhidrant.eu/en/articles/the-contemporary-life-of-a-roman-aqueduct/>

Προκειμένου για τους στόχους διαδημοτικός συντονισμός, πολυεπίπεδη διακυβέρνηση, βιώσιμη διοίκηση, ακολουθούνται οι :

Συνεργασίες: Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε., Περιφέρεια Αττικής, Υπουργείο Πολιτισμού, Δήμοι, Πανεπιστήμια, πολιτιστικοί φορείς, οργανώσεις πολιτών.

Ενδεικτικά, το έργο H.ID.RA.NT στο Χαλάνδρι είναι απόρροια συνεργασίας του Δήμου Χαλανδρίου, του περιβαλλοντικού οργανισμού MedINA, της ΕΥΔΑΠ, της εταιρείας Parayannis and Associates Inc., του Ινστιτούτου Περιφερειακής Ανάπτυξης του Παντείου Πανεπιστημίου, της Εφορείας Αρχαιοτήτων Ανατολικής Αττικής και της ομάδας «Όχι Παίζουμε».²⁹ Σε πιο γενικό επίπεδο, από το 2023, υπογράφηκε Μνημόνιο συνεργασίας, προκειμένου για την εναρμόνιση των αρμοδιοτήτων των συναρμόδιων φορέων για το Αδριάνειο, ΥΠ.ΠΟ.Α και Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε.. Η συνεργασία τους αφορά την προστασία και ανάδειξη του, αλλά και τη διαχείριση και αξιοποίηση του ύδατός του (ΥΠ.ΠΟ.Α & Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε, 2023: 2). Η ΕΥΔΑΠ ως αρμόδια για τη διαχείριση του ύδατος του Αδριάνειου και κάτοχος των εγκαταστάσεων άντλησης και δικτύων διανομής, μπορεί να αξιοποιήσει αυτό το αθέατο υδραυλικό έργο, αυξάνοντας τη βιωσιμότητα των περιοχών από όπου διέρχεται και την αειφόρο ανάπτυξη. Η Ε.ΥΔ.Α.Π. ακολουθεί, σε αυτό το πλαίσιο, την Οδηγία της ΕΕ 2000/60/ΕΚ για την διττή αξία του νερού, ως ζωτικού αγαθού και βασικού στοιχείου μιας βιώσιμης πόλης αλλά και στοιχείου πολιτισμού. Η διαχείριση του ύδατος εκ μέρους της συνίσταται στον βιώσιμο τρόπο άντλησης ύδατος, στον καθαρισμό, αποθήκευση, ποιοτική και ποσοτική παρακολούθηση αξιολόγηση του ύδατος και της διανομής του, στην επισκευή του δικτύου, αλλά και στην ανάδειξη του Αδριάνειου ως σημαντικής ιστορικής τεχνολογίας έργου. Η αξιοποίηση του νερού στοχεύει να καλύψει τις ανάγκες των τοπικών κοινωνιών, να ενισχύσει τη βιώσιμη ανάπτυξη, μέσα από τη σύνδεση του έργου με τις ανάγκες της τοπικής οικονομίας, της παιδείας, του πολιτισμού, αλλά και να μεριμνά για τη βελτίωση του ενεργειακού αποτυπώματος (ΥΠ.ΠΟ.Α & Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε, 2023: 2-3). Η ΕΥΔΑΠ ΑΕ έχει την αρμοδιότητα να προστατεύει /συντηρεί το υδραγωγείο, να αποτιμά τις δράσεις που συνδέονται με την αξιοποίηση του ως υδατικού πόρου και ως αρχαίου τεχνολογικού μνημείου, να συνδράμει τις επισκέψεις σε αυτό, να παρέχει τεχνογνωσία (Μαμάσης

²⁹ <https://med-ina.org/project/cultural-h-id-ran-t/>

& Δευτεραίος, 2019: 111). Το ΥΠ.ΠΟ., είναι ο αρμόδιος φορέας προστασίας και ανάδειξης του υδραγωγείου και του περιβάλλοντος χώρου του, συνεργάζεται με την Ε.ΥΔ.Α.Π. σε έργα αποκατάστασης, συντήρησης, αξιολογεί και παρέχει στην Ε.ΥΔ.Α.Π. τις απαραίτητες εγκρίσεις των μελετών που αξιολόγησε το αρμόδιο συμβούλιο, ασχολείται με τον σχεδιασμό και την υλοποίηση έργων ανάδειξης, όπως η δημιουργία εκθεσιακού χώρου, τα σημεία πρόσβασης για το ευρύ κοινό, σχεδιάζει και υλοποιεί δράσεις προβολής, διαμορφώνει εκπαιδευτικά προγράμματα κ.α. (ΥΠ.ΠΟ.Α & Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε, 2023: 6).

3.5. Μέσα και εργαλεία που χρησιμοποιούνται

Η στρατηγική αξιοποιεί: Α. Ψηφιακά μέσα (GIS χαρτογράφηση, εφαρμογές AR/VR, ψηφιακές πλατφόρμες, κοινωνικά δίκτυα). Β. Περιβαλλοντικά μέσα (αισθητήρες νερού, έξυπνα συστήματα άρδευσης, πράσινες υποδομές). Γ. Πολιτιστικά μέσα (φεστιβάλ, πολυμεσικές εγκαταστάσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα). Δ. Συμμετοχικά εργαλεία (δημόσιες διαβουλεύσεις, εργαστήρια, συνεργασία με σχολεία και κοινότητες).

3.6. Δράσεις και προτάσεις

Στην πλατεία Δεξαμενής όπως και στα επόμενα που σχεδιάζονται θα μπορούσαν να αξιοποιηθούν προτάσεις όπως η δημιουργία ποδηλατικής διαδρομής στο πλαίσιο της ευρωπαϊκής διαδρομής Euro Velo, δράσεις εικονικής και επαυξημένης πραγματικότητας, διαμόρφωση πλατείας, χώρος άρδευσης και ανάδειξη της δεξαμενής χλωρίωσης (Μαμάσης & Δευτεραίος, 2019: 107). Ακόμη, προτείνεται να οργανωθούν μεγάλες εκπαιδευτικές καμπάνιες, να διαμορφωθεί το εθελοντικό δίκτυο Φίλοι του Αδριάνειου, να υπάρχει μόνιμη διαδραστική έκθεση και να δημιουργηθούν πολιτιστικά προϊόντα και αναμνηστικά εμπνευσμένα από το Υδραγωγείο.

Ερευνητικό μέρος

Κεφάλαιο 4: ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

4.1. Σκοπός και ερευνητικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας έρευνας είναι να αναδείξει τις καλές πρακτικές διαχείρισης και αξιοποίησης της πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης και της αρχής της αειφορίας στην μελέτη περίπτωσης του Αδριάνειου Υδραγωγείου.

Ο τιθέμενος ερευνητικός σκοπός θα προσεγγιστεί από τα εξής ερευνητικά ερωτήματα:

1. Με ποιες διεργασίες και με ποιο στρατηγικό σχεδιασμό η αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου μπορεί να λειτουργήσει ως περιβαλλοντικό εργαλείο; (με παράδειγμα εφαρμογής το Αδριάνειο Υδραγωγείο)
2. Με ποιο τρόπο, η αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης, τοπικής και πολιτιστικής; (με παράδειγμα εφαρμογής το Αδριάνειο Υδραγωγείο)

3. Ποιες είναι οι συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου σε επίπεδο κοινωνίας και οικονομίας;

4. Ποιοι είναι οι βασικοί στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού, οι φορείς που εμπλέκονται και οι κύριες δράσεις και παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί για την ανάδειξη /αξιοποίηση του υδραγωγείου;

4.2. Επιλογή μεθόδου της έρευνας

Για τον καθορισμό της μεθοδολογικής προσέγγισης της παρούσας έρευνας λήφθηκαν υπόψη τα βασικά ερευνητικά παραδείγματα, τα οποία σχετίζονται με τον τρόπο προσέγγισης και ερμηνείας της πραγματικότητας, τη φύση της γνώσης, καθώς και τις αξίες που διέπουν την ερευνητική διαδικασία (Σαλβαράς, 2013: 42-45). Στο πλαίσιο αυτό εξετάστηκε το επιστημολογικό παράδειγμα της έρευνας και ειδικότερα οι δύο βασικές του κατευθύνσεις: το θετικιστικό και το ερμηνευτικό παράδειγμα. Το θετικιστικό παράδειγμα προσεγγίζει την πραγματικότητα μέσα από αντικειμενικούς νόμους και σταθερές σχέσεις, επιδιώκοντας την εξήγηση των φαινομένων μέσω γενικεύσιμων δεδομένων. Αντίθετα, το ερμηνευτικό παράδειγμα επικεντρώνεται στην κατανόηση των νοημάτων που αποδίδουν τα άτομα στις εμπειρίες και στις πρακτικές τους, επιχειρώντας να ερμηνεύσει τη βιωμένη πραγματικότητα των υποκειμένων της έρευνας (Τσιώλης, χ.χ.: 3-4). Η ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση εντάσσεται στο ερμηνευτικό παράδειγμα και χρησιμοποιείται ευρέως στις ανθρωπιστικές και κοινωνικές επιστήμες. Η ποιοτική έρευνα περιλαμβάνει διαφορετικές μορφές διερεύνησης, όπως η περιγραφική και η εθνογραφική προσέγγιση, δίνοντας έμφαση στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα αντιλαμβάνονται και βιώνουν την πραγματικότητα. Σε αντίθεση με το θετικιστικό παράδειγμα, το οποίο θεωρεί ότι υπάρχει μία αντικειμενική και σταθερή πραγματικότητα, η ποιοτική προσέγγιση αναγνωρίζει τη σύνθετη και υποκειμενική φύση των κοινωνικών φαινομένων και επικεντρώνεται στις εμπειρίες, στις σημασίες και στις ερμηνείες των συμμετεχόντων (Ισαρη & Πουρκός, 2015: 20-22).

Στην παρούσα εργασία, η οποία αφορά τη διερεύνηση των απόψεων και των αντιλήψεων φορέων, ειδικών και εμπλεκόμενων σχετικά με την ανάδειξη, τη διαχείριση και τη βιώσιμη αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου, κρίθηκε

καταλληλότερη η υιοθέτηση του ερμηνευτικού παραδείγματος και της ποιοτικής προσέγγισης. Η έρευνα εστιάζει στον τρόπο με τον οποίο οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται την πολιτιστική, περιβαλλοντική και κοινωνική σημασία του μνημείου, καθώς και στις σηματοδοτήσεις που αποδίδουν σε έννοιες όπως η πολιτιστική κληρονομιά, η βιωσιμότητα, η αστική ανθεκτικότητα και η συμμετοχική διαχείριση.

Η ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση θεωρήθηκε η πλέον κατάλληλη, καθώς επιτρέπει τη σε βάθος διερεύνηση αντιλήψεων, εμπειριών και πρακτικών, συμβάλλοντας στην ουσιαστική κατανόηση του υπό μελέτη φαινομένου. Παράλληλα, παρέχει τη δυνατότητα ανάπτυξης αλληλεπίδρασης μεταξύ ερευνήτριας και συμμετεχόντων, στοιχείο ιδιαίτερα σημαντικό για την ανάδειξη διαφορετικών οπτικών και εμπειριών γύρω από το Αδριάνειο Υδραγωγείο. Επιπλέον, ο ανοιχτός και ευέλικτος χαρακτήρας της ποιοτικής έρευνας δίνει τη δυνατότητα ενσωμάτωσης νέων στοιχείων ή θεματικών που ενδέχεται να προκύψουν κατά τη διάρκεια της ερευνητικής διαδικασίας (Ισαρη & Πουρκός, 2015: 30-31, 40 και 96). Για τους παραπάνω λόγους, η ποιοτική έρευνα επιλέχθηκε ως η καταλληλότερη μέθοδος για την επίτευξη των στόχων της παρούσας μελέτης.

4.3. Δείγμα της έρευνας

Η παρούσα έρευνα δεν ήταν δυνατόν να συμπεριλάβει το σύνολο των εμπλεκομένων με το Αδριάνειο Υδραγωγείο. Για τον λόγο αυτό επιλέχθηκε ένα δείγμα, μη πιθανοτικό (Bryman, 2017: 220) και με σκόπιμη δειγματοληψία, λαμβάνοντας, παράλληλα, υπόψη ότι στις ποιοτικές έρευνες δεν απαιτείται μεγάλος αριθμός συμμετεχόντων. Ένα δείγμα στην ποιοτική μεθοδολογία θεωρείται επαρκές, όταν μπορεί να επιτευχθεί κορεσμός δεδομένων, όταν οι συμμετέχοντες διαθέτουν εμπειρία και πλούσια γνώση γύρω από το αντικείμενο της έρευνας (Boddy, 2016: 426). Η ερευνήτρια, δηλαδή, κατά την επιλογή του δείγματος, έλαβε υπόψη δύο βασικά κριτήρια: την καταλληλότητα και την επάρκεια του δείγματος. Συγκεκριμένα, επιδιώχθηκε η επιλογή συμμετεχόντων που θα μπορούσαν να προσφέρουν ουσιαστικές και επαρκείς πληροφορίες σχετικά με το Αδριάνειο Υδραγωγείο και τις δυνατότητες ανάδειξης και βιώσιμης αξιοποίησής του. Οι συμμετέχοντες δηλαδή επιλέχθηκαν ως “information rich cases”, δηλαδή ως περιπτώσεις που διαθέτουν

εμπειρία, γνώση και άμεση εμπλοκή με το αντικείμενο της έρευνας, ώστε να καταστεί δυνατή η εις βάθος κατανόηση του φαινομένου και η επίτευξη του κορεσμού των δεδομένων (Μαντζούκας, 2007: σ. 241 · Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 81).

Η ερευνήτρια γνώριζε, λόγω της επαγγελματικής της ιδιότητας στην ΕΥΔΑΠ, ότι τα συγκεκριμένα άτομα του δείγματος διέθεταν την απαιτούμενη γνώση και εμπειρία για το θέμα της έρευνας, ενώ παράλληλα υπήρχε δυνατότητα πρόσβασης και επικοινωνίας μαζί τους (Bryman, 2017: 108). Έτσι, επιλέχθηκαν 5 άτομα που εμπλέκονται με ζητήματα πολιτιστικής διαχείρισης, βιώσιμης ανάπτυξης, αστικού σχεδιασμού και ανάδειξης του Αδριάνειου Υδραγωγείου. Πρόκειται για αρμοδίους της Διεύθυνσης Στρατηγικής & Καινοτομίας, της Υπηρεσίας Νέων Δραστηριοτήτων και μέλη του Δ.Σ. της Ε.Υ.Δ.Α.Π. Α.Ε και της Διεύθυνσης Υδάτων της Αποκεντρωμένης Διοίκησης Αττικής.

4.4. Ερευνητικό εργαλείο

Η συλλογή των δεδομένων της παρούσας έρευνας απαιτούσε τη χρήση ενός κατάλληλου ερευνητικού εργαλείου, μέσω του οποίου θα καταγράφονταν οι απόψεις, οι εμπειρίες και οι αντιλήψεις των συμμετεχόντων σχετικά με το Αδριάνειο Υδραγωγείο, τις δυνατότητες ανάδειξης και αξιοποίησής του, καθώς και τις προκλήσεις που συνδέονται με τη διαχείριση και τη βιωσιμότητά του. Μέσα από το ερευνητικό εργαλείο καθίσταται δυνατή η αποτύπωση της βιωμένης πραγματικότητας και της υποκειμενικής εμπειρίας των συμμετεχόντων, ενώ τα δεδομένα που συλλέγονται μπορούν στη συνέχεια να μελετηθούν ενδελεχώς και να αναλυθούν και ερμηνευθούν (Μαντζούκας, 2007: 241-2).

Η ερευνήτρια έκρινε ότι το καταλληλότερο εργαλείο συλλογής δεδομένων για την παρούσα έρευνα είναι η συνέντευξη, καθώς η συγκεκριμένη μέθοδος συνδέεται άμεσα με τη διερεύνηση αντιλήψεων και εμπειριών. Το εργαλείο αυτό παράλληλα, συνάδει με την ποιοτική μεθοδολογική προσέγγιση που επιλέχθηκε (Ίσαρη & Πουρκός, 2015: 96-97). Η συνέντευξη επιτρέπει την ανάπτυξη αλληλεπίδρασης μεταξύ του συνεντευκτή και των συμμετεχόντων, προάγει τον διάλογο, την ελεύθερη έκφραση σκέψεων και την εμβάθυνση στις εμπειρίες των συμμετεχόντων. Η δε

ερευνήτρια επιδίωξε να δημιουργήσει ένα κλίμα εμπιστοσύνης και ουσιαστικής επικοινωνίας, διατηρώντας παράλληλα ουδέτερη και μη καθοδηγητική στάση απέναντι στις απαντήσεις των συμμετεχόντων (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008).

Η συνέντευξη μπορεί να λάβει διαφορετικές μορφές, όπως δομημένη, μη δομημένη και ημιδομημένη. Στην παρούσα έρευνα επιλέχθηκε η ημιδομημένη συνέντευξη, καθώς χαρακτηρίζεται από ευελιξία και προσαρμοστικότητα. Αν και περιλαμβάνει έναν βασικό κορμό ερωτήσεων, επιτρέπει ταυτόχρονα τη διατύπωση πρόσθετων διευκρινιστικών ερωτήσεων ή την αναδιάταξη της σειράς των ερωτήσεων, ανάλογα με τη ροή της συζήτησης και τις απαντήσεις των ερωτώμενων. Έτσι, δίνεται η δυνατότητα ένταξης και εμβάθυνσης ζητημάτων που μπορεί να αναδειχτούν κατά τη διάρκεια της συνέντευξης και κρίνονται ως σημαντικά (Ισαρη & Πουρκός, 2015: 97).

Ο οδηγός συνέντευξης της παρούσας έρευνας περιλάμβανε ανοικτού τύπου ερωτήσεις, όπως «ποια είναι η άποψή σας», «πώς θεωρείτε ότι», «γιατί πιστεύετε ότι», οι οποίες διατυπώθηκαν με σαφήνεια και απλότητα, ώστε να είναι κατανοητές και να διευκολύνουν την ανάπτυξη του διαλόγου χωρίς να κουράζουν τους συμμετέχοντες. Όλες οι ερωτήσεις συνδέονται άμεσα με τους στόχους και τους επιμέρους θεματικούς άξονες της έρευνας και ήταν απλά διατυπωμένες (Παρασκευοπούλου-Κόλλια, 2008: 5-6).

Ο παρών οδηγός συνέντευξης οργανώθηκε σε τέσσερις βασικούς θεματικούς άξονες. Ο πρώτος άξονας αφορά τις απόψεις των αρμοδίων σχετικά με το πώς το νερό, ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς, μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης. Στο πλαίσιο αυτό διερευνώνται ζητήματα που σχετίζονται με τον ρόλο του νερού στις βιώσιμες πολιτικές της πόλης, τις περιβαλλοντικές αξίες που προκύπτουν από την ανάδειξη και αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου, καθώς και τη συμβολή του έργου στην ευαισθητοποίηση του κοινού για την προστασία των υδάτινων πόρων και την αειφορία.

Ο δεύτερος άξονας εστιάζει στις απόψεις των αρμοδίων σχετικά με την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως εργαλείου βιώσιμης ανάπτυξης. Ειδικότερα, διερευνώνται ζητήματα που αφορούν τη σχέση ανάμεσα στην ανάδειξη του Αδριάνειου Υδραγωγείου και την τοπική ανάπτυξη, τις δράσεις που μπορούν να

επηρεάσουν θετικά την τοπική οικονομία, καθώς και τη συμβολή του έργου στην πολιτιστική ανάπτυξη της περιοχής. Παράλληλα, εξετάζονται οι προτεραιότητες που τίθενται ώστε η αξιοποίηση του μνημείου να παραμένει βιώσιμη και να μην οδηγεί σε αλλοίωση του χαρακτήρα και της φυσιογνωμίας του χώρου.

Ο τρίτος άξονας αφορά τις απόψεις των αρμοδίων σχετικά με τις κοινωνικές και οικονομικές συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου. Στο πλαίσιο αυτό εξετάζονται τα κοινωνικά οφέλη που αναμένονται από την αξιοποίηση του μνημείου, η επίδραση του έργου στην τοπική κοινότητα και στους κατοίκους, καθώς και τα οικονομικά οφέλη ή οι προκλήσεις που συνδέονται με την υλοποίηση και τη λειτουργία του έργου.

Τέλος, ο τέταρτος άξονας επικεντρώνεται στον στρατηγικό σχεδιασμό για το Αδριάνειο Υδραγωγείο. Ειδικότερα, διερευνώνται οι βασικοί στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού, οι φορείς που εμπλέκονται στην υλοποίηση και διαχείριση του έργου, καθώς και οι κύριες δράσεις και παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί για την ανάδειξη και αξιοποίηση του υδραγωγείου.

Προκειμένου να διαπιστωθεί αν ο οδηγός συνέντευξης παρουσίαζε δυσκολίες κατανόησης ή άλλα προβλήματα, πραγματοποιήθηκε πιλοτική έρευνα σε δύο άτομα (υπάλληλος στο Τμήμα Επικοινωνίας και Πολιτικός Μηχανικός), που έλαβε χώρα στις αρχές Μαρτίου.

Η πιλοτική διαδικασία προκειμένου για τον έλεγχο της σαφήνειας των ερωτήσεων, της επάρκειας των οδηγιών έθεσε μετά τη λήψη της συνέντευξης ερωτήσεις όπως «Υπήρχε κάτι που δεν κατανοήσατε;», «Οι οδηγίες ήταν σαφείς;», «Η διάρκεια της συνέντευξης ήταν ικανοποιητική ή σας κούρασε;» (Sincero, 2012). Από την πιλοτική εφαρμογή δεν προέκυψαν προβλήματα κατανόησης ή άλλες δυσκολίες, γεγονός που οδήγησε στη διατήρηση του αρχικού οδηγού συνέντευξης.

4.5. Ερευνητική διαδικασία

Μετά την επιλογή της μεθοδολογικής προσέγγισης, τον καθορισμό του δείγματος και τη διαμόρφωση του οδηγού συνέντευξης, η ερευνητική διαδικασία οργανώθηκε με βάση τις αρχές της ερευνητικής δεοντολογίας. Οι συμμετέχοντες δεν

αντιμετωπίστηκαν ως απλοί φορείς πληροφοριών, αλλά ως άτομα που διαθέτουν προσωπικές εμπειρίες, αντιλήψεις και ερμηνείες σχετικά με το Αδριάνειο Υδραγωγείο και τη σημασία του. Σύμφωνα με τους κανόνες δεοντολογίας, η ερευνήτρια εξασφάλισε την ενημερωμένη συγκατάθεση (informed consent) όλων των συμμετεχόντων. Για τον σκοπό αυτό συντάχθηκε σχετικό έντυπο (Bryman, 2017: 159) (Βλ. Παράρτημα), μέσω του οποίου οι συμμετέχοντες ενημερώθηκαν για τον σκοπό της έρευνας, τον τρόπο αξιοποίησης των δεδομένων, καθώς και για τη διασφάλιση της ανωνυμίας και της εμπιστευτικότητας των προσωπικών τους στοιχείων. Παράλληλα, επισημάνθηκε ότι οι συμμετέχοντες είχαν το δικαίωμα να αποχωρήσουν, χωρίς καμία συνέπεια. Τέλος, συναίνεσαν για τη μαγνητοφώνηση των συνεντεύξεων (Creswell, 2011: 261).

Στη συνέχεια, πραγματοποιήθηκε επικοινωνία με τους συμμετέχοντες προκειμένου να καθοριστούν η ημέρα και η ώρα διεξαγωγής των συνεντεύξεων, με τρόπο που να εξυπηρετεί τους ίδιους. Οι συνεντεύξεις πραγματοποιήθηκαν διαδικτυακά μέσω τηλεδιάσκεψης και της εφαρμογής ZOOM, κατόπιν προγραμματισμένων ραντεβού. Οι συνεντεύξεις έλαβαν χώρα την περίοδο 8-12 Μαΐου του 2026.

Μετά την ολοκλήρωση των συνεντεύξεων, ακολούθησε η απομαγνητοφώνηση των ηχητικών αρχείων και η μεταγραφή τους σε αρχεία κειμένου, διαδικασία που διευκόλυνε τη συστηματική μελέτη και ανάλυση των δεδομένων. Η ανάλυση των δεδομένων πραγματοποιήθηκε με τη μέθοδο της ανάλυσης περιεχομένου, μέσω θεματικών κατηγοριών και κωδικοποίησης των αποσπασμάτων των συνεντεύξεων. Μέσα από τη διαδικασία αυτή εντοπίστηκαν κοινά σημεία, διαφοροποιήσεις, εμπειρίες και νοήματα που σχετίζονται με το Αδριάνειο Υδραγωγείο και τις προοπτικές ανάδειξής του (Μαντζούκας, 2007: 243 και 244). Τα ευρήματα που προέκυψαν αναλύθηκαν σε σχέση με τη σχετική με το διερευνώμενο θέμα ελληνική και διεθνή βιβλιογραφία, όπως αναπτύχθηκε στο θεωρητικό μέρος της εργασίας, προκειμένου να αναδειχθούν οι συγκλίσεις, οι διαφοροποιήσεις και τα νέα στοιχεία που προέκυψαν.

4.6. Εγκυρότητα και αξιοπιστία

Η ποιοτική έρευνα αξιολογείται με διαφορετικά κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας σε σχέση με την ποσοτική προσέγγιση. Στην ποσοτική έρευνα, η εγκυρότητα σχετίζεται κυρίως με το κατά πόσο τα αποτελέσματα αντανακλούν μια αντικειμενική πραγματικότητα, ενώ στην ποιοτική έρευνα ιδιαίτερη σημασία δίνεται στον τρόπο με τον οποίο ο αναγνώστης αντιλαμβάνεται, κατανοεί και ερμηνεύει την ερευνητική διαδικασία και τα ευρήματα της μελέτης (Χασσάνδρα & Γούδας, 2003: 14).

Στην παρούσα έρευνα δόθηκε ιδιαίτερη έμφαση στη συμβατότητα όλων των σταδίων της ερευνητικής διαδικασίας. Η επιλογή της ποιοτικής προσέγγισης κρίθηκε κατάλληλη, καθώς ο στόχος της έρευνας ήταν η διερεύνηση αντιλήψεων, εμπειριών και στάσεων σχετικά με το Αδριάνειο Υδραγωγείο. Παράλληλα, η συνέντευξη θεωρήθηκε συμβατό εργαλείο συλλογής δεδομένων, όπως και το μέγεθος του δείγματος. Οι ερωτήσεις του οδηγού συνέντευξης σχεδιάστηκαν με τρόπο ώστε να ανταποκρίνονται στους στόχους της έρευνας και να παρέχουν ουσιαστικές απαντήσεις στο υπό διερεύνηση ζήτημα (Golafshani, 2003: 599-601).

Η αξιοπιστία ή βασιμότητα της έρευνας ενισχύθηκε μέσω της λεπτομερούς καταγραφής όλων των φάσεων και διαδικασιών της ερευνητικής πορείας. Η αναλυτική παρουσίαση των σταδίων της έρευνας δίνει τη δυνατότητα στον αναγνώστη να κατανοήσει πλήρως τη διαδικασία και να εξαγάγει τα δικά του συμπεράσματα βάσει των στοιχείων που παρουσιάζονται, στοιχείο που συνδέεται με την αρχή της μεταβιβασιμότητας (Χασσάνδρα & Γούδας, 2003: 14).

Επιπλέον, για την ενίσχυση της επιβεβαιωσιμότητας παρατέθηκαν αυτούσια αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις των συμμετεχόντων, ώστε να καθίσταται δυνατός ο έλεγχος της ακρίβειας των ερμηνειών και της αντιστοίχισης των συμπερασμάτων με τα πραγματικά λεγόμενα των συμμετεχόντων. Παράλληλα, εφαρμόστηκε η διαδικασία “member checking”, κατά την οποία οι συμμετέχοντες είχαν τη δυνατότητα να ελέγξουν τα συμπεράσματα που προέκυψαν από τις συνεντεύξεις τους, επιβεβαιώνοντας ότι οι απόψεις τους αποδόθηκαν σωστά και χωρίς παρανοήσεις (Συμεού, 2007: 1058-1059 ·Χασσάνδρα & Γούδας, 2003: 13-14).

Κεφάλαιο 5: ΑΝΑΛΥΣΗ ΔΕΔΟΜΕΝΩΝ

Προκειμένου να αναλυθεί ο όγκος των δεδομένων που προέκυψαν από τις τέσσερις συνεντεύξεις, ακολουθήθηκε η μέθοδος της θεματικής ανάλυσης. Η ανάλυση βασίστηκε στη λογική κατηγοριοποίηση των δεδομένων σε θεματικούς άξονες, υποκατηγορίες και κωδικούς, ώστε να αναδειχθούν οι κυρίαρχες τάσεις, οι συγκλίσεις και οι αποκλίσεις μεταξύ των συμμετεχόντων.

Οι θεματικές κατηγορίες οργανώθηκαν σύμφωνα με τους τέσσερις άξονες ανάλυσης, έτσι όπως αποτυπώνονται στα ερευνητικά ερωτήματα. Κάθε άξονας αναλύθηκε σε επιμέρους θεματικές υποκατηγορίες και κωδικούς, οι οποίοι προέκυψαν επαγωγικά από τα δεδομένα των συνεντεύξεων. Για κάθε κωδικό παρατίθενται ενδεικτικά αυτούσια αποσπάσματα των συμμετεχόντων.

Οι συμμετέχοντες ήταν:

Συν. 1 : Ιδιότητα: Προϊσταμένη Υπηρεσίας Νέων Δραστηριοτήτων Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε.

Συν. 2 : Ιδιότητα: Αν. Προϊστάμενος Διεύθυνσης Υδάτων

Συν. 3: Ιδιότητα: Μέλος Δ.Σ. Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε.

Συν. 4: Ιδιότητα: Μέλος Δ.Σ. Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε.

Συν. 5: Ιδιότητα: Διευθυντής Στρατηγικής & Καινοτομίας Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε.

5.1. Απόψεις των αρμοδίων για το νερό ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς και εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

Αναφορικά με την πρώτη θεματική κατηγορία, δηλαδή τον τρόπο με τον οποίο οι αρμόδιοι αντιλαμβάνονται το νερό ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς και εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης, διαπιστώθηκαν τα εξής για:

1. Αξιολόγηση του νερού ως στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανάπτυξη βιώσιμων πολιτικών για την πόλη

A. Νερό ως στοιχείο ζωής /ύπαρξης, πολιτισμού

Όλοι οι συμμετέχοντες αντιμετωπίζουν το νερό όχι μόνο ως φυσικό πόρο αλλά και ως πολιτισμικό, ιστορικό και κοινωνικό αγαθό. Ιδιαίτερα έντονη είναι η αναφορά του Συν.2, όπου το νερό περιγράφεται ως συστατικό της ανθρώπινης ύπαρξης και της ιστορικής εξέλιξης των πολιτισμών:

«Το νερό είναι η ίδια η ζωή, είναι η φύση, είναι το περιβάλλον, είναι η ίδια η ύπαρξη»
(Συν.2).

Όλοι οι συμμετέχοντες προσδίδουν στο νερό μια ολιστική διάσταση, που υπερβαίνει την απλή χρηστική του αξία. Το νερό αντιμετωπίζεται ως στοιχείο ταυτότητας, ιστορικής συνέχειας και κοινωνικής συνοχής. Ωστόσο, ο Συν.2 το νοηματοδοτεί περισσότερο πολιτικο-φιλοσοφικά, καθώς δηλώνει *«Το νερό ήταν, είναι και θα είναι πολιτική»*.

B. Νερό ως πολιτισμική μνήμη και ταυτότητα

Ο κωδικός αυτός εμφανίζεται κυρίως στις Συν.1 και Συν.4.

Ο Συν.1 αντιμετωπίζει το νερό ως:

«πρεσβευτή της πολιτιστικής κληρονομιάς».

Ο Συν.4 αναφέρει:

«Το νερό δεν είναι απλώς ένας φυσικός πόρος... είναι φορέας ιστορίας, πολιτισμού και συλλογικής μνήμης».

Γ. Νερό ως εργαλείο βιώσιμης πολιτικής

Θίγεται από όλες τις συνεντεύξεις, αλλά με διαφορετική έμφαση.

Ο Συν.1 συνδέει το νερό με:

«ένα ενιαίο μοντέλο αστικής ανάπτυξης».

Ο Συν.3 εστιάζει στη:

«διαφορετική κουλτούρα διαχείρισης πόρων».

Ο Συν.4 αναφέρεται σε:

«συστημική λογική που συνδέει νερό, πόλη, κοινωνία και κλιματική προσαρμογή».
Άρα, μιλά για μια ολιστική διακυβέρνηση.

Δ. Νερό ως δημόσιο αγαθό

Η υποκατηγορία αυτή εμφανίζεται εντονότερα στους Συν.2 και Συν.4.

Ο Συν.2 θέτει το δίλημμα:

«Είναι οικονομικό αγαθό ή είναι δημόσιο αγαθό ;»

Ο Συν.4 σημειώνει:

«Το νερό και η πολιτιστική κληρονομιά δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται αποκλειστικά ως προϊόντα με εμπορική αξία».

Ε. Κριτική στη βιώσιμη ανάπτυξη ως επικοινωνιακή ρητορική

Αποκλειστικά ο Συν.3 αναφέρει:

«Συχνά οι φορείς μιλούν για “βιώσιμη ανάπτυξη”, αλλά στην πράξη βλέπουμε αποσπασματικές παρεμβάσεις χωρίς μακροπρόθεσμο σχεδιασμό».

Η τοποθέτηση αυτή διαφοροποιείται, καθώς εισάγει έναν κριτικό και αναστοχαστικό λόγο απέναντι στις δημόσιες πολιτικές. Αμφισβητεί έμμεσα την αποτελεσματικότητα των θεσμών και θέτει το ζήτημα μιας ουσιαστικής όχι μόνο συμβολικής αειφορίας.

2. Περιβαλλοντικές αξίες και οφέλη που προκύπτουν από την ανάδειξη /αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου;

Α. Εξοικονόμηση πόσιμου νερού

Όλοι οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι η αξιοποίηση του νερού του Αδριάνειου συμβάλλει καθοριστικά στη μείωση της χρήσης πόσιμου νερού για μη πόσιμες αστικές χρήσεις.

Ενδεικτικά, ο Συν.3 αναφέρει:

«Η αξιοποίηση του νερού του Αδριάνειου μπορεί να καλύψει αστικές ανάγκες και να μειώσει την κατανάλωση πόσιμου νερού».

Αλλά ο Συν.4 και Συν. 5 συνδέει την εξοικονόμηση νερού με την κλιματική κρίση και τη βιωσιμότητα. Ο τελευταίος τονίζει:

«Κατασκευή τεχνικών έργων σε αρμονία με τη φύση. Εφαρμογή λύσεων που προσεγγίζουν τις Natural Based Solutions. Εξοικονόμηση πόσιμου ύδατος.. . αξιοποίησης εναλλακτικών πηγών υδροδότησης. Προστασία του υπόγειου υδροφορέα»

Β. Αστικό πράσινο και βιοκλιματική αναβάθμιση

Και οι τέσσερις συμμετέχοντες συνδέουν την αξιοποίηση του υδραγωγείου με τη δημιουργία και ενίσχυση των πράσινων διαδρομών και τη δημιουργία δημόσιων χώρων πρασίνου.

Ενδεικτικά, ο Συν.1 αναφέρει:

«Δημιουργούνται νέοι ποιοτικοί χώροι πρασίνου και περιβαλλοντικής σύνδεσης των γειτονιών».

Αλλά ο Συν. 3 συμπληρώνει ότι αυτό «*«μπορεί να μειώσει το φαινόμενο της αστικής θερμικής νησίδας»*, όπως και ο Συν. 1, 2 και 4 και 5 και ανάλογα ο Συν. 4 τονίζει τη βιοκλιματική λειτουργία: *«Η ενίσχυση του πρασίνου λειτουργεί όχι μόνο αισθητικά αλλά και βιοκλιματικά»*. Έτσι, εντάσσουν το πράσινο σε ένα ευρύτερο πλαίσιο αστικής ανθεκτικότητας και κλιματικής προσαρμογής.

Γ. Προστασία υπόγειων υδροφορέων

Υπάρχει προστασία υπόγειων υδροφορέων κατά τους Συν.2, Συν.3 και Συν.4, Συν. 5, που συνδέεται περισσότερο με την έννοια της περιβαλλοντικής ανθεκτικότητας και βιωσιμότητας.

Δ. Επαναχρησιμοποίηση ενός ιστορικού τεχνικού έργου

Κατά τους Συν.2, Συν.3 και Συν.4 είναι σημαντική η συνέχεια, διαγενειακά, καθώς η πολιτιστική κληρονομιά θεωρείται ενεργό εργαλείο σύγχρονων πολιτικών, εν είδη της κυκλικής βιωσιμότητας

Ο Συν.2 δηλώνει ενδεικτικά:

«Επαναχρησιμοποίηση ενός αρχαίου υδραυλικού έργου για σύγχρονες περιβαλλοντικές ανάγκες».

Ε. Κίνδυνος υπερεκμετάλλευσης

Ο Συν.3 θεωρεί ότι η υπερβολική εμπορική ή τουριστική αξιοποίηση, μπορεί να οδηγήσει στο *«να αλλοιωθεί ο χαρακτήρας του μνημείου»*, αναγνωρίζοντας πιθανές αρνητικές συνέπειες και αναδεικνύοντας το ζήτημα της ισορροπίας ανάμεσα στην ανάπτυξη και στην προστασία.

3. Πως η ανάδειξη του υδραγωγείου μπορεί να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση του κοινού για την προστασία των υδάτινων πόρων;

A. Εκπαίδευση και ενημέρωση πολιτών

Όλοι οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση και ενημέρωση είναι σημαντική, γιατί όπως αναφέρει ο Συν. 1.

«Καλλιεργείται μια κουλτούρα συλλογικής ευθύνης».

B. Βιωματική επανασύνδεση πολιτών με νερό

Κατά τους Συν.1, Συν.3 και Συν.4, Συν. 5 το νερό γίνεται ορατό, με «Περιπάτους, εργαστήρια συμμετοχικού σχεδιασμού και πολιτιστικές εκδηλώσεις», κατά τον Συν. 1 και έτσι ο πολίτης αποκτά βιωματικές εμπειρίες που βοηθούν στη διαμόρφωση οικολογικής συνείδησης.

Γ. Συμμετοχικές δράσεις / σχεδιασμός

Το κοινό ευαισθητοποιείται μέσα από τις συμμετοχικές δράσεις, κατά τους Συν.1 και Συν.4, Συν. 5.Ο τελευταίος σημειώνει:

«Ως πλατφόρμα ανταλλαγής γνώσεων και διαλόγου μεταξύ πολιτών 8 Δήμων ...και συμμετοχή πολιτών.».

Έτσι, δίνεται έμφαση στις συμμετοχικές διαδικασίες που προωθούν την τοπική ανάπτυξη και ορίζουν τη δημοκρατική πολιτιστική διαχείριση.

Δ. Ψηφιακές εφαρμογές

Ο Συν.4 μιλά για «Εφαρμογές επανζημένης πραγματικότητας» και « ψηφιακές πολιτιστικές δράσεις της ΕΥΔΑΠ και του ADAF», αναδεικνύοντας τον ψηφιακό πολιτισμό και την ψηφιακή εμπειρία για την προσέγγιση της πολιτιστικής κληρονομιάς .

Ε. Κριτική στην αποξένωση από το νερό

Οι δύο συμμετέχοντες, Συν. 2, 3, συγκλίνουν στην ιδέα ότι οι σύγχρονες κοινωνίες έχουν απομακρυνθεί από τη φυσική και κοινωνική σημασία του νερού.

4. Σύνδεση έργου με αειφορία

A. Πολυδιάστατη αειφορία και περιβαλλοντική ανθεκτικότητα

Η αειφορία συνδέεται με περιβαλλοντικές, κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές διαστάσεις, κατά τους Συν. 1, 4 και 5. Η βιώσιμη διαχείριση νερού εμπεριέχει αυτές τις διαστάσεις. Όπως αναφέρει ο τελευταίος:

«Η αειφορία δεν αφορά μόνο το περιβάλλον... αφορά και την κοινωνία, τον πολιτισμό, την οικονομία και τη διακυβέρνηση....»

Επεκτείνοντας, και οι δυο μιλούν για περιβαλλοντική ανθεκτικότητα *«Έχουμε από τη μία πλευρά τη βιώσιμη διαχείριση νερού και την περιβαλλοντική ανθεκτικότητα.»* (Συν. 4).

Ο Συν. 5 συμπληρώνει: *«Αποτελεί τοπική πηγή ύδατος που σήμερα πάει χαμένη, με προοπτική να μειώσει την ενεργειακή και υδάτινη σπατάλη που προκύπτει από την μεταφορά ύδατος χλμ μακριά».*

B. Δημιουργία πράσινων χώρων/μικροκλίμα, οικολογική συνείδηση

Κατά τους Συν. 1 και 3 η αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου προωθεί την ανάπτυξη πράσινων δημόσιων χώρων, που «βελτιώνει το μικροκλίμα.», κατά τον Συν. 3 και οδηγεί στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των πολιτών, κατά τον Συν. 1

Γ. Συμμετοχική διακυβέρνηση

Κατά τους Συν. 1, 3, 4 η αξιοποίηση του Αδριάνειου ενισχύει τη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων και πολιτών, ευνοώντας την «τοπική ταυτότητα.» (Συν. 4).

Δ. Διαδημοτική σύνδεση

Κατά τον Συν. 3 δεν ενισχύεται μόνο η συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων, αλλά *«Το έργο ενώνει διαφορετικούς δήμους, διαφορετικές κοινότητες, διαφορετικές ανάγκες.»*

Ε. Μακροχρόνια πολιτική δέσμευση/μακροπρόθεσμη στρατηγική

Οι Συν. 3 και 4 θεωρούν ότι η στρατηγική πρέπει να παραμείνει μακροπρόθεσμα βιώσιμη και η αειφορία επιβάλλει *«μακροχρόνια πολιτική δέσμευση.... συνεχής συντήρηση.»* (Συν. 3).

5.2. Απόψεις αρμοδίων για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

Αναφορικά με τη δεύτερη θεματική κατηγορία για τις απόψεις των αρμοδίων για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης, διαπιστώθηκαν τα εξής για:

1. Σχέση ανάμεσα στην ανάδειξη του Αδριάνειου Υδραγωγείου και στην τοπική ανάπτυξη

Και στις τέσσερις συνεντεύξεις κοινό στοιχείο είναι η σύνδεση του Αδριάνειου Υδραγωγείου με τη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη και την αναβάθμιση της ποιότητας ζωής. Οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι το έργο συμβάλλει στην ενίσχυση του πρασίνου, των δημόσιων χώρων και της τοπικής ταυτότητας, λειτουργεί ως εργαλείο πολιτιστικής, οικονομικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης. Συνδέεται άμεσα με τη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη και αναβάθμιση της ποιότητας ζωής. Χαρακτηριστικά αναφέρεται:

«η ανάδειξη του Αδριάνειου Υδραγωγείου συνδέεται με μια πιο βιώσιμη και ενδογενή μορφή τοπικής ανάπτυξης» (Συν. 1)

«Η σχέση είναι πολύ ουσιαστική. Το Αδριάνειο μπορεί να λειτουργήσει ως ένας ενιαίος άξονας ανάπτυξης» (Συν. 3)

«Η σχέση είναι πολύ στενή γιατί το υδραγωγείο μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός τοπικής αναζωογόνησης» (Συν. 4)

Κοινό στοιχείο είναι η ενίσχυση του πρασίνου και των δημόσιων χώρων. Ενδεικτικά: *«δημιουργούνται νέοι δημόσιοι χώροι και αναβαθμίζεται συνολικά η εικόνα των περιοχών»* (Συν. 3)

Κοινή επίσης είναι η σύνδεση με πολιτιστική και περιβαλλοντική ανάπτυξη, καθώς αναφέρεται ότι :

«δημιουργούνται δυνατότητες ήπιας πολιτιστικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης»
(Συν. 3)

«ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας και δημιουργία νέων πολιτιστικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων» (Συν. 1)

2. Δράσεις με επίπτωση στην τοπική οικονομία

A. Αύξηση επισκεψιμότητας

Σύμφωνα με τους Συν. 1, 2, 3,4 οι αναπλάσεις, οι διαδρομές και οι πολιτιστικές δράσεις επηρεάζουν την οικονομία μέσω της αύξησης της επισκεψιμότητας. Ενδεικτικά,

«οι δράσεις που σχετίζονται με την ανάπλαση δημόσιων χώρων... μπορεί να επηρεάσει θετικά την τοπική επιχειρηματικότητα» (Συν. 1)

B. Δημιουργική οικονομία κατά τον Συν. 4:

«δηλαδή πολιτιστικά προϊόντα, εκπαιδευτικές δράσεις, ψηφιακές εφαρμογές... μικρές τοπικές επιχειρήσεις»

3. Συμβολή του έργου στην πολιτιστική ανάπτυξη

A. Ανάδειξη Αδριάνειου ως μνημείου

Και στις πέντε συνεντεύξεις σημαντικό στοιχείο είναι αυτό της ανάδειξης του Αδριάνειου Υδραγωγείου ως ιστορικού και πολιτιστικού μνημείου, ουσιαστικά η μετατροπή του υδραγωγείου από «αόρατο» σε ένα ενεργό πολιτιστικό στοιχείο:

«Το έργο παύει να αποτελεί έναν “αόρατο” υπόγειο μηχανισμό και μετατρέπεται σε ενεργό στοιχείο πολιτισμού» (Συν. 1)

«επαναφέρει στη συλλογική μνήμη ένα μνημείο που για πολλά χρόνια ήταν αόρατο»
(Συν. 4)

Β. Σύνδεση με ταυτότητα

Οι Συν. 1 και 3 θεωρούν ότι μέσω του έργου ενισχύεται η σχέση των κατοίκων με την ιστορία και την ταυτότητα της περιοχής που διαμένουν. Ενδεικτικά ο Συν. 3 αναφέρει

«οι κάτοικοι αποκτούν μία διαφορετική σχέση με την πόλη τους....εεε...Επίσης, ενισχύεται η συλλογική μνήμη. Οι πολίτες αντιλαμβάνονται ότι η πολιτιστική κληρονομιά δεν αφορά μόνο αρχαιολογικούς χώρους, αλλά και τεχνικά έργα, υποδομές και καθημερινές πρακτικές που διαμόρφωσαν την ιστορία της πόλης»

Γ. Αίσθημα ανήκειν και πολιτιστική / ψηφιακή διάσταση:

Κατά τον Συν. 4 το έργο «δεν περιορίζεται στην αρχαιολογική διάσταση αλλά συνδέει το μνημείο με σύγχρονες μορφές τέχνης, ψηφιακής δημιουργίας και συμμετοχικού πολιτισμού. Το νερό μετατρέπεται σε αφήγηση, σε εμπειρία και σε κοινό σημείο αναφοράς. Αυτό δημιουργεί πολιτιστικό κεφάλαιο και ενισχύει το αίσθημα του ανήκειν».

Δ. Συμπερίληψη/συνεργασία

Θίγεται από τον Συν. 5:

«Αποτελεί πλατφόρμα συμπεριληπτικού τοπικού διαλόγου και διατομεακής συνεργασίας».

4. Προτεραιότητες για βιώσιμη αξιοποίηση χωρίς αλλοίωση του χώρου

Α. Ήπιες παρεμβάσεις.

Όλοι οι συμμετέχοντες κλίνουν στο ότι οι παρεμβάσεις για το έργο πρέπει να βασίζονται σε ήπιες μορφές αξιοποίησης. Ενδεικτικά, ο Συν. 3 αναφέρει:

«Οι παρεμβάσεις πρέπει να είναι ήπιες και να μην αλλοιώνουν το τοπίο»

B. Συμμετοχή κατοίκων

Σημαντική είναι η συμμετοχή των κατοίκων κατά τους Συν. 1 και Συν. 3 και 5. Ο πρώτος αναφέρει

«ενεργός συμμετοχή των κατοίκων μέσα από διαδικασίες “από τη βάση προς τα πάνω”».

Γ. Συνεργασία φορέων

Το στοιχείο αυτό θίγεται από τους Συν. 2, Συν. 4 και Συν. 5

Δ. Μη υπέρ-τουριστικοποίηση

Το στοιχείο αυτό θίγεται από τους Συν. 3 και Συν. 4. Ο τελευταίος αναφέρει ;

«να παραμείνει ο δημόσιος χαρακτήρας του έργου. Το νερό ως πολιτιστική κληρονομιά δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται αποκλειστικά ως προϊόντα με εμπορική αξία»

5.3. Απόψεις των αρμοδίων για τις συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου σε κοινωνία και οικονομία

Αναφορικά με την τρίτη θεματική κατηγορία για τις απόψεις των αρμοδίων για τις συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου σε κοινωνία και οικονομία, διαπιστώθηκαν τα εξής για:

1. Κοινωνικά οφέλη από την αξιοποίηση υδραγωγείου

A. Βελτίωση ποιότητας ζωής & δημόσιου χώρου

Κυρίαρχη θέση και στις 5 συνεντεύξεις έχει η άποψη ότι η αξιοποίηση του υδραγωγείου οδηγεί σε αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος, στη δημιουργία χώρων πρασίνου και περιπάτου (Συν. 1, 3, 4, 5), στη δημιουργία κοινόχρηστων χώρων και κοινωνικής αλληλεπίδρασης και στη βελτίωση του μικροκλίματος και της καθημερινότητας

Ενδεικτικά, στη Συνέντευξη 3 αναφέρεται:

«με τη βελτίωση της καθημερινότητας των κατοίκων. ...Η δημιουργία χώρων πρασίνου, διαδρομών περιπάτου και κοινόχρηστων υποδομών ενισχύει την κοινωνική αλληλεπίδραση»

B. Αίσθημα ανήκειν

Η ενίσχυση της ταυτότητας και του ανήκειν θίγεται από τους Συν. 1,2,4. Ενδεικτικά, ο Συν. 1 αναφέρει:

«Παράλληλα, η ανάδειξη ενός σημαντικού έργου πολιτιστικής κληρονομιάς ενισχύει τη συλλογική μνήμη και την πολιτιστική ταυτότητα των τοπικών κοινωνιών».

Γ. Περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση / εκπαίδευση

Η περιβαλλοντική διάσταση του έργου εμφανίζεται κυρίως στις Συν.1, Συν.3 και 4.

Ο Συν.4 αναφέρει: *«το έργο μπορεί να λειτουργήσει εκπαιδευτικά, ιδιαίτερα για τα παιδιά και τους νέους».*

Δ. Συμπερίληψη/συνεργασία

Θίγεται από τον Συν. 5 που αναφέρει:

«Αύξηση συμπεριληπτικής επαφής μεταξύ διαφορετικών γειτονιών της Αθήνας από όπου διέρχεται το υδραγωγείο. Αύξησης διατομεακού διαλόγου»

2. Επίδραση του έργου στην τοπική κοινότητα

A. Θετική επίδραση στην τοπική κοινωνία

Όλοι οι συμμετέχοντες αξιολογούν συνολικά θετικά την επίδραση του έργου στην τοπική κοινωνία, με τον Συν. 3 και 4 να θέτουν την προϋπόθεση του σωστού σχεδιασμού και της συμμετοχής των πολιτών, αντίστοιχα.

Ο Συν.4 αναφέρει:

«Η επίδραση μπορεί να είναι πολύ θετική εφόσον οι κάτοικοι συμμετέχουν ουσιαστικά στις διαδικασίες σχεδιασμού».

B. Εμπιστοσύνη πολιτών

Θίγεται από τους Συν.3 και Συν.4.

Ο Συν.3 αναφέρει:

«Υπάρχει όμως και η δυσπιστία πολλών πολιτών....η αξιοπιστία των φορέων είναι κρίσιμο ζήτημα».

Αντίστοιχα, ο Συν.4 υποστηρίζει:

«Αν όμως οι παρεμβάσεις γίνουν “από τα πάνω” χωρίς κοινωνική διαβούλευση, υπάρχει ο κίνδυνος οι πολίτες να αισθανθούν αποκομμένοι από το έργο».

Γ. Σχέση πολιτών με ιστορία και πολιτιστική κληρονομιά

Το έργο αντιμετωπίζεται ως μέσο επανασύνδεσης των πολιτών με την ιστορία και την πολιτιστική μνήμη του τόπου για τους Συν. 1 και 3.

Ο Συν.1 θεωρεί ότι:

«Η σύνδεση της πολιτιστικής κληρονομιάς με σύγχρονες ανάγκες της πόλης ενισχύει το αίσθημα συμμετοχής».

3. Οικονομικά οφέλη / προκλήσεις

A. Τουριστική ανάπτυξη / οικονομική ενίσχυση

Όλοι οι συμμετέχοντες συνδέουν την αξιοποίηση του υδραγωγείου με την οικονομική ανάπτυξη μέσω του τουρισμού και της αναβάθμισης των περιοχών.

Ενδεικτικά, ο Συν.1 αναφέρει:

«ενισχύοντας τον πολιτιστικό και τουριστικό χαρακτήρα των περιοχών... μπορεί να αυξήσει την επισκεψιμότητα, να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες απασχόλησης και να στηρίζει την τοπική οικονομία».

B. Χρηματοδότηση, συνεργασία φορέων και βιωσιμότητα

Οι Συν.1, Συν.3 και Συν.4 αναγνωρίζουν σημαντικές δυσκολίες ως προς λειτουργία του έργου.

Ο Συν.1 αναφέρει:

«η υλοποίηση του έργου προϋποθέτει σημαντικό συντονισμό μεταξύ φορέων, μακροχρόνιο σχεδιασμό και σταθερή χρηματοδότηση».

Ο Συν.3 σημειώνει:

«Ένα τέτοιο έργο απαιτεί συντονισμό πολλών φορέων, σταθερή χρηματοδότηση και συνεχή συντήρηση...υπάρχει κίνδυνος οι παρεμβάσεις να μείνουν ημιτελείς ή να υποβαθμιστούν με τον χρόνο».

Αντίστοιχα, ο Συν.4 επισημαίνει:

«Πολλές φορές τα έργα βιώσιμης ανάπτυξης ξεκινούν με ευρωπαϊκά προγράμματα αλλά δυσκολεύονται να διατηρηθούν όταν τελειώσει η χρηματοδότηση ...χρειάζεται μακροχρόνιος σχεδιασμός και όχι μόνο απορρόφηση κονδυλίων».

5.4. Στρατηγικός σχεδιασμός του Αδριάνειου Υδραγωγείου

Αναφορικά με την τέταρτη θεματική κατηγορία, τον στρατηγικό σχεδιασμό του Αδριάνειου Υδραγωγείου, διαπιστώθηκαν τα εξής για:

1. Βασικοί στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού για το Αδριάνειο Υδραγωγείο

A. Βιώσιμη διαχείριση νερού και φυσικών πόρων

Κοινή θέση όλων είναι βασικός άξονας του στρατηγικού σχεδιασμού, είναι η βιώσιμη αξιοποίηση του νερού και η διαχείριση των φυσικών πόρων.

Ο Συν.1 αναφέρει:

«δημιουργία ενός ολοκληρωμένου μοντέλου βιώσιμης χωρικής ανάπτυξης που συνδυάζει την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς με τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων».

B. Ανάδειξη πολιτιστικής κληρονομιάς και ταυτότητας

Η πολιτιστική διάσταση του υδραγωγείου εμφανίζεται σε όλες τις συνεντεύξεις. Συγκλίνουν στην άποψη ότι το υδραγωγείο δεν αντιμετωπίζεται μόνο ως τεχνικό έργο, αλλά και ως στοιχείο πολιτισμού και ιστορικής ταυτότητας.

Ο Συν.1 αναφέρει, ενδεικτικά:

«επιδιώκεται η ανάδειξη του υδραγωγείου ως σημαντικού στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς».

Γ. Πράσινες διαδρομές, βιώσιμη κινητικότητα

Οι συμμετέχοντες συνδέουν τον στρατηγικό σχεδιασμό με την ανάπτυξη πράσινων διαδρομών και βιώσιμων μορφών κινητικότητας μέσω πράσινων διαδρομών.

Ο Συν3 αναφέρει χαρακτηριστικά :

«υπάρχει στόχος για βελτίωση της βιώσιμης κινητικότητας, μέσω πράσινων διαδρομών για πεζούς και ποδηλάτες».

Δ. Ολιστική προσέγγιση ανάπτυξης

Θίγεται από τους Συν.1, Συν.3 και Συν.4, με τον τελευταίο να δηλώνει:

«για πρώτη φορά επιχειρείται μια τόσο ολιστική προσέγγιση όπου το νερό, ο πολιτισμός, το περιβάλλον και η πόλη αντιμετωπίζονται ως αλληλένδετα στοιχεία».

2. Φορείς που εμπλέκονται και ο ρόλος τους

A. Κεντρικός ρόλος της Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε.

Σε όλες τις συνεντεύξεις η ΕΥΔΑΠ παρουσιάζεται ως βασικός φορέας διαχείρισης.

Ο Συν.1 αναφέρει:

«Κεντρικό ρόλο έχει η ΕΥΔΑΠ».

Β. Συνεργασία πολλών φορέων

Οι συμμετέχοντες Συν. 1, 3, 4, 5 αναδεικνύουν τη συμμετοχή πολλών φορέων.

Ο Συν.4 αναφέρει:

«Εμπλέκονται πολλοί φορείς... η ΕΥΔΑΠ, το Υπουργείο Πολιτισμού, η Περιφέρεια Αττικής, οι Δήμοι, πανεπιστημιακά ιδρύματα, πολιτιστικοί οργανισμοί και ομάδες πολιτών».

Γ. Συντονισμός/πολυδιάσπαση αρμοδιοτήτων

Θίγεται από τον Συν.3.

«Η συνεργασία είναι απαραίτητη αλλά... και αρκετά δύσκολη...Στην Ελλάδα η πολυδιάσπαση αρμοδιοτήτων δημιουργεί συχνά καθυστερήσεις».

3. Κύριες δράσεις και παρεμβάσεις για την ανάδειξη και αξιοποίηση του υδραγωγείου

Α. Ανάπτυξη πράσινων διαδρομών και δημόσιων χώρων

Οι συμμετέχοντες αναφέρονται εκτενώς σε παρεμβάσεις που σχετίζονται με το πράσινο και τον δημόσιο χώρο ως βασικό εργαλείο αναβάθμισης του αστικού περιβάλλοντος.

Ο Συν.1 αναφέρει:

«ανάπτυξη πράσινων διαδρομών, η αναβάθμιση δημόσιων χώρων».

Β. Αξιοποίηση νερού /αρδευτικά δίκτυα

Η αξιοποίηση του νερού για αστικές χρήσεις εμφανίζεται κυρίως στους Συν.2, Συν.3 και Συν.4 και 5, ως λειτουργικό εργαλείο βιώσιμης αστικής ανάπτυξης.

Ο Συν.4 αναφέρει: «Έχουν υλοποιηθεί πιλοτικά δίκτυα άρδευσης» και ο Συν. 5 θίγει τα αντιπροσωπευτικά ολιστικά έργα Cultural HIDRANT και Πρόγραμμα UrbanDig Αδριάνειο.

Γ. Πολιτιστικές, εκπαιδευτικές και συμμετοχικές δράσεις

Οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι η ανάδειξη του υδραγωγείου δεν περιορίζεται σε τεχνικές παρεμβάσεις αλλά επεκτείνεται στην εκπαίδευση, στον πολιτισμό και στη συμμετοχή της κοινωνίας.

Ο Συν.3 αναφέρει:

«πολιτιστικές και εκπαιδευτικές δράσεις, συμμετοχικά εργαστήρια, περιβαλλοντικές εκδηλώσεις».

Αντίστοιχα, ο Συν.4 αναφέρει:

«δράσεις ψηφιακής προβολής, οπτικοακουστικές εγκαταστάσεις και εκπαιδευτικά προγράμματα».

Δ. Δημιουργία ενιαίου δικτύου

Οι συμμετέχοντες Συν. 1, 3, 4 αντιλαμβάνονται το υδραγωγείο ως στοιχείο που μπορεί να λειτουργήσει συνδεδετικά για τον αστικό χώρο

Ο Συν.3 σημειώνει:

«σχεδιασμός για τη δημιουργία της ενιαίου δικτύου διαδρομών που θα συνδέει διαφορετικές περιοχές της Αθήνας».

6. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Τα ευρήματα της έρευνας καταδεικνύουν ότι το Αδριάνειο Υδραγωγείο δεν αποτελεί απλώς ένα τεχνικό έργο της ρωμαϊκής περιόδου, αλλά ένα πολυεπίπεδο πολιτιστικό και περιβαλλοντικό κεφάλαιο, το οποίο δύναται να συμβάλει στην ανασυγκρότηση της σχέσης των πολιτών με την πολιτιστική κληρονομιά, το φυσικό περιβάλλον και τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων. Η έρευνα επιβεβαίωσε σε μεγάλο βαθμό το θεωρητικό πλαίσιο, αλλά ανέδειξε και ορισμένες αδυναμίες και προκλήσεις που χαρακτηρίζουν την ελληνική πραγματικότητα.

Συγκεκριμένα όσον αφορά το πρώτο ερευνητικό ερώτημα (διεργασίες και στρατηγικός σχεδιασμός για την αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου που θα λειτουργήσει ως περιβαλλοντικό εργαλείο) διαπιστώθηκαν τα εξής.

Καταρχάς, τα ευρήματα ανέδειξαν ότι το Αδριάνειο Υδραγωγείο αντιμετωπίζεται από τους συμμετέχοντες όχι μόνο ως αρχαιολογικό ή ιστορικό μνημείο, αλλά κυρίως ως

ενεργό περιβαλλοντικό σύστημα, που συνδέεται με τη διαχείριση του νερού, τη βιώσιμη χρήση φυσικών πόρων και την περιβαλλοντική/ οικολογική συνείδηση. Η περιβαλλοντική αξιοποίηση του υδραγωγείου συνδέεται με την έννοια της αστικής ανθεκτικότητας. Οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι η επαναφορά φυσικών / ιστορικών συστημάτων νερού μπορεί να συμβάλει στην αντιμετώπιση φαινομένων όπως η αστική υπερθέρμανση, η έλλειψη πρασίνου και η περιβαλλοντική υποβάθμιση. Οι συμμετέχοντες υπογράμμισαν ότι η ανάδειξη του υδραγωγείου συνδέεται άμεσα με την έννοια της περιβαλλοντικής αειφορίας, καθώς η επαναχρησιμοποίηση του νερού, η αξιοποίηση υπόγειων υδάτινων αποθεμάτων και η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελούν βασικούς άξονες του στρατηγικού σχεδιασμού. Το εύρημα αυτό βρίσκει σύμφωνους την Φλογαΐτη (2011) για την οποία η αειφόρος ανάπτυξη προϋποθέτει ισορροπία ανάμεσα στην οικονομική ανάπτυξη, στην κοινωνική συνοχή και στην προστασία του περιβάλλοντος. Για αυτό οι συμμετέχοντες στην έρευνα αναγνώρισαν ότι η αξιοποίηση του υδραγωγείου μπορεί να συμβάλει στην καλλιέργεια περιβαλλοντικής συνείδησης, κυρίως μέσω εκπαιδευτικών και συμμετοχικών δράσεων.

Οι συμμετέχοντες δεν αντιμετώπισαν το νερό αποκλειστικά ως τεχνικό ή οικονομικό πόρο, αλλά ως πολιτισμικό αγαθό. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει τη θεωρία της ολιστικής διαχείρισης των πόρων. Το Αδριάνειο Υδραγωγείο μπορεί να λειτουργήσει ως πρότυπο βιώσιμης διαχείρισης νερού στο σύγχρονο αστικό περιβάλλον. Έτσι, συνδέεται με τους Στόχους Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ και ειδικότερα με τον Στόχο 6 για το καθαρό νερό και την αποχέτευση και τον Στόχο 11 για τις βιώσιμες πόλεις και κοινότητες (Unric org, 2025).

Παρά τα θετικά αυτά στοιχεία, η έρευνα ανέδειξε και σημαντικές αδυναμίες. Οι συμμετέχοντες επεσήμαναν ότι η περιβαλλοντική διάσταση της αξιοποίησης του υδραγωγείου παραμένει αποσπασματική και εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από μεμονωμένες πρωτοβουλίες φορέων. Απουσιάζει ένας ενιαίος μηχανισμός συντονισμού, καθώς και μια μακροπρόθεσμη εθνική στρατηγική για την αξιοποίηση υδάτινων πολιτιστικών μνημείων. Το εύρημα αυτό διαφοροποιείται από τις καλές διεθνείς πρακτικές, όπως η περίπτωση του Augsburg Water Management System ή της Λίμνης Οχρίδας, όπου η βιώσιμη διαχείριση βασίστηκε σε σταθερές θεσμικές δομές, διατομεακή συνεργασία και συνεχή συμμετοχή της τοπικής κοινωνίας.

Ως προς το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα (διεργασίες και στρατηγικός σχεδιασμός για την αξιοποίηση του πολιτιστικού πλούτου που θα λειτουργήσει ως εργαλείο βιωσιμότητας), η έρευνα ανέδειξε ότι το Αδριάνειο Υδραγωγείο διαθέτει ισχυρή δυναμική ως μοχλός τοπικής ανάπτυξης, πολιτιστικής αναζωογόνησης και ενίσχυσης της συλλογικής ταυτότητας. Οι συμμετέχοντες υπογράμμισαν ότι η αξιοποίηση του μνημείου μπορεί να δημιουργήσει νέες πολιτιστικές διαδρομές, να ενισχύσει τον εναλλακτικό τουρισμό και να αναβαθμίσει περιοχές που μέχρι σήμερα παραμένουν υποβαθμισμένες ή αόρατες στον αστικό ιστό. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τις απόψεις των Μέργος και Πατσαβός (2017), οι οποίοι θεωρούν ότι η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί σημαντικό πολιτιστικό και κοινωνικό κεφάλαιο, ικανό να στηρίζει βιώσιμες μορφές ανάπτυξης.

Παράλληλα, οι συμμετέχοντες αναγνώρισαν ότι το υδραγωγείο μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο επανασύνδεσης των πολιτών με την ιστορία και τον τόπο τους. Η σύνδεση αυτή θεωρήθηκε ιδιαίτερα σημαντική για την ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας και της κοινωνικής συνοχής. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την UNESCO (2017), σύμφωνα με την οποία η πολιτιστική κληρονομιά δεν αφορά μόνο τη διατήρηση μνημείων, αλλά και τη διαμόρφωση συλλογικής μνήμης και πολιτισμικής συνέχειας.

Ενδιαφέρον παρουσιάζει το γεγονός ότι οι συμμετέχοντες αντιλαμβάνονται το υδραγωγείο ως «αθέατο μνημείο», το οποίο μπορεί να αποκτήσει νέο ρόλο μέσα από τη σύγχρονη πολιτιστική διαχείριση. Το εύρημα αυτό συνδέεται με τη θεωρία της «αθέατης πόλης» και τις προσεγγίσεις του Raban και του Foucault, σύμφωνα με τις οποίες ο αστικός χώρος περιλαμβάνει κρυμμένες πολιτισμικές και συμβολικές διαστάσεις που μπορούν να επανανοηματοδοτηθούν. Οι συμμετέχοντες, επίσης, επεσήμαναν ότι η ανάδειξη λιγότερο προβλεπόμενων μνημείων μπορεί να μειώσει τη συγκέντρωση πολιτιστικής δραστηριότητας σε ελάχιστα «τουριστικά» σημεία και να δημιουργήσει νέα πολιτιστικά κέντρα σε γειτονίες της Αθήνας. Το εύρημα αυτό συνδέεται με την ανάγκη ισόρροπης πολιτιστικής ανάπτυξης και δίκαιης κατανομής των πολιτιστικών πόρων.

Οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι το μνημείο μπορεί να αποτελέσει μέρος θεματικών πολιτιστικών διαδρομών που συνδυάζουν ιστορία, περιβάλλον και εκπαίδευση,

καθώς μόνο ένας βιώσιμος πολιτιστικός τουρισμός συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξη, χωρίς να οδηγεί σε υπερεκμετάλλευση των μνημείων. Οι συμμετέχοντες εξέφρασαν ανησυχίες σχετικά με τον κίνδυνο εμπορευματοποίησης.

Παράλληλα, οι συμμετέχοντες υπογράμμισαν τη σημασία της συμμετοχικότητας. Θεωρούν ότι η βιώσιμη αξιοποίηση του υδραγωγείου δεν μπορεί να επιτευχθεί χωρίς τη συμμετοχή των τοπικών κοινωνιών, των σχολείων, των πολιτιστικών συλλόγων και των πολιτών. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τη Σύμβαση της UNESCO για την Άυλη Πολιτιστική Κληρονομιά (2003), αλλά και με τις προσεγγίσεις των Lixinski και NARA+20, σύμφωνα με τις οποίες οι κοινότητες πρέπει να συμμετέχουν ενεργά στη διαχείριση της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Ως προς το τρίτο ερευνητικό ερώτημα (συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου σε επίπεδο κοινωνίας και οικονομίας), τα δεδομένα της έρευνας κατέδειξαν ότι η αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου μπορεί να επιφέρει πολλαπλά κοινωνικά και οικονομικά οφέλη, τα οποία όμως συνοδεύονται και προκλήσεις.

Συγκεκριμένα, σε κοινωνικό επίπεδο, οι συμμετέχοντες της έρευνας θεωρούν ότι η ανάδειξη του Αδριάνειου υδραγωγείου μπορεί να ενισχύσει την κοινωνική συνοχή, την περιβαλλοντική συνείδηση και την πολιτιστική ταυτότητα των κατοίκων. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με την UNESCO (2017), σύμφωνα με την οποία η πολιτιστική κληρονομιά λειτουργεί ως μέσο διαμόρφωσης συλλογικής μνήμης, κοινωνικών δεσμών και πολιτισμικής συνέχειας. Επιπρόσθετα, ο Graham (2002) υποστηρίζει ότι τα πολιτιστικά μνημεία αποτελούν φορείς κοινωνικής συνοχής και συμβάλλουν στην ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα επεσήμαναν ότι το Αδριάνειο υδραγωγείο μπορεί να αποτελέσει πεδίο περιβαλλοντικής και πολιτιστικής εκπαίδευσης για μαθητές, νέους και πολίτες εν γένει. Το εύρημα αυτό συνδέεται άμεσα με τον Στόχο 4 των Στόχων Βιώσιμης Ανάπτυξης του ΟΗΕ για την ποιοτική εκπαίδευση, αλλά και με τη θεωρία της βιωματικής μάθησης του Kolb (1984), σύμφωνα με την οποία η γνώση παράγεται μέσω της εμπειρίας και της ενεργής συμμετοχής. Παράλληλα, η Φλογαΐτη (2011) επισημαίνει ότι η περιβαλλοντική εκπαίδευση αποτελεί βασικό εργαλείο για την

καλλιέργεια οικολογικής συνείδησης και υπεύθυνης στάσης απέναντι στους φυσικούς πόρους.

Οι συμμετέχοντες ανέφεραν επίσης ότι η ανάδειξη του μνημείου μπορεί να βελτιώσει την ποιότητα ζωής στις γειτονιές από τις οποίες διέρχεται το υδραγωγείο, κυρίως μέσω της δημιουργίας πράσινων χώρων, πολιτιστικών διαδρομών και δημόσιων σημείων συνάντησης. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τη βιβλιογραφία περί βιώσιμων πόλεων και ανθρωποκεντρικού αστικού σχεδιασμού. Ο Gehl (2010) υποστηρίζει ότι οι δημόσιοι χώροι και οι πολιτιστικές διαδρομές συμβάλλουν ουσιαστικά στην κοινωνική αλληλεπίδραση και στη βελτίωση της καθημερινής ζωής των κατοίκων. Επιπλέον, οι αρχές της βιώσιμης αστικής ανάπτυξης από τον Rogers (1997) επιβεβαιώνουν ότι η ενσωμάτωση πολιτιστικών και περιβαλλοντικών στοιχείων στον αστικό χώρο ενισχύει τόσο την ανθεκτικότητα όσο και τη βιωσιμότητα των πόλεων.

Σε οικονομικό επίπεδο, οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν ότι το έργο για το Αδριάνειο μπορεί να δημιουργήσει νέες μορφές πολιτιστικής και τοπικής οικονομίας, μέσω του τουρισμού, της πολιτιστικής επιχειρηματικότητας, των εκπαιδευτικών δράσεων και της δημιουργίας πολιτιστικών προϊόντων. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει τις θεωρίες περί «πολιτιστικής οικονομίας», σύμφωνα με τις οποίες η πολιτιστική κληρονομιά αποτελεί σημαντικό αναπτυξιακό πόρο (Throsby, 2001). Αντίστοιχα, οι Μέργος και Πατσαβός (2017) υποστηρίζουν ότι η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός βιώσιμης τοπικής ανάπτυξης, ιδίως όταν συνδέεται με ήπιες μορφές τουρισμού και πολιτιστικής παραγωγής.

Ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα ήταν η αναφορά των συμμετεχόντων στη δυνατότητα δημιουργίας νέων επαγγελματικών πεδίων που συνδέονται με τη διαχείριση πολιτιστικών πόρων, την περιβαλλοντική εκπαίδευση και τον βιώσιμο τουρισμό. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τις προσεγγίσεις της δημιουργικής οικονομίας των Florida (2002) και Landry (2000), σύμφωνα με τις οποίες οι πολιτιστικοί πόροι μπορούν να δημιουργήσουν νέες μορφές απασχόλησης και καινοτόμες οικονομικές δραστηριότητες.

Ωστόσο, η έρευνα ανέδειξε και κάποιες επιφυλάξεις. Οι συμμετέχοντες υπογράμμισαν ότι τα οφέλη εξαρτώνται από τη σωστή διαχείριση, τη χρηματοδότηση

και τη μακροχρόνια πολιτική βούληση. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει τη θέση του Ashworth (2011), σύμφωνα με τον οποίο η πολιτιστική ανάπτυξη απαιτεί μακροπρόθεσμο στρατηγικό σχεδιασμό και όχι αποσπασματικές παρεμβάσεις. Επιπλέον, επισημάνθηκε ο κίνδυνος της άνισης ανάπτυξης. Υπάρχει ο φόβος ορισμένες περιοχές ή κοινωνικές ομάδες να ωφεληθούν περισσότερο οδηγώντας σε ανισότητες. Το εύρημα αυτό συνδέεται με τις κριτικές προσεγγίσεις της πολιτιστικής πολιτικής. Ο Harvey (2001) υποστηρίζει ότι οι πολιτιστικές παρεμβάσεις στον αστικό χώρο συχνά συνδέονται με διαδικασίες κοινωνικού αποκλεισμού ή εξευγενισμού όταν δεν συνοδεύονται από κοινωνικά δίκαιες πολιτικές. Παράλληλα, αναδείχθηκε η ανάγκη προστασίας της αυθεντικότητας του μνημείου. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν ότι η υπερβολική τουριστική αξιοποίηση μπορεί να αλλοιώσει τον χαρακτήρα του υδραγωγείου και να το μετατρέψει σε εμπορικό προϊόν. Ο κίνδυνος «τουριστικοποίησης» της πολιτιστικής κληρονομιάς θίγεται και από τον Smith (2006). Παράλληλα, η Χάρτα της Βενετίας (ICOMOS, 1964) τονίζει ότι κάθε παρέμβαση σε μνημεία πρέπει να διασφαλίζει την αυθεντικότητα και την ιστορική τους αξία. Σημαίνουν εύρημα είναι η ανάγκη διασφάλισης της κοινωνικής πρόσβασης. Οι συμμετέχοντες θεωρούν ότι το Αδριάνειο υδραγωγείο πρέπει να παραμείνει δημόσιο αγαθό, ανοιχτό και προσβάσιμο σε όλους τους πολίτες. Η διαπίστωση αυτή συνδέεται με τις αρχές της πολιτιστικής δημοκρατίας και της ισότιμης πρόσβασης κατά τον Belfiore (2002).

Αναφορικά με το τέταρτο ερευνητικό ερώτημα (στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού, φορείς που εμπλέκονται, δράσεις και παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί), η έρευνα κατέδειξε ότι ο στρατηγικός σχεδιασμός για το Αδριάνειο βασίζεται σε τέσσερις άξονες, την περιβαλλοντική αξιοποίηση, την πολιτιστική ανάδειξη, την κοινωνική συμμετοχή και τη δημιουργία ενιαίου δικτύου διαδρομών. Οι στόχοι αυτοί συνδέονται άμεσα με τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης, όπως διατυπώθηκαν στην Έκθεση Brundtland (1987), σύμφωνα με την οποία η ανάπτυξη οφείλει να συνδυάζει περιβαλλοντική προστασία, κοινωνική συνοχή και οικονομική πρόοδο (Φλογαίτη, 2011).

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα ανέφεραν ότι έχουν ήδη υλοποιηθεί πιλοτικά δίκτυα άρδευσης, πολιτιστικές δράσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα και δράσεις ψηφιακής προβολής. Το εύρημα αυτό δείχνει πως υπάρχει μια πρώτη προσπάθεια σύνδεσης του

μνημείου με τις αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης και της σύγχρονης πολιτιστικής διαχείρισης. Σύμφωνα με τον Throsby (2010), η βιώσιμη πολιτιστική διαχείριση απαιτεί την ενσωμάτωση πολιτιστικών, κοινωνικών και περιβαλλοντικών παραμέτρων στον στρατηγικό σχεδιασμό. Ιδιαίτερη σημασία παρουσιάζει η έμφαση που δίνεται στη δημιουργία ενιαίου δικτύου διαδρομών που θα συνδέει τις διαφορετικές περιοχές της Αθήνας. Το εύρημα αυτό συνδέεται με τις θεωρίες αστικής κινητικότητας και πολιτιστικών διαδρομών. Ο Richards (2011) επισημαίνει ότι οι πολιτιστικές διαδρομές ενισχύουν την εμπειρία του χώρου και συμβάλλουν στη βιώσιμη τουριστική ανάπτυξη, ενώ ο Lynch (1960) υποστηρίζει ότι οι διαδρομές αποτελούν βασικό στοιχείο της αντίληψης και της ταυτότητας της πόλης.

Οι συμμετέχοντες στην έρευνα υπογράμμισαν τη σημασία της συνεργασίας μεταξύ διαφορετικών φορέων, όπως η τοπική αυτοδιοίκηση, η ΕΥΔΑΠ, οι πολιτιστικοί οργανισμοί, τα πανεπιστήμια και οι κοινωνικές συλλογικότητες. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει την προσέγγιση της πολυεπίπεδης διακυβέρνησης. Κατά τους Healey (1997) και Pierre (2000), η αποτελεσματική αστική και πολιτιστική διαχείριση απαιτεί συνεργασία δημόσιων και ιδιωτικών φορέων, καθώς και ενεργή συμμετοχή της κοινωνίας των πολιτών.

Ωστόσο, η έρευνα ανέδειξε και κάποιες προκλήσεις. Οι συμμετέχοντες επισήμαναν ότι οι εμπλεκόμενοι φορείς συχνά λειτουργούν αποσπασματικά, χωρίς κοινό επιχειρησιακό σχέδιο και σαφή κατανομή αρμοδιοτήτων. Το στοιχείο αυτό αποτελεί μία από τις σημαντικότερες αδυναμίες, ίδιος της ελληνικής πραγματικότητας. Ο Σωτηρόπουλος (2012) κρίνει επίσης ότι η ελληνική δημόσια διοίκηση χαρακτηρίζεται συχνά από πολυδιάσπαση αρμοδιοτήτων και απουσία διατομεακού συντονισμού. Παράλληλα, αναφέρθηκε ότι η γραφειοκρατία, η έλλειψη σταθερής χρηματοδότησης και οι χρονοβόρες διαδικασίες αποτελούν βασικά εμπόδια για την υλοποίηση των παρεμβάσεων. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με τις παρατηρήσεις του Παπαγεωργίου (2015), σύμφωνα με τον οποίο οι πολιτιστικές πολιτικές στην Ελλάδα συχνά παρεμποδίζονται από θεσμικές δυσλειτουργίες και περιορισμένη διοικητική ευελιξία. Οι συμμετέχοντες στην έρευνα θεωρούν ότι η ανάδειξη του υδραγωγείου δεν μπορεί να στηρίζεται μόνο σε αποσπασματικά έργα, αλλά απαιτεί έναν ολοκληρωμένο σχεδιασμό πολλών ετών. Το εύρημα αυτό συνδέεται με τις αρχές της βιώσιμης πολιτιστικής διαχείρισης (UNESCO, 2013).

Επιπλέον, οι συμμετέχοντες ανέδειξαν τη σημασία των ψηφιακών τεχνολογιών στην ανάδειξη του μνημείου. Αναφέρθηκαν σε οπτικοακουστικές εγκαταστάσεις, ψηφιακή προβολή και διαδραστικές δράσεις. Το εύρημα αυτό επιβεβαιώνει τις σύγχρονες τάσεις του ψηφιακού πολιτισμού και της καινοτομίας. Ο Cameron (2007) υποστηρίζει ότι οι ψηφιακές εφαρμογές συμβάλλουν στον εκδημοκρατισμό της πρόσβασης στον πολιτισμό και στη δημιουργία νέων μορφών συμμετοχής του κοινού. Ωστόσο, διαπιστώθηκε ότι η ψηφιακή αξιοποίηση βρίσκεται ακόμη σε αρχικό στάδιο και δεν έχει αναπτυχθεί ένα ολοκληρωμένο ψηφιακό αφήγημα. Το σημείο αυτό αναδεικνύει την ανάγκη για πιο οργανωμένη στρατηγική ψηφιακής πολιτιστικής πολιτικής, όπως προτείνεται και από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (2019) σχετικά με τον ψηφιακό μετασχηματισμό της πολιτιστικής κληρονομιάς.

7. Περιορισμοί της έρευνας και προτάσεις για μελλοντική έρευνα

Η παρούσα έρευνα βασίστηκε σε ποιοτική μεθοδολογία και συγκεκριμένα σε ημιδομημένες συνεντεύξεις σε περιορισμένο αριθμό συμμετεχόντων. Επομένως, τα αποτελέσματα δεν μπορούν να γενικευτούν, ενώ οι απόψεις των συμμετεχόντων ενδέχεται να επηρεάζονται από τη θεσμική τους θέση και την εμπλοκή τους με το έργο. Ένας ακόμη περιορισμός είναι η χρονική συγκυρία της έρευνας. Αρκετές από τις παρεμβάσεις για την αξιοποίηση του υδραγωγείου βρίσκονται ακόμη σε εξέλιξη, και έτσι δεν μπορούν να αξιολογηθούν πλήρως οι μακροπρόθεσμες κοινωνικές, οικονομικές, περιβαλλοντικές συνέπειες.

Για αυτό, μελλοντικές έρευνες θα μπορούσαν να εστιάσουν στη διεξαγωγή ποσοτικών μελετών για να υπάρχει δυνατότητα γενίκευσης των αποτελεσμάτων, όπως για παράδειγμα σχετικά με την κοινωνική και οικονομική επίδραση των παρεμβάσεων, αλλά και στη διερεύνηση της στάσης των πολιτών και των τοπικών κοινοτήτων απέναντι στην αξιοποίηση του υδραγωγείου.

8. ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Από τη δεκαετία του 1960 και 1970, άρχισε να αμφισβητείται το οικονομοκεντρικό μοντέλο, καθώς κατανοήθηκε ότι η οικονομική πρόοδος χωρίς όρια δεν οδήγησε σε πρόοδο και μείωση των ανισοτήτων, αλλά σε εξάντληση των φυσικών πόρων, σε ρύπανση και περιβαλλοντική κρίση. Έτσι, σταδιακά διαμορφώθηκε η έννοια της «αειφορίας» και βιώσιμης ανάπτυξης (η ανάπτυξη που καλύπτει τις ανάγκες της σημερινής γενιάς χωρίς να υπονομεύει τη δυνατότητα των μελλοντικών γενεών να καλύψουν τις ανάγκες τους).

Σε αυτό το πλαίσιο, η περιβαλλοντική διάσταση της βιωσιμότητας θεωρείται θεμελιώδης. Η προστασία του νερού, της βιοποικιλότητας και της ποιότητας του αέρα αποτελεί βασική προϋπόθεση για μια βιώσιμη κοινωνία και οικονομία. Η δε πολιτιστική κληρονομιά συνδέεται άμεσα με τη βιώσιμη ανάπτυξη. Τα πολιτιστικά μνημεία, ιδιαίτερα όσα σχετίζονται με το νερό και το περιβάλλον, μπορούν να λειτουργήσουν ως μέσα εκπαίδευσης, βιώσιμου τουρισμού, τοπικής ανάπτυξης και περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης. Έτσι, η προστασία και αξιοποίησή τους συμβάλλει στη διατήρηση της ιστορικής μνήμης και στη δημιουργία βιώσιμων πόλεων και κοινωνιών.

Η πόλη είναι ένα πλέγμα ορατών και αόρατων στοιχείων, αθέατων, κρυμμένων μνημείων, όπως οι κατακόμβες, οι ρωμαϊκές στοές, υδραγωγεία κ.α. Τα τελευταία αναδεικνύουν παλαιότερες πρακτικές διαχείρισης του νερού, που παραπέμπουν στο ζητούμενο των σύγχρονων αρχών της αειφορίας.

Σε αυτό το πλαίσιο, η παρούσα έρευνα ασχολήθηκε με τον πολυδιάστατο ρόλο που μπορεί να διαδραματίσει το Αδριάνειο Υδραγωγείο στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, της πολιτιστικής διαχείρισης και της περιβαλλοντικής ευαισθητοποίησης. Τα ευρήματα κατέδειξαν ότι το Αδριάνειο υδραγωγείο δεν είναι απλά ένα τεχνικό ή ιστορικό κατάλοιπο, αλλά ένας δυναμικός πολιτιστικός και περιβαλλοντικός πόρος.

Τα ευρήματα συμφωνούν με τις προσεγγίσεις της UNESCO (2017) και του Throsby (2010), σύμφωνα με τις οποίες η πολιτιστική κληρονομιά μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο κοινωνικής συνοχής, βιώσιμης ανάπτυξης και πολιτιστικής αναζωογόνησης. Παράλληλα, επιβεβαιώθηκε η σημασία της περιβαλλοντικής διάστασης του πολιτισμού, όπως αυτή αναδεικνύεται από τις αρχές της αειφορίας της Έκθεσης Brundtland (1987).

Σημαντικό είναι πως οι συμμετέχοντες στην έρευνα αντιλαμβάνονται το Αδριάνειο ως «ζωντανό» πολιτιστικό τοπίο, που χρήζει συμμετοχικής διαχείρισης και βιώσιμου αστικού σχεδιασμού. Θεωρούν ότι πρέπει να ενσωματώνεται στην καθημερινότητα της κοινωνίας και να συνδέεται με τις ανάγκες των πολιτών. Μεγάλη είναι και η σημασία της συνεργασίας μεταξύ θεσμικών φορέων, επιστημονικών ιδρυμάτων και κοινωνίας των πολιτών.

Ωστόσο, καταγράφηκαν κάποιες αδυναμίες που σχετίζονται με τον αποσπασματικό χαρακτήρα των πολιτικών παρεμβάσεων, την έλλειψη ενιαίου στρατηγικού σχεδιασμού και τις δυσκολίες συντονισμού μεταξύ των εμπλεκόμενων φορέων. Επιπλέον, οι συμμετέχοντες αναγνωρίζουν τη σημασία της συμμετοχικότητας και της βιωσιμότητας, αλλά η συμμετοχή των πολιτών δεν έχει περάσει και τόσο στη διαδικασία της λήψης αποφάσεων.

Θα μπορούσε, έτσι, να διερευνηθεί σε ποιο βαθμό η συμμετοχή των πολιτών επηρεάζει τη βιώσιμη διαχείριση και αξιοποίηση των μνημείων ή πώς μπορεί να αυξηθεί η ευαισθητοποίηση των πολιτών ή ποιες μορφές συμμετοχικής

διακυβέρνησης μπορούν να εφαρμοστούν για την αποτελεσματικότερη διαχείριση του Αδριάνειου.

Προτείνεται να υιοθετηθεί η ανάπτυξη ενός στρατηγικού σχεδίου με καλό συντονισμό όλων των φορέων, ενίσχυση της συνεργασίας μεταξύ φορέων, αλλά και κοινωνίας των πολιτών, ώστε να εμπλέκονται ενεργά στον σχεδιασμό και στη διαχείριση του μνημείου. Μπορεί να ενισχυθεί, επίσης, η αξιοποίηση του μνημείου για περισσότερες εκπαιδευτικές δράσεις και δράσεις ευαισθητοποίησης, όπως και η δημιουργία ψηφιακών εφαρμογών, διαδραστικών χαρτών και εκπαιδευτικών εργαλείων.

Βιβλιογραφία

Αθανασοπούλου, Α. (2002). 'Σύντομη Επισκόπηση των Δομών Πολιτισμού στην Ευρώπη', στο Αθανασοπούλου, Α., Γλύτση, Ε. & Χαμπούρη-Ιωαννίδου, Αικ., Τόμος Β, *Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων, Πολιτιστικό Πλαίσι*. ΕΑΠ.

Boddy, C.R. (2016). Sample size for qualitative research. *Qualitative Market Research*, 19 (4), 426-432. <https://doi.org/10.1108/QMR-06-2016-0053>

Bryman, A. (2017). *Μέθοδοι κοινωνικής έρευνας* (μτφ. Π. Σακελλαρίου). Gutenberg.

Γιαννακούρου, Γ. (2023). *Σύνταγμα. Ερμηνεία κατ'άρθρο*. Ανακτήθηκε στις 5/1/25 από <https://www.syntagmawatch.gr/wp-content/uploads/2023/02/%CE%86%CF%81%CE%B8%CF%81%CE%BF-24-me-cover.pdf>

Γιαννακογεώργου, Ο., (2013). Από την αρχαιολογική έρευνα στην εκπαιδευτική πράξη: Περιβαλλοντική Εκπαίδευση στους αρχαιολογικούς χώρους της Νότιας Αιτωλοακαρνανίας, στο: *2ο ΔΙΕΘΝΕΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ Συνέδριο «Το αρχαιολογικό έργο στην Αιτωλοακαρνανία και στη Λευκάδα Από τους προϊστορικούς έως τους ρωμαϊκούς χρόνους»* Η.Π. Μεσολόγγι, 6-8 Δεκεμβρίου.

Convention for the Protection of the World Cultural and Natural Heritage (1972). Ανακτήθηκε στις 20/12/25 από <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/>.

Creswell, J. W. (2011). *Η έρευνα στην εκπαίδευση: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας* (επιμ. Ν. Φαφαλιού). Εκδόσεις Ίων

Culture 2030 (2026). *Culture goal*. Ανακτήθηκε στις 7/1/2026 από <https://culture2030goal.net/>

ΕΥΔΑΠ (2023). *Τεχνική έκθεση ποσοτικής τεκμηρίωσης ύδατος Αδριάνειου υδραγωγείου*.

European Environment Agency (2025). *Sustainability*. Ανακτήθηκε στις 10/12/25 από <https://www.eea.europa.eu/en/topics/at-a-glance/sustainability>

Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο (2025). *Περιβαλλοντική πολιτική: γενικές αρχές και βασικό πλαίσιο*. Ανακτήθηκε στις 10/12/25 από <https://www.europarl.europa.eu/factsheets/el/sheet/71/umweltpolitik-allgemeine-grundsatz-und-grundlegender-rahmen>

Εφορεία Αρχαιοτήτων Δυτικής Αττικής. (2026). *Αδριάνειο Υδραγωγείο, Ολυμπιακό Χωριό, Δήμος Αχαρνών*. Ανακτήθηκε στις 20/1/26 από <https://www.efada.gr/%CE%91%CF%81%CF%87%CE%B1%CE%B9%CE%B%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CE%AF-%CE%A7%CF%8E%CF%81%CE%BF%CE%B9-%CE%9C%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CE%B1/%CE%9A%CE%B1%CF%84%CE%AC%CE%BB%CE%BF%CE%B3%CE%BF%CF%82-%CE%A7%CF%8E%CF%81%CF%89%CE%BD-%CE%9C%CE%BD%CE%B7%CE%BC%CE%B5%CE%AF%CF%89%CE%BD/%CE%B1%CE%B4%CF%81%CE%B9%CE%AC%CE%BD%CE%B5%CE%B9%CE%BF-%CF%85%CE%B4%CF%81%CE%B1%CE%B3%CF%89%CE%B3%CE%B5%CE%AF%CE%BF-%CE%BF%CE%BB%CF%85%CE%BC%CF%80%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C-%CF%87%CF%89%CF%81%CE%B9%CF%8C->

%CE%B4%CE%AE%CE%BC%CE%BF%CF%82-
%CE%B1%CF%87%CE%B1%CF%81%CE%BD%CF%8E%CE%BD

Golafshani, N. (2003). Understanding Reliability and Validity in Qualitative Research. *The Qualitative Report*, 8 (4), 597-607. Διαθέσιμο στο <https://nsuworks.nova.edu/tqr/vol8/iss4/6/>

Ηνωμένα Έθνη (2025). *Sustainability*. Ανακτήθηκε στις 10/12/25 από <https://www.un.org/en/academic-impact/sustainability>

Foucault, M., (1967). Of Other Spaces: Utopias and Heterotopias. *Architecture /Mouvement/ Continuité* ("Des Espace Autres," March 1967, Translated from Jay Miskowiec). Διαθέσιμο στο <https://web.mit.edu/allanmc/www/foucault1.pdf>

Ίσαρη, Φ. & Πουρκός, Μ. (2015). *Ποιοτική Μεθοδολογία Έρευνας*. Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα Κάλλιπος.

Κύρκος, Σ. (2008). *Η προστασία των Πολιτιστικών Αγαθών και της Πολιτιστικής Κληρονομιάς στον 20ο αιώνα, θεσμικές και νομοθετικές διατάξεις*, ΔΠΜ 51, Κεφ.5, ΕΔΥ.

Lixinski L. (2011) Selecting Heritage: The Interplay of Art, Politics and Identity, *European Journal International Law*, 22 (1): 81-100.

Μαμάσης, Μ. & Δευτεραίος, Π. (2019). *Εργασίες διερεύνησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου της Αθήνας και καταγραφή της υφιστάμενης κατάστασης σε συγκεκριμένα υπόγεια τμήματά του*. Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο & Εταιρεία Ύδρευσης και Αποχέτευσης Πρωτεύουσας (ΕΥΔΑΠ Α.Ε.). Διαθέσιμο στο https://www.itia.ntua.gr/el/project_reports/197/

Μαντζούκας, Σ. (2007). Ποιοτική έρευνα σε έξι εύκολα βήματα η επιστημολογία, οι μέθοδοι και η παρουσίαση. *Ανασκόπηση, Νοσηλευτική*, 46 (1), 88–98. Ανακτήθηκε στις 13/5/26 από <http://openworkshop.pbworks.com/w/file/fetch/64390801/6-bhmatapoiotikh-ereyna.pdf>.

Martínez, F., (2014). The Invisible City: Exploring the Third Something of Urban Life, *Culture Unbound. Journal of Current Cultural Research* 6/3, 647 -669.

Μέργος, Γ. & Πατσαβός, Ν. (2017). *Πολιτιστική Κληρονομιά και Βιώσιμη Ανάπτυξη: Οικονομικά οφέλη, κοινωνικές ευκαιρίες και προκλήσεις δημόσιας πολιτικής*. Ανακτήθηκε στις 21/12/25 από http://ayla.culture.gr/wp-content/uploads/2017/10/%CE%A0%CE%B5%CF%81%CE%AF%CE%BB%CE%B7%CF%88%CE%B7_merged-1.pdf.

NARA + 20 (2014). *On heritage practices, cultural values, and the concept of authenticity*. Ανακτήθηκε στις 20/12/25 από http://www.japan-icomos.org/pdf/nara20_final_eng.pdf.

Νικολαΐδης, Α. (2013). Περιβαλλοντική «ανάγνωση» των αρχαιολογικών χώρων και μνημείων «... Στρατηγέ, τι ζητούσες στη Λάρισα συ ένας Υδραίος;». *ΠΕΕΚΠΕ, Τεύχος 14* (59), 1-28.

Ν. 4858/2021 (ΦΕΚ 220 Α'). *Κύρωση Κώδικα νομοθεσίας για την προστασία των αρχαιοτήτων και εν γένει της πολιτιστικής κληρονομιάς*. Διαθέσιμο στο https://www.kodiko.gr/nomothesia/document/759457/nomos-4858-2021#google_vignette

NPS. GOV (2026). *Espada Aqueduct. San Antonio Missions National Historical Park*. Ανακτήθηκε στις 7/1/2026 από <https://www.nps.gov/places/espada-aqueduct.htm>

Οδηγός για σχεδιασμό και υποβολή Στρατηγικής Βιώσιμης Αστικής Ανάπτυξης (ΣΒΑΑ) για το Αδριάνειο Υδραγωγείο «Αττική» 2021-2027 (2026).

Παντούλας, Κ. (2023). *Καθορισμός ζωνών προστασίας του Αδριάνειου Υδραγωγείου*. ΕΥΔΑΠ ΑΕ

Παρασκευοπούλου-Κόλλια, Ευ. (2008). Μεθοδολογία ποιοτικής έρευνας στις κοινωνικές επιστήμες και συνεντεύξεις. *The Journal for Open and Distance Education and Educational Technology*, 4 (1), 1-10.

Πασχαλίδης, Γ. (2002) « Η Συμβολή του Πολιτισμού στην Κοινωνική και Οικονομική Ανάπτυξη» Στο: Πασχαλίδης, Γ. Χαμπούρη – Ιωαννίδου, Α. *Οι Διαστάσεις των Πολιτιστικών Φαινομένων. Τ. Α'. Εισαγωγή στον Πολιτισμό*. ΕΑΠ.

Πούλιος, Ι., Αλιβιζάτου, Μ., Αραμπατζής, Γ., Γιαννακίδης, Α., Καραχάλης, Ν., Μάσχα, Ε., Μούλιου, Μ., Παπαδάκη, Μ., Προσύλης, Χ., Τουλούπα, Σ. (2015). *Πολιτισμική διαχείριση, τοπική κοινωνία και βιώσιμη ανάπτυξη*. Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών.

Προγραμματική σύμβαση για το έργο «Προστασία, ανάδειξη & αξιοποίηση των δεξαμενών της ΕΥΔΑΠ (2025).

Roders, A. P. & van Oers, R. (2011). Editorial: bridging cultural heritage and sustainable development. *Journal of Cultural Heritage Management and Sustainable Development*, 1(1), 5-14.

Σαββίδης, Π. (2020). *Αδριάνειο Υδραγωγείο: Συνεχίζει να λειτουργεί 1880 χρόνια μετά την κατασκευή του*. Ανακτήθηκε στις 18/1/26 από [https://www.protothema.gr/greece/article/1031455/adrianeio-udragogeio-sunehizei-na-leitourgei-1880-hronia-meta-tin-kataskeui-tou/](https://www.protothema.gr/greece/article/1031455/adrianeio-udragogeio-sunehizei-na-leitourgei-1880-hronia-meta-tin-kataskeui-tou)

ΣΑΟΟ (2024). *Επίσκεψη ξενάγηση στα παλιά υδραγωγεία της Τριπολιτσάς*. Ανακτήθηκε στις 8/1/26 από https://www.arcadiaportal.gr/news/episkepsi-xenagisi-sta-palia-ydragogeia-tis-tripolitsas-sti-thesi-manna-toy-neroy-apo-ton-saoo?utm_source=chatgpt.com

Σαλβαράς, Γ. (2013). *Μεντορική. Παιδαγωγική και Διδακτική Καθοδήγηση*. Εκδόσεις Γρηγόρη.

Sincero, S. (2012). *Pilot Survey*. Ανακτήθηκε από Explorable.com: <https://explorable.com/pilot-survey>.

Stanek, L., (2008), Space as concrete abstraction: Hegel, Marx, and modern urbanism in Henri Lefebvre, Space, Difference, Everyday Life: Reading Henri Lefebvre, in Goonewardena K., Kipfer S., Milgrom R., UrbanDig Project»: Schmid C. (ed.) Routledge, 62-79. Διαθέσιμο στο http://www.henrilefebvre.org/text/Routledge_STANEK.pdf

Συμεού, Λ. (2007). Εγκυρότητα και αξιοπιστία στην ποιοτική εκπαιδευτική έρευνα: Παρουσίαση, αιτιολόγηση και πράξη. *Πρακτικά 5ου Πανελληνίου Συνεδρίου*

Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας “25 Χρόνια Παιδαγωγικής Εταιρείας Ελλάδας”.
Θεσσαλονίκη: Αφοί Κυριακίδη. Διαθέσιμο στο
https://www.researchgate.net/publication/288115240_Enkyroteta_kai_axiopotia_sten_poiotike_ekpaideutike_ereuna_Parousiase_aitiologese_kai_praxe

Τσιώλης, Γ. (χ.χ.). *Ζητήματα σχεδιασμού της ποιοτικής έρευνας*. Πανεπιστημιακές Σημειώσεις. Ανακτήθηκε στις 12/5/26 από <https://student.cc.uoc.gr/uploadFiles/1110-%CE%A5004%CE%9A/enotita1.pdf>.

Unric.org (2025). *17 Στόχοι Βιώσιμης Ανάπτυξης*. Ανακτήθηκε στις 10/12/25 από <https://unric.org/el/17-%CF%83%CF%84%CE%BF%CF%87%CE%BF%CE%B9-%CE%B2%CE%B9%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%BC%CE%B7%CF%83-%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85%CE%BE%CE%B7%CF%83/>

UNESCO (2017). *Case Study: Lessons Learned from Mali*. Evaluation Office IOS/EVS/PI/159 REV. Ανακτήθηκε στις 19/12/25 από <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000248141>

UNESCO (2026). *Innovative ways of mapping water-related ecosystems in Ohrid region*. Ανακτήθηκε στις 5/1/2026 από https://www.unesco.org/en/articles/innovative-ways-mapping-water-related-ecosystems-ohrid-region?utm_source=chatgpt.com

UNESCO (2025). *Water Management System of Augsburg*. Ανακτήθηκε στις 5/1/2026 από <https://whc.unesco.org/en/list/1580/>

UIA (2026). *Uia-cities*. Ανακτήθηκε στις 9/1/26 από <https://uia.urban-initiative.eu/en/uia-cities>

ΥΠ.ΠΟ.Α & Ε.ΥΔ.Α.Π. Α.Ε (2023). *Μνημόνιο συναντίληψης και συνεργασίας για την προστασία και αναδείξει του Αδριάνειου υδραγωγείου και τη διαχείριση και αξιοποίηση του ύδατος*.

Υπουργείο Ανάπτυξης (2025). *Εθνική Στρατηγική για τη Βιώσιμη και Δίκαιη Ανάπτυξη 2030*. Ανακτήθηκε στις 10/12/25 από <https://www.mindev.gov.gr/wp->

content/uploads/2019/05/%CE%91%CE%BD%CE%B1%CF%80%CF%84%CF%85
%CE%BE%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CE%AE-
%CE%A3%CF%84%CF%81%CE%B1%CF%84%CE%B7%CE%B3%CE%B9%CE
%BA%CE%AE-2030.pdf

Φλογαΐτη, Ε. (2011). *Εκπαίδευση για το περιβάλλον και την Αειφορία*. Πεδίο.

Χασσάνδρα, Μ., & Γούδας, Μ. (2003). Κριτήρια εγκυρότητας και αξιοπιστίας στην ποιοτική – ερμηνευτική έρευνα. Στο *Επιστημονική Επετηρίδα της Ψυχολογικής Εταιρείας Βορείου Ελλάδος*, 2, 31-48. Διαθέσιμο στο http://lab.pe.uth.gr/psych/images/stories/pdf/various/kritiria_egyrotitas_kai_aksiopistias_stin_poiotiki_ereyna.pdf.

Χρυσόπουλος, Φ. (2025). *Κρυμμένο Ρωμαϊκό Θαύμα: Το υδραγωγείο 7 μιλίων της Κρήτης εξακολουθεί να τροφοδοτεί το Ηράκλειο*. Ανακτήθηκε στις 8/1/26 από <https://greekreporter.com/2025/09/21/roman-marvel-aqueduct-crete/>

Δικτυογραφία

<https://www.brightest.io/three-pillars-sustainability> <https://www.nmb-t.com/business-insights/three-pillars-sustainability-small-business>

<https://wanderlog.com/el/place/details/512116/aqueduc>

<https://unpodipepe.ca/2025/03/28/acqua-vergine/>

<https://ec.europa.eu/culture/el/policies/selected-themes/politistiki-klironomia>

<https://www.icomos.org/en> <https://icom.museum/en/ressource/museums-ethics-and-cultural-heritage/>

<https://icom.museum/en/about-us/history-of-icom/>

<https://ec.europa.eu/>

<https://leominstermonument.com/15-hidden-types-of-monuments-youve-never-heard-of-but-should-see/>

<https://www.historic-uk.com/HistoryMagazine/DestinationsUK/Londons-Roman-Amphitheatre/>

<https://neighbourlylisbon.com/see/lisbon-monuments/lisbon-roman-galleries/>

<https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2582>

http://odysseus.culture.gr/h/2/gh251.jsp?obj_id=5882#:~:text=%CE%95%CE%AF%CE%BD%CE%B1%CE%B9%20%CF%84%CE%BF%20%CE%B5%CE%BD%CF%84%CF%85%CF%80%CF%89%CF%83%CE%B9%CE%B1%CE%BA%CF%8C%CF%84%CE%B5%CF%81%CE%BF%20%CF%84%CE%BC%CE%AE%CE%BC%CE%B1%20%CE%B5%CE%BD%CF%8C%CF%82%20%CE%B5%CE%BA%CF%84%CE%B5%CF%84%CE%B1%CE%BC%CE%AD%CE%BD%CE%BF%CF%85%20%CF%83%CF%85%CF%83%CF%84%CE%AE%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%BF%CF%82,%CF%84%CE%BF%CE%BD%20%CE%AC%CE%BD%CF%85%CE%B4%CF%81%CE%BF%20%CE%B2%CF%81%CE%AC%CF%87%CE%BF%20%CF%84%CE%B7%CF%82%20%CF%87%CE%B5%CF%81%CF%83%CE%BF%CE%BD%CE%AE%CF%83%CE%BF%CF%85%20%CE%A0%CE%B1%CE%BD%CE%B1%CE%B3%CE%AF%CE%B1%CF%82%2C%20%CF%8C%CF%80%CE%BF%CF%85

<https://www.culture.gov.gr/el/service/SitePages/view.aspx?iID=2783>

https://environment.ec.europa.eu/news/cities-leading-way-water-resilience-2025-12-05_en

https://environment.ec.europa.eu/topics/urban-environment/green-city-accord_en

https://environment.ec.europa.eu/topics/urban-environment/green-city-accord/five-priority-areas_en#water

https://environment.ec.europa.eu/topics/water_en

<https://uia.urban-initiative.eu/en/uia-cities/breda-call4>

<https://uia.urban-initiative.eu/en/theme/culture-and-cultural-heritage>

<https://urbact.eu/networks/hydro-heritage-cities>

<https://med-ina.org/project/cultural-h-id-ran-t/>

<https://urbact.eu/networks/hydro-heritage-cities> <https://uia.urban-initiative.eu/en/uia-cities/halandri>

<https://culturalhidrant.eu/en/articles/the-contemporary-life-of-a-roman-aqueduct/>

<https://www.lifo.gr/guide/arts/news/neon-nero-mesa-stin-optikoakoystiki-egkatastasi-poy-zontaneyei-adrianeio->

[ydragogeio?fbclid=PAAdGRleARPdhBleHRuA2FlbQIxMQBzcnRjBmFwcF9pZA8xMjQwMjQ1NzQyODc0MTQAAadGeHonWfxhXlsrdJ2ZgXGiDgqgJTXjRgwtswIBXHQRSWZdvDBF3jgrdVp0ng_aem_pcrmlAwWBnwfEnAAAFANpxA](https://www.lifo.gr/guide/arts/news/neon-nero-mesa-stin-optikoakoystiki-egkatastasi-poy-zontaneyei-adrianeio-ydragogeio?fbclid=PAAdGRleARPdhBleHRuA2FlbQIxMQBzcnRjBmFwcF9pZA8xMjQwMjQ1NzQyODc0MTQAAadGeHonWfxhXlsrdJ2ZgXGiDgqgJTXjRgwtswIBXHQRSWZdvDBF3jgrdVp0ng_aem_pcrmlAwWBnwfEnAAAFANpxA)

Παράρτημα

1. Έντυπο Συγκατάθεσης

Με το παρόν σας ζητώ να δηλώσετε τη συγκατάθεσή σας για τη συμμετοχή σας σε έρευνα που πραγματοποιείται στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού προγράμματος «Διοίκηση Πολιτισμικών Μονάδων». Η έρευνα πραγματεύεται το θέμα: «Η διαχείριση και αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς στο πλαίσιο της Αρχής της Αειφόρου Ανάπτυξης. Η περίπτωση του Αδριάνειου Υδραγωγείου». Η συμβολή σας θεωρείται ιδιαίτερα σημαντική, καθώς στόχος της μελέτης είναι η καταγραφή και κατανόηση των αντιλήψεων σας σχετικά με το συγκεκριμένο ζήτημα.

Οι συνεντεύξεις θα πραγματοποιηθούν μέσω διαδικτυακής πλατφόρμας κατά το χρονικό διάστημα από τον Απρίλιο έως τον Μάιο του 2026 και η διάρκειά τους θα κυμαίνεται περίπου από 30 έως 45 λεπτά. Ζητώ δε την άδεια μαγνητοφώνησης των συνεντεύξεων σας, η οποία θα γίνει μέσω της εφαρμογής Transcribe.

Σας διαβεβαιώνω ότι η συμμετοχή σας είναι απολύτως εθελοντική και ότι θα τηρηθούν πλήρως οι αρχές της εμπιστευτικότητας και της ανωνυμίας (εάν αυτό επιθυμείτε). Επιπλέον, έχετε το δικαίωμα να αποχωρήσετε από την έρευνα οποιαδήποτε στιγμή το επιθυμείτε, χωρίς καμία συνέπεια.

Ο/Η συμμετέχων/ουσα

Ημερομηνία: _____

2. Συνεντεύξεις

Συνέντευξη 1

Άξονας 1: Απόψεις των αρμοδίων για το νερό ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς και εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Πώς αξιολογείτε τον ρόλο του νερού ως στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανάπτυξη βιώσιμων πολιτικών για την πόλη;

Το νερό αντιμετωπίζεται ως ένας πολύτιμος φυσικός και πολιτιστικός πόρος που συνδέει το παρελθόν της πόλης με τις σύγχρονες ανάγκες βιώσιμης ανάπτυξης. Στην περίπτωση του Αδριάνειο Υδραγωγείου, το νερό λειτουργεί ως «πρεσβευτής» της πολιτιστικής κληρονομιάς, αναδεικνύοντας ένα ιστορικό έργο υποδομής που εξακολουθεί να έχει σύγχρονη αξία χρήσης. Μέσα από αυτή την προσέγγιση, αναπτύσσονται πολιτικές που συνδέουν τη βιώσιμη διαχείριση των υδάτινων πόρων με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ενίσχυση του δημόσιου χώρου και τη συμμετοχή των πολιτών στη διαμόρφωση μιας πιο ανθεκτικής και βιώσιμης πόλης.

2. Ποιες περιβαλλοντικές αξίες και οφέλη θεωρείτε ότι προκύπτουν από την ανάδειξη και αξιοποίηση του Αδριάνειο Υδραγωγείου;

Η αξιοποίηση του υδραγωγείου συμβάλλει στη βιώσιμη χρήση του νερού, στην ενίσχυση του αστικού πρασίνου και στην αναβάθμιση των δημόσιων χώρων. Μέσα από τις «διαδρομές του νερού» και την ανάπλαση περιοχών γύρω από το υδραγωγείο, δημιουργούνται νέοι ποιοτικοί χώροι πρασίνου και περιβαλλοντικής σύνδεσης των γειτονιών. Παράλληλα, η ανάπτυξη αρδευτικού δικτύου και η αξιοποίηση του νερού

για κοινωφελείς χρήσεις αποτελούν πρακτικά παραδείγματα βιώσιμης διαχείρισης φυσικών πόρων. Το Χαλάνδρι αποτελεί τον πρώτο πιλοτικό δήμο αξιοποίησης του νερού από το Αδριάνειο Υδραγωγείο και η εμπειρία αυτή αναμένεται να επεκταθεί, μέσω της ΟΧΕ Αδριάνειου Υδραγωγείου της Περιφέρειας Αττικής, και στους υπόλοιπους επτά δήμους από τους οποίους διέρχεται το ρωμαϊκό υδραγωγείο. Με την ΟΧΕ θα δημιουργηθεί μια επίγεια ζώνη πρασίνου από το Ολυμπιακό χωρίο στον Δήμο Αχαρνών μέχρι την Αθήνα που θα συμβάλει στον περιορισμό του φαινομένου της αστικής θερμικής νησίδας με στόχο την δημιουργία διαδρόμων δροσισμού στην Αττική βελτιώνοντας την ζωή των Αθηναίων πολιτών.

3. Με ποιον τρόπο η ανάδειξη του υδραγωγείου μπορεί να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση του κοινού για την προστασία των υδάτινων πόρων;

Η ανάδειξη του υδραγωγείου συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση των πολιτών μέσα από συμμετοχικές, εκπαιδευτικές και πολιτιστικές δράσεις που συνδέουν το νερό με την καθημερινή ζωή και την ιστορία της πόλης. Για παράδειγμα το πιλοτικό έργο αξιοποίησης του Αδριάνειου νερού Cultural H.ID.R.A.N.T. στο Χαλάνδρι αξιοποιεί περιπάτους, εργαστήρια συμμετοχικού σχεδιασμού, καταγραφή προφορικής ιστορίας και πολιτιστικές εκδηλώσεις ώστε οι κάτοικοι να αποκτήσουν ενεργό σχέση με το υδραγωγείο και το φυσικό στοιχείο του νερού. Μέσα από αυτές τις διαδικασίες ενισχύεται η κατανόηση της σημασίας του νερού ως κοινού αγαθού και καλλιεργείται μια κουλτούρα συλλογικής ευθύνης για την προστασία και βιώσιμη διαχείρισή του. Η άρδευση χώρων πρασίνου με πόσιμο νερό για πρώτη φορά στην Αττική επιχειρεί να διαχωρίσει τις χρήσεις νερού για τους πολίτες προτρέποντας τους να χρησιμοποιούν μη πόσιμο νερό για μη πόσιμες χρήσεις.

4. Πώς εκτιμάτε ότι το έργο συνδέεται με την αειφορία;

Το έργο συνδέεται άμεσα με τις αρχές της αειφορίας, καθώς ενσωματώνει περιβαλλοντικές, κοινωνικές και πολιτιστικές διαστάσεις σε ένα ενιαίο μοντέλο αστικής ανάπτυξης. Η αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου προωθεί τη βιώσιμη χρήση των υδάτινων πόρων, την ανάπτυξη πράσινων δημόσιων χώρων και την περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των πολιτών. Παράλληλα, ενισχύει τη συμμετοχή των τοπικών κοινοτήτων μέσα από διαδικασίες «από τη βάση προς τα πάνω»,

καλλιεργώντας αίσθημα κοινότητας και συλλογικής ευθύνης. Επιπλέον, το έργο προτείνει ένα εναλλακτικό μοντέλο ανάπτυξης για το Χαλάνδρι και συνολικά για τους δήμους του Αδριάνειου, βασισμένο στην πολιτιστική κληρονομιά, την ανθεκτικότητα και τη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη αντί της μονοδιάστατης εμπορικής ανάπτυξης.

Άξονας 2: Απόψεις των αρμοδίων για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ανάδειξη του Αδριάνειου Υδραγωγείου και στην τοπική ανάπτυξη;

Η ανάδειξη του Αδριάνειου Υδραγωγείου συνδέεται με μια πιο βιώσιμη και ενδογενή μορφή τοπικής ανάπτυξης, που αξιοποιεί το πολιτιστικό και φυσικό κεφάλαιο της πόλης. Το έργο επιδιώκει να αναδείξει την «κρυμμένη κληρονομιά» του Χαλανδρίου, ενισχύοντας την τοπική ταυτότητα και δημιουργώντας νέες δυνατότητες πολιτιστικής, κοινωνικής και περιβαλλοντικής δραστηριότητας. Παράλληλα, η αξιοποίηση του υδραγωγείου συμβάλλει στη βελτίωση της ποιότητας ζωής μέσα από την αναβάθμιση δημόσιων χώρων και την αύξηση του αστικού πρασίνου. Η πιλοτική εφαρμογή στο Χαλάνδρι δημιουργεί τις βάσεις ώστε, μέσω της ΟΧΕ Αδριάνειου Υδραγωγείου, η στρατηγική αυτή να επεκταθεί και στους δήμους Αχαρνές, Κηφισιά, Ηράκλειο, Μεταμόρφωση, Μαρούσι, Φιλοθέη-Ψυχικό και Αθήνα.

2. Ποιες δράσεις θεωρείτε ότι έχουν άμεση επίπτωση στην τοπική οικονομία;

Οι δράσεις που σχετίζονται με την ανάπλαση δημόσιων χώρων, τη δημιουργία πράσινων και πολιτιστικών διαδρομών, τις πολιτιστικές εκδηλώσεις και τις συμμετοχικές δραστηριότητες έχουν άμεση επίδραση στην τοπική οικονομία. Η σύνδεση του έργου με πολιτιστικά γεγονότα, όπως για παράδειγμα το Φεστιβάλ Ρεματιάς στο Δήμο Χαλανδρίου, καθώς και η ανάδειξη των «διαδρομών του νερού» μπορούν να ενισχύσουν την επισκεψιμότητα και να δημιουργήσουν νέες μορφές ήπιας πολιτιστικής και περιβαλλοντικής δραστηριότητας. Επιπλέον, οι παρεμβάσεις σε δημόσιους χώρους και η ανάπτυξη πράσινων υποδομών βελτιώνουν συνολικά την εικόνα της πόλης και συμβάλλουν στη βιώσιμη τοπική ανάπτυξη.

3. Πώς το έργο συμβάλλει στην πολιτιστική ανάπτυξη;

Το έργο συμβάλλει στην πολιτιστική ανάπτυξη μέσω της ανάδειξης τόσο της υλικής όσο και της άυλης πολιτιστικής κληρονομιάς του Χαλανδρίου όπου έχουν ήδη υλοποιηθεί τα αρδευτικά δίκτυα από το Αδριάνειο αλλά και των υπόλοιπων δήμων του Αδριανείου που θα υλοποιηθούν μέσα στα επόμενα 4 χρόνια. Μέσα από τη συλλογή προφορικών μαρτυριών, τη δημιουργία τοπικού αρχείου, τις πολιτιστικές δράσεις και τις συμμετοχικές διαδικασίες, ενισχύεται η σχέση των κατοίκων με την ιστορία και την ταυτότητα της περιοχής τους. Το υδραγωγείο παύει να αποτελεί έναν «αόρατο» υπόγειο μηχανισμό και μετατρέπεται σε ενεργό στοιχείο πολιτισμού, εκπαίδευσης και συλλογικής εμπειρίας για τις τοπικές κοινωνίες.

4. Ποιες είναι οι προτεραιότητές σας ώστε η αξιοποίηση να είναι βιώσιμη και να μην οδηγήσει σε αλλοίωση του χώρου;

Βασική προτεραιότητα είναι η προστασία του ιστορικού, φυσικού και κοινωνικού χαρακτήρα του υδραγωγείου και των περιοχών που διασχίζει. Οι παρεμβάσεις πρέπει να βασίζονται σε ήπιες μορφές αξιοποίησης, με σεβασμό στο περιβάλλον και στην πολιτιστική αξία του μνημείου με στόχο την αναβάθμιση του χώρου. Παράλληλα, σημαντική θεωρείται η ενεργός συμμετοχή των κατοίκων μέσα από διαδικασίες «από τη βάση προς τα πάνω», ώστε η ανάπτυξη να ανταποκρίνεται στις πραγματικές ανάγκες των τοπικών κοινοτήτων. Ιδιαίτερη έμφαση δίνεται επίσης στη δημιουργία προσβάσιμων δημόσιων χώρων πρασίνου και στη διατήρηση της ισορροπίας ανάμεσα στην ανάπτυξη, την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη βιώσιμη χρήση του νερού.

Άξονας 3: Απόψεις των αρμοδίων για τις συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριανείου Υδραγωγείου σε κοινωνία και οικονομία

1. Ποια είναι τα κοινωνικά οφέλη που αναμένετε από την αξιοποίηση του υδραγωγείου;

Η αξιοποίηση του Αδριανείου Υδραγωγείου αναμένεται να επιφέρει σημαντικά κοινωνικά οφέλη, καθώς το έργο συνδέεται με την αναβάθμιση του δημόσιου χώρου, την ενίσχυση του πρασίνου και τη δημιουργία ενός ευρύτερου δικτύου κοινόχρηστων

χώρων. Μέσα από τη σύνδεση «μπλε και πράσινων διαδρομών» δημιουργούνται νέοι χώροι περιπάτου, αναψυχής και κοινωνικής αλληλεπίδρασης για τους κατοίκους. Παράλληλα, η ανάδειξη ενός σημαντικού έργου πολιτιστικής κληρονομιάς ενισχύει τη συλλογική μνήμη και την πολιτιστική ταυτότητα των τοπικών κοινωνιών. Ιδιαίτερη σημασία έχει επίσης η δυνατότητα δημιουργίας «ανθεκτικών γειτονιών», όπου η βιώσιμη διαχείριση των υδάτων, το πράσινο και η ποιότητα ζωής συνδυάζονται σε ένα ενιαίο πλαίσιο αστικής ανάπτυξης.

2. Πώς αξιολογείτε την επίδραση του έργου στην τοπική κοινότητα και στους κατοίκους;

Η επίδραση του έργου στην τοπική κοινότητα και στους κατοίκους αξιολογείται ως ιδιαίτερα θετική, καθώς η μελέτη αντιμετωπίζει το Αδριάνειο Υδραγωγείο ως έναν ενιαίο άξονα βιώσιμης χωρικής ανάπτυξης για τη Μητροπολιτική Αθήνα. Το έργο μπορεί να βελτιώσει την καθημερινότητα των πολιτών μέσω της ενίσχυσης της προσβασιμότητας, της βιώσιμης κινητικότητας και της ανάπτυξης πράσινων διαδρομών για πεζούς και ποδηλάτες. Επιπλέον, συμβάλλει στην περιβαλλοντική ευαισθητοποίηση των κατοίκων, καθώς αναδεικνύει τη σημασία της βιώσιμης διαχείρισης των υδάτων και της προσαρμογής στην κλιματική αλλαγή. Η σύνδεση της πολιτιστικής κληρονομιάς με σύγχρονες ανάγκες της πόλης ενισχύει το αίσθημα συμμετοχής και την επανασύνδεση των πολιτών με τον δημόσιο χώρο και την ιστορία της περιοχής τους.

3. Ποια είναι τα οικονομικά οφέλη ή οι οικονομικές προκλήσεις που συνδέονται με την υλοποίηση και λειτουργία του έργου;

Τα οικονομικά οφέλη του έργου σχετίζονται κυρίως με τη δυνατότητα να αποτελέσει το Αδριάνειο Υδραγωγείο πόλο εθνικής και διεθνούς εμβέλειας, ενισχύοντας τον πολιτιστικό και τουριστικό χαρακτήρα των περιοχών που διασχίζει. Η ανάδειξη του υδραγωγείου μπορεί να αυξήσει την επισκεψιμότητα, να δημιουργήσει νέες ευκαιρίες απασχόλησης και να στηρίξει την τοπική οικονομία μέσω πολιτιστικών, τουριστικών και περιβαλλοντικών δράσεων. Παράλληλα, η δημιουργία ενός ολοκληρωμένου δικτύου δημόσιων χώρων και βιώσιμης κινητικότητας μπορεί να λειτουργήσει ως κίνητρο για περαιτέρω αναβάθμιση των περιοχών και βελτίωση της εικόνας της πόλης. Ωστόσο, η υλοποίηση του έργου προϋποθέτει σημαντικό συντονισμό μεταξύ

φορέων, μακροχρόνιο σχεδιασμό και σταθερή χρηματοδότηση, ώστε να διασφαλιστεί η βιώσιμη λειτουργία και η αποτελεσματική προστασία τόσο του περιβάλλοντος όσο και της πολιτιστικής κληρονομιάς.

Άξονας 4: Στρατηγικός σχεδιασμός του Αδριάνειου Υδραγωγείου

1. Ποιοι είναι οι βασικοί στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού για το Αδριάνειο Υδραγωγείο;

Οι βασικοί στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού για το Αδριάνειο Υδραγωγείο επικεντρώνονται στη δημιουργία ενός ολοκληρωμένου μοντέλου βιώσιμης χωρικής ανάπτυξης που συνδυάζει την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς με τη βιώσιμη διαχείριση των φυσικών πόρων και την αναβάθμιση του αστικού περιβάλλοντος. Σύμφωνα με την προκαταρκτική μελέτη της Περιφέρειας αλλά και της ΕΥΔΑΠ, ο σχεδιασμός στοχεύει στη διαμόρφωση ενός βιώσιμου συστήματος υποδομών για τη Μητροπολιτική Αθήνα, στην ενίσχυση των πράσινων και κοινόχρηστων χώρων, στη σύνδεση «μπλε και πράσινων διαδρομών», καθώς και στην προώθηση της βιώσιμης κινητικότητας μέσω της ενίσχυσης της προσβασιμότητας για πεζούς, ποδήλατα και μέσα σταθερής τροχιάς. Παράλληλα, επιδιώκεται η ανάδειξη του υδραγωγείου ως σημαντικού στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς και η δημιουργία «ανθεκτικών γειτονιών» που θα ανταποκρίνονται στις σύγχρονες περιβαλλοντικές και κοινωνικές προκλήσεις.

2. Ποιοι φορείς εμπλέκονται στην υλοποίηση και ποιος είναι ο ρόλος τους στη διαχείριση του έργου;

Στην υλοποίηση του έργου εμπλέκονται πολλοί φορείς, γεγονός που αναδεικνύει τον διατομεακό χαρακτήρα του σχεδιασμού. Κεντρικό ρόλο έχει η ΕΥΔΑΠ, η οποία συνεργάζεται στη διαμόρφωση της στρατηγικής και στην εκπόνηση των σχετικών μελετών που αφορούν τη διαχείριση και αξιοποίηση του υδάτινου πόρου. Παράλληλα, συμμετέχουν φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης, ιδιαίτερα οι δήμοι από τους οποίους διέρχεται το υδραγωγείο, καθώς και υπηρεσίες που σχετίζονται με την προστασία της πολιτιστικής κληρονομιάς, του περιβάλλοντος και του αστικού σχεδιασμού. Η συνεργασία αυτών των φορέων κρίνεται απαραίτητη για τον

συντονισμό των παρεμβάσεων, τη διασφάλιση της βιωσιμότητας του έργου και την αποτελεσματική προστασία τόσο του μνημείου όσο και του φυσικού περιβάλλοντος.

3. Ποιες είναι οι κύριες δράσεις/παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί για την ανάδειξη και αξιοποίηση του υδραγωγείου;

Οι κύριες δράσεις και παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί ή σχεδιαστεί για την ανάδειξη και αξιοποίηση του υδραγωγείου βασίζονται στα ευρήματα της προκαταρκτικής μελέτης και οργανώνονται γύρω από πέντε βασικούς άξονες: τη βιώσιμη διαχείριση των υδάτων και την προσαρμογή στην κλιματική αλλαγή, την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, την ανάπτυξη πράσινων και κοινόχρηστων χώρων, τη βιώσιμη κινητικότητα και τη δημιουργία «Αδριάνειων» γειτονιών. Στο πλαίσιο αυτό προωθούνται παρεμβάσεις όπως η ανάπτυξη πράσινων διαδρομών, η αναβάθμιση δημόσιων χώρων, η ενίσχυση της περιβαλλοντικής και πολιτιστικής εκπαίδευσης, η βελτίωση της προσβασιμότητας και η δημιουργία ενός ενιαίου δικτύου που συνδέει το φυσικό στοιχείο του νερού με το αστικό και πολιτιστικό τοπίο της Αθήνας

Συνέντευξη 2

Άξονας 1: Απόψεις των αρμοδίων για το πώς το νερό ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Πώς αξιολογείτε τον ρόλο του νερού ως στοιχείου της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανάπτυξη βιώσιμων πολιτικών για την πόλη;

Η ζωή ξεκίνησε από το νερό (θάλασσα), το σώμα μας αποτελείται από νερό κατά 70%, ενώ υπάρχουν οργανισμοί που μπορεί να επιζούν χωρίς τροφή αλλά χωρίς νερό κανέναν. Η γη είναι μια σφαίρα που καλύπτεται από ένα υγρό περίβλημα, γνωστό ως υδρόσφαιρα. Η απόσταση της γης από τον ήλιο είναι αυτή που επιτρέπει τη διατήρηση της υδρόσφαιρας, αν ήταν μικρότερη το νερό θα εξατμιζόταν, αν ήταν μεγαλύτερη, το νερό θα ήταν σε κατάσταση πάγου. Το νερό στην κάθε μορφή του (θάλασσα, ποτάμι, βροχή, χιόνι, πάγος, πηγάδι, κανάλι, υδραγωγείο και πολλές άλλες μορφές), έχει σημαδέψει τον άνθρωπο, έχει σημαδέψει την μυθολογία, την ιστορία, τις θρησκείες, την επιστήμη, τη φιλοσοφία, τις τέχνες, τα γράμματα, έχει γεννήσει

θρύλους, έχει εμπνεύσει παραμύθια. Έχει γεννήσει, αναπτύξει και καταστρέψει πολιτισμούς. Το νερό είναι η ίδια η ζωή, είναι η φύση, είναι το περιβάλλον, είναι η ίδια η ύπαρξη.

Δεν είναι τυχαίο, ότι οι μεγαλύτεροι πολιτισμοί στην ιστορία του ανθρώπου αναπτύχθηκαν κατά μήκος των ποταμών ή στις ακτές των θαλασσών, όπως και οι περισσότεροι ή και μεγαλύτεροι πόλεμοι χρησιμοποίησαν άμεσα ή έμμεσα το νερό. Εξάλλου, είναι γνωστό ότι οι περισσότεροι γεωπολιτικοί αναλυτές, προβλέπουν / προειδοποιούν ότι ο επόμενος μεγάλος πόλεμος ή οι μελλοντικές γεωπολιτικές συγκρούσεις θα αφορούν στο νερό, ως τον πιο κρίσιμο στρατηγικό πόρο.

Πρόκειται για τον πλέον αναγκαίο πόρο, ο οποίος εκτός της ανάγκης της ύδρευσης, χρησιμοποιείται σε όλες ανεξαιρέτως τις ανθρώπινες δραστηριότητες (γεωργία, βιομηχανία, ενέργεια) ως το πιο απαραίτητο στοιχείο, με ιδιαίτερη περιβαλλοντική σημασία, καθώς αποτελεί τη βάση όλων των οικοσυστημάτων. Το νερό αποτελεί βασικό εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης και η ορθολογική διαχείρισή του είναι απαραίτητη για τη γεωργία, τη βιομηχανία, την παραγωγή ενέργειας και την ανθρώπινη υγεία. Η βιώσιμη ανάπτυξη προϋποθέτει την εξοικονόμηση νερού, την αποφυγή της ρύπανσης και τη δίκαιη πρόσβαση όλων σε καθαρό πόσιμο νερό.

Το νερό ήταν, είναι και θα είναι πολιτική. Καθώς οι επιπτώσεις στο φυσικό περιβάλλον άρχισαν να ξεφεύγουν από τα στενά τοπικά πλαίσια (τοπικής αυτάρκειας) και να αφορούν σε μεγάλα τμήματα της Γης ή και σε ολόκληρο τον πλανήτη, το περιβάλλον (και το υδατικό ως μέρος αυτού) αντιμετωπίζεται διαφορετικά, ανάλογα με τη φιλοσοφία του ισχύοντος οικονομικού (πολιτικού) συστήματος. Είναι οικονομικό αγαθό (εμπόρευμα) ή είναι δημόσιο αγαθό (κοινωνικό δικαίωμα);

2. Ποιες περιβαλλοντικές αξίες/οφέλη θεωρείτε ότι προκύπτουν από την ανάδειξη και αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου;

Εξοικονόμηση πόσιμου (διωλισμένου) νερού μέσω της χρήσης του στην αστική άρδευση ή και στον καθαρισμό χώρων (αστικές ανάγκες)

Μείωση της αστικής θερμικής νησίδας ενισχύοντας το πράσινο (αστική ανάπλαση) κατά μήκος της διαδρομής του υδραγωγείου

Ενίσχυση οικοσυστήματος πάρκων και χώρων πρασίνου με τη χρήση για άρδευση αυτών, από τους δήμους που διασχίζει (προστασία υπόγειων υδροφορέων)

Επαναχρησιμοποίηση ενός αρχαίου υδραυλικού έργου για σύγχρονες περιβαλλοντικές ανάγκες (κλιματική αλλαγή)

Πολιτιστική και τουριστική αναβάθμιση (επισκεψιμότητα τμημάτων υδραγωγείου)

3. Με ποιον τρόπο η ανάδειξη του υδραγωγείου μπορεί να συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση του κοινού για την προστασία των υδάτινων πόρων;

Στη δύση, σπάνια σκεπτόμαστε το νερό ως πολύτιμο αγαθό, αλλά το θεωρούμε ως δεδομένο, το σπαταλάμε και πιστεύουμε ότι είναι μια υποχρέωση των κυβερνήσεων να το παρέχουν στους πολίτες. Για πολλούς από εμάς, το νερό απλώς τρέχει από μια βρύση και ελάχιστα το φανταζόμαστε πέρα απ' αυτό το άμεσο σημείο επαφής. Δεν γνωρίζουμε ως πολίτες τη διαδρομή του, από το ποτάμι ή την όποια πηγή, μέσω ενός καναλιού ή υδραγωγείου. Έχουμε χάσει την αίσθηση του σεβασμού για το άγριο ποτάμι, για τις σύνθετες λειτουργίες ενός υγρότοπου, για τον πολύπλοκο ιστό της ζωής που και συντηρεί και συντηρείται από το νερό.

Όλα είναι εκπαίδευση και ενημέρωση.

Το ποίημα του Ζ. ΠΑΠΑΝΤΩΝΙΟΥ «Από πού είσαι, ποταμάκι;» περιγράφει με εξαιρετικό και απλοποιημένο τρόπο τη διαρκή κίνηση του νερού (υδρολογικός κύκλος):

Εξάτμιση (ήλιος) / Συμπύκνωση (σύννεφα) / Υετός (βροχή/χιόνι) / Ροή (ποτάμι) / Εξάτμιση

4. Πώς εκτιμάτε ότι το έργο συνδέεται με την αειφορία;

Ένα έργο άνω των 1800 ετών, που λειτουργεί αδιαλείπτως, επαναλειτουργεί και επαναχρησιμοποιείται σήμερα προσφέροντας μη πόσιμο αλλά ασφαλές νερό για αστικές ανάγκες σε δήμους κατά μήκος της διαδρομής του, μειώνοντας την πίεση στο δίκτυο του πόσιμου νερού και στα υπόγεια υδατικά συστήματα

Άξονας 2: Απόψεις των αρμοδίων για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ανάδειξη του Αδριάνειου Υδραγωγείου και στην τοπική ανάπτυξη;

- α.** Εξοικονόμηση νερού ανθρώπινης κατανάλωσης (πόσιμοι) λόγω της χρήσης του ανακτημένου νερού (άνω των 800.000 κ.μ./έτος) του Αδριάνειου υδραγωγείου
- β.** Αύξηση χώρων πρασίνου (δυναμικά κατά μήκος του υδραγωγείου), διατήρηση και επαύξηση υπαρχόντων δημοτικών χώρων, αλσύλλων, πάρκων κ.λπ., βελτίωση μικροκλίματος
- γ.** Μείωση της τρωτότητας του υπόγειου υδροφορέα (περιορισμός αντλούμενης ποσότητας)
- δ.** Ιστορικό διατηρητέο μνημείο και σύγχρονη αξιοποίηση (επισκεψιμότητα βασικών υποδομών υδραγωγείου, ανάδειξη διαδρομής)

2. Ποιες δράσεις θεωρείτε ότι έχουν άμεση επίπτωση στην τοπική οικονομία;

Η τελευταία.... Ιστορικό διατηρητέο μνημείο και σύγχρονη αξιοποίηση (επισκεψιμότητα βασικών υποδομών υδραγωγείου, ανάδειξη διαδρομής), αλλά και η εξοικονόμηση νερού ανθρώπινης κατανάλωσης

3. Πώς το έργο συμβάλλει στην πολιτιστική ανάπτυξη;

Το ότι είναι ιστορικό διατηρητέο μνημείο

4. Ποιες είναι οι προτεραιότητες σας ώστε η αξιοποίηση να είναι βιώσιμη και να μην οδηγήσει σε αλλοίωση του χώρου;

Θα έλεγα η συνεργασία όλων των εμπλεκόμενων αρμόδιων φορέων

Άξονας 3: Απόψεις των αρμοδίων για τις συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου σε κοινωνία και οικονομία

1. Ποια είναι τα κοινωνικά οφέλη που αναμένετε από την αξιοποίηση του υδραγωγείου;

Η καλλιέργεια της ταυτότητας και του ανήκειν

2. Πώς αξιολογείτε την επίδραση του έργου στην τοπική κοινότητα και στους κατοίκους;

Ήδη νομίζω έχουμε πολύ θετικά σχόλια

3. Ποια είναι τα οικονομικά οφέλη ή οι οικονομικές προκλήσεις που συνδέονται με την υλοποίηση και λειτουργία του έργου;

Η αύξηση του τουρισμού σίγουρα.

Άξονας 4: Στρατηγικός σχεδιασμός του Αδριάνειου Υδραγωγείου

1. Ποιοι είναι οι βασικοί στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού για το Αδριάνειο Υδραγωγείο;

Θεωρώ αυτοί της αξιοποίησης του υδάτινου πόρου, της μείωσης των θερμικών νησίδων, της ανάδειξης της ιστορικότητας και πολιτιστικής αξίας, αλλά και η έξυπνη διαχείριση, η διάχυση γνώσης, η δημιουργία νέων θέσεων εργασίας

2. Ποιοι φορείς εμπλέκονται στην υλοποίηση και ποιος είναι ο ρόλος τους στη διαχείριση του έργου;

Όλοι...Ε.ΥΔ.Α.Π., ΥΠ.ΠΟ., ΟΤΑ, ΔΗΜΟΙ...

3. Ποιες είναι οι κύριες δράσεις/παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί για την ανάδειξη και αξιοποίηση του υδραγωγείου;

Οι κύριες δράσεις περιλαμβάνουν την ανάπτυξη δικτύων άρδευσης με ανακτημένο νερό, τη δημιουργία και αναβάθμιση χώρων πρασίνου, την ανάπλαση δημόσιων χώρων και την ανάπτυξη πολιτιστικών διαδρομών κατά μήκος της πορείας του υδραγωγείου. Επιπλέον, έχουν υλοποιηθεί παρεμβάσεις ανάδειξης του μνημείου ως ιστορικού τεχνικού έργου, με στόχο την επισκεψιμότητα βασικών τμημάτων και τη σύνδεσή του με εκπαιδευτικές και πολιτιστικές δράσεις.

Συνέντευξη 3

Άξονας 1: Απόψεις των αρμοδίων για το νερό ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς και εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Πώς αξιολογείτε τον ρόλο του νερού ως στοιχείου της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανάπτυξη βιώσιμων πολιτικών για την πόλη;

Θεωρώ ότι το νερό είναι ίσως το μοναδικό στοιχείο που συνδέει τόσο έντονα... τη φύση, τον πολιτισμό και την ίδια την ανθρώπινη ύπαρξη. Δηλαδή, όταν μιλάμε για το Αδριάνειο Υδραγωγείο, δεν μιλάμε απλώς για ένα τεχνικό έργο της ρωμαϊκής περιόδου. Μιλάμε για ένα ζωντανό σύστημα που λειτουργεί εδώ και περίπου 1.800 χρόνια και εξακολουθεί να επηρεάζει τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε το νερό και τη διαχείρισή του. Το νερό υπήρξε πάντοτε η βάση ανάπτυξης των πόλεων και των πολιτισμών. Οι μεγαλύτεροι πολιτισμοί δημιουργήθηκαν γύρω από ποτάμια ή πηγές νερού. Άρα... η σχέση νερού και πολιτισμού είναι διαχρονική. Σήμερα όμως το νερό αποκτά και μία νέα διάσταση, γιατί συνδέεται πλέον άμεσα με την κλιματική κρίση, την αειφορία και την ανθεκτικότητα των πόλεων.

Το Αδριάνειο λειτουργεί ως ένα παράδειγμα που δείχνει ότι η πολιτιστική κληρονομιά δεν είναι κάτι στατικό ή μουσειακό. Μπορεί να επανενταχθεί στη σύγχρονη ζωή και να υποστηρίξει βιώσιμες πολιτικές. Για παράδειγμα, η αξιοποίηση μη πόσιμου νερού για αστικές χρήσεις μειώνει την πίεση στο πόσιμο νερό και ταυτόχρονα δημιουργεί μία διαφορετική κουλτούρα διαχείρισης πόρων. Βέβαια... υπάρχει και μία κριτική διάσταση εδώ. Συχνά οι φορείς μιλούν για «βιώσιμη ανάπτυξη», αλλά στην πράξη βλέπουμε αποσπασματικές παρεμβάσεις χωρίς μακροπρόθεσμο σχεδιασμό. Αν το Αδριάνειο αξιοποιηθεί μόνο ως τουριστικό ή επικοινωνιακό έργο, χωρίς ουσιαστική περιβαλλοντική πολιτική, τότε χάνει μεγάλο μέρος της σημασίας του.

2. Ποιες περιβαλλοντικές αξίες/οφέλη θεωρείτε ότι προκύπτουν από την ανάδειξη και αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου;

Τα οφέλη είναι πολλαπλά. Καταρχάς υπάρχει η εξοικονόμηση πόσιμου νερού. Αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό... γιατί σήμερα χρησιμοποιούμε επεξεργασμένο, υψηλής

ποιότητας πόσιμο νερό ακόμη και για άρδευση ή καθαρισμούς δρόμων. Είναι κάπως παράλογο, αν το δούμε ψύχραιμα. Η αξιοποίηση του νερού του Αδριάνειου μπορεί να καλύψει τέτοιες αστικές ανάγκες και να μειώσει την κατανάλωση πόσιμου νερού. Ήδη στο Χαλάνδρι υπάρχουν πιλοτικές εφαρμογές και συζητείται επέκταση και στους υπόλοιπους δήμους από όπου περνά το υδραγωγείο.

Ένα δεύτερο σημαντικό όφελος αφορά την ενίσχυση του αστικού πρασίνου. Η δημιουργία πράσινων διαδρομών κατά μήκος της διαδρομής του υδραγωγείου μπορεί να μειώσει το φαινόμενο της αστικής θερμικής νησίδας. Ειδικά στην Αθήνα, όπου οι θερμοκρασίες αυξάνονται συνεχώς, αυτό είναι κρίσιμο. Παράλληλα, προστατεύονται και οι υπόγειοι υδροφορείς, γιατί μειώνεται η ανάγκη υπεράντλησης. Άρα το έργο έχει και οικολογική και κοινωνική διάσταση. Από την άλλη πρέπει να πούμε ότι υπάρχει πάντα ο κίνδυνος μιας «υπερ-αξιοποίησης». Δηλαδή, να δοθεί τόσο μεγάλη έμφαση στην εμπορική ή τουριστική αξιοποίηση, που να αλλοιωθεί ο χαρακτήρας του μνημείου. Η ισορροπία ανάμεσα στην προστασία και στην ανάπτυξη είναι πολύ λεπτή.

3. Με ποιον τρόπο η ανάδειξη του υδραγωγείου μπορεί να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση του κοινού για την προστασία των υδάτινων πόρων;

Νομίζω πως το βασικό πρόβλημα σήμερα είναι ότι οι περισσότεροι άνθρωποι θεωρούν το νερό δεδομένο. Ανοίγουμε τη βρύση και απλώς... υπάρχει νερό. Δεν σκεφτόμαστε από πού έρχεται, πόσο κοστίζει περιβαλλοντικά, πόσο ευάλωτο είναι το σύστημα. Το Αδριάνειο μπορεί να λειτουργήσει παιδευτικά. Μέσα από περιπάτους, εκπαιδευτικά προγράμματα, πολιτιστικές δράσεις, συμμετοχικά εργαστήρια... οι πολίτες μπορούν να ξανασυνδεθούν με το νερό ως κοινό αγαθό. Επίσης, θεωρώ πολύ σημαντικό ότι το έργο συνδέει την ιστορική μνήμη με τη σύγχρονη περιβαλλοντική κρίση. Δηλαδή δείχνει ότι πριν από αιώνες υπήρχε ήδη μία διαφορετική αντίληψη διαχείρισης φυσικών πόρων. Αυτό δημιουργεί έναν προβληματισμό για το αν οι σύγχρονες κοινωνίες είναι πραγματικά πιο «προηγμένες» σε επίπεδο βιωσιμότητας (παύση). Πιστεύω επίσης ότι η ευαισθητοποίηση δεν πρέπει να περιορίζεται σε συμβολικές δράσεις. Χρειάζεται συστηματική περιβαλλοντική εκπαίδευση.

4. Πώς εκτιμάτε ότι το έργο συνδέεται με την αειφορία;

Συνδέεται άμεσα. Ένα έργο σχεδόν δύο χιλιετιών συνεχίζει να λειτουργεί και να επαναχρησιμοποιείται για σύγχρονες ανάγκες. Αυτό από μόνο του αποτελεί παράδειγμα αειφορίας. Η αειφορία όμως δεν είναι μόνο περιβαλλοντική. Είναι και κοινωνική και πολιτιστική. Το έργο ενώνει διαφορετικούς δήμους, διαφορετικές κοινότητες, διαφορετικές ανάγκες. Δημιουργεί δημόσιους χώρους, ενισχύει το πράσινο, βελτιώνει το μικροκλίμα και ταυτόχρονα αναδεικνύει την πολιτιστική ταυτότητα της περιοχής. Ωστόσο, για να είναι πραγματικά αειφόρο, χρειάζεται μακροχρόνια πολιτική δέσμευση. Δεν αρκούν οι αποσπασματικές παρεμβάσεις. Χρειάζεται συνεχής συντήρηση, συνεργασία φορέων και συμμετοχή των πολιτών.

Άξονας 2: Απόψεις των αρμοδίων για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ανάδειξη του Αδριάνειου Υδραγωγείου και στην τοπική ανάπτυξη;

Η σχέση είναι πολύ ουσιαστική. Το Αδριάνειο μπορεί να λειτουργήσει ως ένας ενιαίος άξονας ανάπτυξης για πολλές περιοχές της Αθήνας....Μέσα από την ανάδειξή του ενισχύεται η τοπική ταυτότητα, δημιουργούνται νέοι δημόσιοι χώροι και αναβαθμίζεται συνολικά η εικόνα των περιοχών. Ειδικά σε γειτονίες που έχουν έλλειψη πρασίνου ή κοινόχρηστων χώρων, η αξιοποίηση του υδραγωγείου μπορεί να βελτιώσει σημαντικά την ποιότητα ζωής. Παράλληλα, δημιουργούνται δυνατότητες ήπιας πολιτιστικής και περιβαλλοντικής ανάπτυξης. Δηλαδή όχι ανάπτυξης βασισμένης αποκλειστικά στην εμπορικότητα, αλλά σε ένα πιο βιώσιμο μοντέλο.

2. Ποιες δράσεις θεωρείτε ότι έχουν άμεση επίπτωση στην τοπική οικονομία;

Οι αναπλάσεις δημόσιων χώρων, οι πράσινες διαδρομές, οι πολιτιστικές εκδηλώσεις και οι δράσεις περιβαλλοντικής εκπαίδευσης μπορούν να έχουν άμεση επίδραση. Για παράδειγμα, όταν δημιουργούνται χώροι περιπάτου ή πολιτιστικές διαδρομές, αυξάνεται η επισκεψιμότητα και ενισχύονται τοπικές επιχειρήσεις....Επίσης, η αναβάθμιση του δημόσιου χώρου επηρεάζει συνολικά την οικονομική δραστηριότητα μιας περιοχής.

3. Πώς το έργο συμβάλλει στην πολιτιστική ανάπτυξη;

Συμβάλλει γιατί μετατρέπει ένα «αόρατο» υπόγειο έργο σε ενεργό πολιτιστικό στοιχείο. Μέσα από δράσεις, αφηγήσεις, καταγραφή προφορικής ιστορίας και πολιτιστικές διαδρομές, οι κάτοικοι αποκτούν μία διαφορετική σχέση με την πόλη τους.....Επίσης, ενισχύεται η συλλογική μνήμη. Οι πολίτες αντιλαμβάνονται ότι η πολιτιστική κληρονομιά δεν αφορά μόνο αρχαιολογικούς χώρους, αλλά και τεχνικά έργα, υποδομές και καθημερινές πρακτικές που διαμόρφωσαν την ιστορία της πόλης.

4. Ποιες είναι οι προτεραιότητές σας ώστε η αξιοποίηση να είναι βιώσιμη και να μην οδηγήσει σε αλλοίωση του χώρου;

Πρώτη προτεραιότητα είναι ο σεβασμός στον ιστορικό και περιβαλλοντικό χαρακτήρα του υδραγωγείου. Οι παρεμβάσεις πρέπει να είναι ήπιες και να μην αλλοιώνουν το τοπίο. Δεύτερον, χρειάζεται συμμετοχή των κατοίκων. Αν οι τοπικές κοινωνίες δεν νιώσουν ότι το έργο τους αφορά, τότε δύσκολα θα υπάρξει ουσιαστική προστασία. Και τρίτον θεωρώ ότι πρέπει να αποφευχθεί η υπερτουριστικοποίηση. να μην αντιμετωπίζεται μόνο ως οικονομικός πόρος.

Άξονας 3: Απόψεις των αρμοδίων για τις συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου σε κοινωνία και οικονομία

1. Ποια είναι τα κοινωνικά οφέλη που αναμένετε από την αξιοποίηση του υδραγωγείου;

Τα κοινωνικά οφέλη σχετίζονται κυρίως με τη βελτίωση της καθημερινότητας των κατοίκων. Η δημιουργία χώρων πρασίνου, διαδρομών περιπάτου και κοινόχρηστων υποδομών ενισχύει την κοινωνική αλληλεπίδραση.....Επιπλέον, το έργο καλλιεργεί περιβαλλοντική συνείδηση και ενισχύει την αίσθηση συμμετοχής των πολιτών στον δημόσιο χώρο.....Νομίζω επίσης ότι το έργο μπορεί να λειτουργήσει συμβολικά. Σε μια εποχή όπου οι πόλεις γίνονται όλο και πιο αποξενωμένες, τέτοιες παρεμβάσεις μπορούν να επαναφέρουν μια αίσθηση συλλογικότητας.

2. Πώς αξιολογείτε την επίδραση του έργου στην τοπική κοινότητα και στους κατοίκους;

Η επίδραση μπορεί να είναι πολύ θετική, ειδικά αν το έργο υλοποιηθεί με σωστό σχεδιασμό. Οι κάτοικοι αποκτούν περισσότερους δημόσιους χώρους, καλύτερο μικροκλίμα και μεγαλύτερη πρόσβαση σε πολιτιστικές δράσεις. Παράλληλα, δημιουργείται μία νέα σχέση με την ιστορία της πόλης. (σιωπή) Υπάρχει όμως και η δυσπιστία πολλών πολιτών! Πολλές φορές οι άνθρωποι έχουν δει έργα να εξαγγέλλονται χωρίς συνέχεια ή χωρίς ουσιαστικό όφελος για τις τοπικές κοινωνίες. Άρα η αξιοπιστία των φορέων είναι κρίσιμο ζήτημα.

3. Ποια είναι τα οικονομικά οφέλη ή οι οικονομικές προκλήσεις που συνδέονται με την υλοποίηση και λειτουργία του έργου;

Τα οικονομικά οφέλη σχετίζονται με την ενίσχυση της επισκεψιμότητας, την ανάπτυξη πολιτιστικών και περιβαλλοντικών δραστηριοτήτων και τη συνολική αναβάθμιση των περιοχών.....Υπάρχουν όμως και σημαντικές προκλήσεις. Ένα τέτοιο έργο απαιτεί συντονισμό πολλών φορέων, σταθερή χρηματοδότηση και συνεχή συντήρηση. Αν αυτά δεν διασφαλιστούν, υπάρχει κίνδυνος οι παρεμβάσεις να μείνουν ημιτελείς ή να υποβαθμιστούν με τον χρόνο.

Άξονας 4: Στρατηγικός σχεδιασμός του Αδριάνειου Υδραγωγείου

1. Ποιοι είναι οι βασικοί στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού για το Αδριάνειο Υδραγωγείο;

Οι βασικοί στόχοι είναι η βιώσιμη διαχείριση των υδάτινων πόρων, η ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς, η ενίσχυση του πρασίνου και η δημιουργία ανθεκτικών πόλεων....θα έλεγα...ότι ουσιαστικά επιχειρείται να δημιουργηθεί ένα ενιαίο δίκτυο που θα συνδέει περιβάλλον, πολιτισμό και δημόσιο χώρο. Επίσης, υπάρχει στόχος για βελτίωση της βιώσιμης κινητικότητας, μέσω πράσινων διαδρομών για πεζούς και ποδηλάτες.

2. Ποιοι φορείς εμπλέκονται στην υλοποίηση και ποιος είναι ο ρόλος τους στη διαχείριση του έργου;

Εμπλέκονται πολλοί φορείς. Η ΕΥΔΑΠ έχει βασικό ρόλο λόγω της διαχείρισης του υδάτινου πόρου. Συμμετέχουν επίσης οι δήμοι από τους οποίους περνά το υδραγωγείο, η Περιφέρεια, οι υπηρεσίες πολιτισμού και πολεοδομικού σχεδιασμού.

Η συνεργασία είναι απαραίτητη αλλά... και αρκετά δύσκολη. Στην Ελλάδα η πολυδιάσπαση αρμοδιοτήτων δημιουργεί συχνά καθυστερήσεις

3. Ποιες είναι οι κύριες δράσεις/παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί για την ανάδειξη και αξιοποίηση του υδραγωγείου;

Οι βασικές δράσεις αφορούν την αξιοποίηση του νερού για αστικές χρήσεις, την ανάπτυξη πράσινων διαδρομών, τη δημιουργία αρδευτικών δικτύων και την ανάδειξη της διαδρομής του υδραγωγείου.....Παράλληλα, έχουν γίνει πολιτιστικές και εκπαιδευτικές δράσεις, συμμετοχικά εργαστήρια, περιβαλλοντικές εκδηλώσεις και προσπάθειες καταγραφής της τοπικής ιστορίας...Υπάρχει επίσης σχεδιασμός για τη δημιουργία ενός ενιαίου δικτύου διαδρομών που θα συνδέει διαφορετικές περιοχές της Αθήνας.

Συνέντευξη 4

Άξονας 1: Απόψεις των αρμοδίων για το νερό ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς και εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Πώς αξιολογείτε τον ρόλο του νερού ως στοιχείου της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανάπτυξη βιώσιμων πολιτικών για την πόλη;

Το νερό δεν είναι απλώς ένας φυσικός πόρος... είναι φορέας ιστορίας, πολιτισμού και συλλογικής μνήμης. Στην περίπτωση του Αδριάνειου Υδραγωγείου βλέπουμε κάτι πολύ ιδιαίτερο... ένα τεχνικό έργο σχεδόν δύο χιλιάδων ετών που εξακολουθεί να έχει λειτουργική και συμβολική αξία. Αυτό από μόνο του αλλάζει τον τρόπο που αντιλαμβανόμαστε την πολιτιστική κληρονομιά. Δεν είναι δηλαδή ένα «παγωμένο» μνημείο, αλλά ένας ζωντανός οργανισμός μέσα στην πόλη. Πιστεύω ότι μπορεί να αποτελέσει τη βάση για βιώσιμες πολιτικές που συνδέουν την περιβαλλοντική διαχείριση με την πολιτιστική ταυτότητα και την κοινωνική συνοχή. Δηλαδή... το νερό λειτουργεί ως κοινό αγαθό που ενώνει περιοχές, ανθρώπους και ανάγκες. Μέσα

από την επαναχρησιμοποίηση του υδάτινου πόρου, την ανάπτυξη πράσινων διαδρομών και τη δημιουργία δημόσιων χώρων, η πόλη αποκτά μια διαφορετική σχέση με το περιβάλλον της. Παράλληλα, υπάρχει και μια πιο βαθιά διάσταση... πολλές φορές οι σύγχρονες πόλεις αναπτύχθηκαν αγνοώντας τη φυσική τους ιστορία. Το Αδριάνειο μάς θυμίζει ότι η βιώσιμη ανάπτυξη δεν μπορεί να βασίζεται μόνο στην οικονομική μεγέθυνση αλλά πρέπει να ενσωματώνει τη μνήμη, τη φύση και την ποιότητα ζωής.

2. Ποιες περιβαλλοντικές αξίες/οφέλη θεωρείτε ότι προκύπτουν από την ανάδειξη και αξιοποίηση του Αδριανείου Υδραγωγείου;

Τα οφέλη είναι πολλαπλά. Καταρχάς υπάρχει η εξοικονόμηση πόσιμου νερού μέσω της αξιοποίησης του νερού του υδραγωγείου για αστικές χρήσεις, όπως η άρδευση χώρων πρασίνου. Αυτό είναι πάρα πολύ σημαντικό σε μια εποχή λειψυδρίας και κλιματικής κρίσης. Επίσης... η ανάπτυξη πράσινων διαδρομών κατά μήκος της διαδρομής του υδραγωγείου μπορεί να συμβάλει ουσιαστικά στη μείωση της αστικής θερμικής νησίδας. Η Αθήνα αντιμετωπίζει σοβαρό πρόβλημα υπερθέρμανσης και η ενίσχυση του πρασίνου λειτουργεί όχι μόνο αισθητικά αλλά και βιοκλιματικά. Ένα άλλο σημαντικό στοιχείο είναι η προστασία των υπόγειων υδροφορέων. Όταν χρησιμοποιούμε ανακτημένο νερό για άρδευση, περιορίζεται η υπεράντληση. Αυτό έχει μακροπρόθεσμο περιβαλλοντικό αποτύπωμα.....

3. Με ποιον τρόπο η ανάδειξη του υδραγωγείου μπορεί να συμβάλει στην ευαισθητοποίηση του κοινού για την προστασία των υδάτινων πόρων;

Νομίζω ότι το βασικότερο είναι να ξανακάνει το νερό «ορατό». Σήμερα ο περισσότερος κόσμος ανοίγει μια βρύση και θεωρεί δεδομένο ότι το νερό θα υπάρχει πάντα εκεί. Δεν γνωρίζει τη διαδρομή του, την ιστορία του, ούτε το περιβαλλοντικό κόστος της διαχείρισής του.

Μέσα από δράσεις όπως εκπαιδευτικά προγράμματα, διαδραστικές εκθέσεις, πολιτιστικές διαδρομές, ακόμα και εφαρμογές επαυξημένης πραγματικότητας... ο πολίτης μπορεί να αποκτήσει βιωματική σχέση με το μνημείο και με τον ίδιο τον

υδάτινο πόρο. Το παράδειγμα του έργου H.ID.RA.NT στο Χαλάνδρι είναι πολύ σημαντικό γιατί λειτούργησε συμμετοχικά. Δηλαδή δεν αντιμετώπισε τους κατοίκους ως απλούς θεατές αλλά ως συμμετόχους στη διαδικασία ανάδειξης του υδραγωγείου..

Επίσης, οι ψηφιακές πολιτιστικές δράσεις της ΕΥΔΑΠ και του ΑΔΑΦ έδειξαν ότι ένα αρχαίο τεχνικό έργο μπορεί να μετατραπεί σε σύγχρονη πολιτιστική εμπειρία. Και αυτό είναι πολύ σημαντικό για τις νεότερες ηλικίες που συνδέονται περισσότερο με ψηφιακά μέσα.

4. Πώς εκτιμάτε ότι το έργο συνδέεται με την αειφορία;

Συνδέεται άμεσα.... Η αειφορία δεν αφορά μόνο το περιβάλλον... αφορά και την κοινωνία, τον πολιτισμό, την οικονομία και τη διακυβέρνηση. Το Αδριάνειο συνδυάζει όλες αυτές τις διαστάσεις. Έχουμε από τη μία πλευρά τη βιώσιμη διαχείριση νερού και την περιβαλλοντική ανθεκτικότητα και από την άλλη την ανάδειξη της πολιτιστικής κληρονομιάς και τη δημιουργία νέων δημόσιων χώρων. Παράλληλα, ενισχύεται η συμμετοχή πολιτών, η εκπαίδευση και η τοπική ταυτότητα. Αυτό που θεωρώ ιδιαίτερα σημαντικό είναι ότι το έργο ακολουθεί μια συστημική λογική. Δηλαδή δεν αντιμετωπίζει το υδραγωγείο αποκομμένα, αλλά ως τμήμα ενός ευρύτερου οικοσυστήματος που συνδέει νερό, πόλη, κοινωνία, πολιτισμό και κλιματική προσαρμογή.

Βέβαια... η πραγματική πρόκληση είναι αν αυτή η στρατηγική θα παραμείνει μακροπρόθεσμα βιώσιμη

Άξονας 2: Απόψεις των αρμοδίων για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ανάδειξη του Αδριανείου Υδραγωγείου και στην τοπική ανάπτυξη;

Η σχέση είναι πολύ στενή γιατί το υδραγωγείο μπορεί να λειτουργήσει ως μοχλός τοπικής αναζωογόνησης. Η ανάδειξή του δημιουργεί νέες πολιτιστικές, περιβαλλοντικές και τουριστικές διαδρομές και ενισχύει την ταυτότητα των περιοχών από τις οποίες διέρχεται. Για παράδειγμα... μια περιοχή που μέχρι σήμερα

θεωρούνταν απλώς «περαστική» μπορεί να αποκτήσει νέο ενδιαφέρον μέσα από τη σύνδεσή της με το υδραγωγείο. Αυτό μπορεί να επηρεάσει θετικά την τοπική επιχειρηματικότητα, την κοινωνική ζωή και την ποιότητα του δημόσιου χώρου.

2. Ποιες δράσεις θεωρείτε ότι έχουν άμεση επίπτωση στην τοπική οικονομία;

Οι πολιτιστικές διαδρομές, τα φεστιβάλ, οι δημόσιες εκδηλώσεις, οι αναπλάσεις χώρων και οι ψηφιακές πολιτιστικές εφαρμογές μπορούν να αυξήσουν την επισκεψιμότητα και να ενισχύσουν την τοπική οικονομία.....Επίσης, οι πράσινες υποδομές και οι βιοκλιματικές παρεμβάσεις βελτιώνουν συνολικά την εικόνα της πόλης και δημιουργούν συνθήκες πιο ελκυστικές για κατοίκους και επαγγελματίες. Θεωρώ όμως ότι σημαντικό ρόλο θα παίζει και η δημιουργική οικονομία. Δηλαδή... πολιτιστικά προϊόντα, εκπαιδευτικές δράσεις, ψηφιακές εφαρμογές, ακόμα και μικρές τοπικές επιχειρήσεις που θα συνδέονται με την ταυτότητα του υδραγωγείου.

3. Πώς το έργο συμβάλλει στην πολιτιστική ανάπτυξη;

Συμβάλλει γιατί επαναφέρει στη συλλογική μνήμη ένα μνημείο που για πολλά χρόνια ήταν αόρατο μέσα στον αστικό ιστό. Μέσα από τις δράσεις ανάδειξης, το υδραγωγείο αποκτά νέα πολιτιστική ζωή. Θεωρώ πολύ σημαντικό ότι η προσέγγιση δεν περιορίζεται στην αρχαιολογική διάσταση αλλά συνδέει το μνημείο με σύγχρονες μορφές τέχνης, ψηφιακής δημιουργίας και συμμετοχικού πολιτισμού. Το νερό μετατρέπεται σε αφήγηση, σε εμπειρία και σε κοινό σημείο αναφοράς. Αυτό δημιουργεί πολιτιστικό κεφάλαιο και ενισχύει το αίσθημα του ανήκειν.

4. Ποιες είναι οι προτεραιότητές σας ώστε η αξιοποίηση να είναι βιώσιμη και να μην οδηγήσει σε αλλοίωση του χώρου;

Πρώτη προτεραιότητα είναι ο σεβασμός στον ιστορικό και περιβαλλοντικό χαρακτήρα του μνημείου. Οι παρεμβάσεις πρέπει να είναι ήπιες και να βασίζονται σε επιστημονική τεκμηρίωση.....Δεύτερη προτεραιότητα είναι ο συντονισμός των φορέων και η σταθερή συνεργασία μεταξύ ΕΥΔΑΠ, Υπουργείου Πολιτισμού, Περιφέρειας και Δήμων. Και τρίτον... θεωρώ κρίσιμο να παραμείνει ο δημόσιος χαρακτήρας του έργου. Το νερό ως πολιτιστική κληρονομιά δεν μπορούν να αντιμετωπίζονται αποκλειστικά ως προϊόντα με εμπορική αξία.

Άξονας 3: Απόψεις των αρμοδίων για τις συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου σε κοινωνία και οικονομία

1. Ποια είναι τα κοινωνικά οφέλη που αναμένετε από την αξιοποίηση του υδραγωγείου;

Τα κοινωνικά οφέλη σχετίζονται κυρίως με τη βελτίωση της ποιότητας ζωής, την αύξηση των χώρων πρασίνου και την ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής. Μέσα από τις πράσινες διαδρομές και τους κοινόχρηστους χώρους δημιουργούνται νέες δυνατότητες συνάντησης και κοινωνικής αλληλεπίδρασης. Παράλληλα, η σύνδεση των πολιτών με την ιστορία της περιοχής τους ενισχύει τη συλλογική ταυτότητα. Επίσης, θεωρώ σημαντικό ότι το έργο μπορεί να λειτουργήσει εκπαιδευτικά, ιδιαίτερα για τα παιδιά και τους νέους.

2. Πώς αξιολογείτε την επίδραση του έργου στην τοπική κοινότητα και στους κατοίκους;

Η επίδραση μπορεί να είναι πολύ θετική εφόσον οι κάτοικοι συμμετέχουν ουσιαστικά στις διαδικασίες σχεδιασμού και λήψης αποφάσεων....Αν όμως οι παρεμβάσεις γίνουν «από τα πάνω» χωρίς κοινωνική διαβούλευση, υπάρχει ο κίνδυνος οι πολίτες να αισθανθούν αποκομμένοι από το έργο. Άρα... η συμμετοχικότητα δεν είναι απλώς μια θεωρητική αρχή. Είναι προϋπόθεση βιωσιμότητας.

3. Ποια είναι τα οικονομικά οφέλη ή οι οικονομικές προκλήσεις που συνδέονται με την υλοποίηση και λειτουργία του έργου;

Τα οικονομικά οφέλη αφορούν την ενίσχυση του πολιτιστικού τουρισμού, τη δημιουργία θέσεων εργασίας και τη συνολική αναβάθμιση περιοχών της πόλης. Ωστόσο υπάρχουν και σημαντικές προκλήσεις. Η υλοποίηση απαιτεί σταθερή χρηματοδότηση και υψηλό επίπεδο συνεργασίας μεταξύ πολλών φορέων. Μμμ... και κάτι ακόμα. Πολλές φορές τα έργα βιώσιμης ανάπτυξης ξεκινούν με ευρωπαϊκά προγράμματα αλλά δυσκολεύονται να διατηρηθούν όταν τελειώσει η χρηματοδότηση. Άρα χρειάζεται μακροχρόνιος σχεδιασμός και όχι μόνο απορρόφηση κονδυλίων.

Άξονας 4: Στρατηγικός σχεδιασμός του Αδριάνειου Υδραγωγείου

1. Ποιοι είναι οι βασικοί στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού για το Αδριάνειο Υδραγωγείο;

Οι βασικοί στόχοι είναι η προστασία και ανάδειξη του μνημείου, η βιώσιμη διαχείριση του νερού, η ενίσχυση του αστικού πρασίνου, η δημιουργία πράσινων και πολιτιστικών διαδρομών και η ανάπτυξη ενός ολοκληρωμένου διαδημοτικού μοντέλου βιώσιμης ανάπτυξης. Παράλληλα, στόχος είναι η κλιματική ανθεκτικότητα της πόλης και η σύνδεση της πολιτιστικής κληρονομιάς με τις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες.

2. Ποιοι φορείς εμπλέκονται στην υλοποίηση και ποιος είναι ο ρόλος τους στη διαχείριση του έργου;

Εμπλέκονται πολλοί φορείς... η ΕΥΔΑΠ, το Υπουργείο Πολιτισμού, η Περιφέρεια Αττικής, οι Δήμοι, πανεπιστημιακά ιδρύματα, πολιτιστικοί οργανισμοί και ομάδες πολιτών.

Η ΕΥΔΑΠ έχει βασικό ρόλο στη διαχείριση του νερού και στις τεχνικές υποδομές, ενώ το Υπουργείο Πολιτισμού είναι υπεύθυνο για την προστασία και ανάδειξη του μνημείου. Οι Δήμοι έχουν ρόλο στην εφαρμογή τοπικών παρεμβάσεων και στην επαφή με τις τοπικές κοινωνίες.

3. Ποιες είναι οι κύριες δράσεις/παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί για την ανάδειξη και αξιοποίηση του υδραγωγείου;

Έχουν υλοποιηθεί πιλοτικά δίκτυα άρδευσης, πολιτιστικές δράσεις, συμμετοχικά εργαστήρια, ψηφιακές εφαρμογές και αναπλάσεις δημόσιων χώρων. Το έργο Η.ID.RA.NT στο Χαλάνδρι είναι ίσως το πιο χαρακτηριστικό παράδειγμα γιατί επανάφερε το υδραγωγείο στην καθημερινότητα της πόλης. Επίσης, έχουν προχωρήσει οι δράσεις ψηφιακής προβολής, οι οπτικοακουστικές εγκαταστάσεις και τα εκπαιδευτικά προγράμματα που αντιμετωπίζουν το υδραγωγείο όχι μόνο ως μνημείο αλλά ως ζωντανό πολιτιστικό και περιβαλλοντικό δίκτυο.

Γενικά... θεωρώ ότι το πιο ενδιαφέρον στοιχείο είναι ότι για πρώτη φορά επιχειρείται μια τόσο ολιστική προσέγγιση όπου το νερό, ο πολιτισμός, το

περιβάλλον και η πόλη αντιμετωπίζονται ως αλληλένδετα στοιχεία και όχι ως ξεχωριστοί τομείς πολιτικής.

Συνέντευξη 5

Άξονας 1: Απόψεις των αρμοδίων για το πώς το νερό ως στοιχείο πολιτιστικής κληρονομιάς μπορεί να λειτουργήσει ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Πώς αξιολογείτε τον ρόλο του νερού ως στοιχείου της πολιτιστικής κληρονομιάς στην ανάπτυξη βιώσιμων πολιτικών για την πόλη;

Πολύ σημαντικό. Η πολιτιστική κληρονομιά διαχείρισης του ύδατος περιλαμβάνει μεταξύ άλλων και σημαντικές πρακτικές κυκλικής διαχείρισης, εξοικονόμησης, συμμετοχικής διαχείρισης. Επιπλέον διαθέτει μια γοητεία που καθιστά το θέμα της διαχείρισης ύδατος πιο προσβάσιμο στο ευρύ κοινό, έχει τη δύναμη να αλλάξει την **κουλτούρα**.

2. Ποιες περιβαλλοντικές αξίες/οφέλη θεωρείτε ότι προκύπτουν από την ανάδειξη και αξιοποίηση του Αδριάνειου Υδραγωγείου;

Κατασκευή τεχνικών έργων σε αρμονία με τη φύση. Εφαρμογή λύσεων που προσεγγίζουν τις Natural Based Solutions. Εξοικονόμηση πόσιμου ύδατος. Μείωση της θερμοκρασίας στην πόλη μέσω αξιοποίησης εναλλακτικών πηγών υδροδότησης. Προστασία του υπόγειου υδροφορέα.

3. Με ποιον τρόπο η ανάδειξη του υδραγωγείου μπορεί να συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση του κοινού για την προστασία των υδάτινων πόρων;

Ως μοναδικό στο είδος του στην Ευρώπη, παράδειγμα ανθεκτικής υποδομής σε αρμονία με τη φύση. Ως πρώτη εφαρμογή αρδευτικού δικτύου από μη πόσιμες πηγές. Ως πλατφόρμα ανταλλαγής γνώσεων και διαλόγου μεταξύ πολιτών 8 Δήμων για το θέμα καθώς και άλλων ενδιαφερομένων μερών από την Ελλάδα και το εξωτερικό. Ως παράδειγμα ολοκληρωμένης προσέγγισης επένδυσης σε υδραυλικό έργο, αστική ανάπλαση, πολιτιστική ανάδειξη και συμμετοχή πολιτών. Ως αφορμή να αντιληφθούμε τις διαφορετικές διαστρωματώσεις της πόλης ως προς το έδαφος αλλά και την ιστορία της διαχείρισης ύδατος.

4. Πώς εκτιμάτε ότι το έργο συνδέεται με την αειφορία;

Αποτελεί τοπική πηγή ύδατος που σήμερα πάει χαμένη, με προοπτική να μειώσει την ενεργειακή και υδάτινη σπατάλη που προκύπτει από την μεταφορά ύδατος χλμ. μακριά.

Άξονας 2: Απόψεις των αρμοδίων για την αξιοποίηση της πολιτιστικής κληρονομιάς ως εργαλείο βιώσιμης ανάπτυξης

1. Ποια είναι η σχέση ανάμεσα στην ανάδειξη του Αδριάνειου Υδραγωγείου και στην τοπική ανάπτυξη;

Το Αδριάνειο υδραγωγείο:

- α. Μειώνει το κόστος ύδατος στον τελικό καταναλωτή
- β. Συγκεντρώνει δυνατότητες πολιτιστικής, εκπαιδευτικής, τουριστικής αξιοποίησης
- γ. Δίνει δυνατότητα αύξησης των χώρων πρασίνου και δροσισμού
- δ. Δίνει αφορμή για έργα ανάπλασης που αναδεικνύουν το πολύτιμο πολιτισμικό πόρο
- ε. Αποτελεί πλατφόρμα συμπεριληπτικού τοπικού διαλόγου και διατομεακής συνεργασίας.

2. Ποιες δράσεις θεωρείτε ότι έχουν άμεση επίπτωση στην τοπική οικονομία;

- A. Παροχή ύδατος
- B. Δημιουργία πολιτιστικών δράσεων
- Γ. Έργα ανάπλασης που μειώνουν το ενεργειακό κόστος δροσισμού και αυξάνουν την αξία του χώρου και την δυναμική του ως προορισμό.

3. Πώς το έργο συμβάλλει στην πολιτιστική ανάπτυξη ;

Συμβάλλει στην πολιτιστική ανάπτυξη γιατί:

- Αποτελεί μοναδικό μνημείο στην Ευρώπη στο είδος του
- αποτελεί παράδειγμα ανθεκτικής υποδομής
- είναι αφορμή για συμπεριληπτική και διατομεακή συνεργασία και διάλογο
- ενώνει ενδιαφερόμενα μέρη από πολύ διαφορετικές γειτονιές μεταξύ τους.
- αποτελεί αφορμή για έρευνα ως προς την ιστορία υποδομών αξιοποίησης αλλά και άλλων υδάτινων πόρων της περιοχής που συνδέονται με αυτό
- έπαιξε ρόλο ως καταφύγιο σε σημεία του στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο.

4. Ποιες είναι οι προτεραιότητες σας ώστε η αξιοποίηση να είναι βιώσιμη και να μην οδηγήσει σε αλλοίωση του χώρου;

- Συνεργασία με το ΥΠ.ΠΟ. σε κάθε ενέργεια που αφορά την παρέμβαση στο μνημείο.
- Βιώσιμη υδραυλική διαχείριση και συνεργασία με την Γενική Διεύθυνση Υδάτων για την εξασφάλιση της επάρκειας του πόρου.
- Κεντρικός σχεδιασμός της ανάδειξης του κεντρικού άξονα.
- Συμμετοχικές διαδικασίες με την τοπική κοινότητα.

Άξονας 3: Απόψεις των αρμοδίων για τις συνέπειες της αξιοποίησης του Αδριάνειου Υδραγωγείου σε κοινωνία και οικονομία

1. Ποια είναι τα κοινωνικά οφέλη που αναμένετε από την αξιοποίηση του υδραγωγείου;

- Αύξηση χρήσης εναλλακτικών πηγών υδροδότησης και ενδυνάμωση κουλτούρας εξοικονόμησης πόσιμου ύδατος και προστασίας του υπόγειου υδροφόρου
- Αύξηση συμπεριληπτικής επαφής μεταξύ διαφορετικών γειτονιών της Αθήνας από όπου διέρχεται το υδραγωγείο.
- Αύξηση διατομεακού διαλόγου.

- Μείωση απομόνωσης μετατρέποντας κάποιες περιοχές σε προορισμούς (εκπαίδευσης, τουρισμού κλπ)
- Θετικό πρόσημο στην τοπική οικονομία
- Βελτίωση της ζωής των πολιτών με αύξηση χώρων πρασίνου και δροσισμού.\
- Τοπική και διεθνής ανάδειξη ενός Ευρωπαϊκά μοναδικού στοιχείου πολιτιστικής κληρονομιάς.

2. Πώς αξιολογείτε την επίδραση του έργου στην τοπική κοινότητα και στους κατοίκους;

Θα σας παραπέμψω στην προηγούμενη απάντηση.

3. Ποια είναι τα οικονομικά οφέλη ή οι οικονομικές προκλήσεις που συνδέονται με την υλοποίηση και λειτουργία του έργου;

Μικρό οικονομικό όφελος για τον καταναλωτή από την μειωμένη χρέωση κατανάλωσης και αύξηση της τοπικής οικονομίας

Αξονας 4: Στρατηγικός σχεδιασμός του Αδριάνειου Υδραγωγείου

1. Ποιοι είναι οι βασικοί στόχοι του στρατηγικού σχεδιασμού για το Αδριάνειο Υδραγωγείο;

Ολοκληρωμένη διαχείριση όπως ανέφερα προηγουμένως.

2. Ποιοι φορείς εμπλέκονται στην υλοποίηση και ποιος είναι ο ρόλος τους στη διαχείριση του έργου;

Κύριος διαχειριστής του έργου είναι η ΕΥΔΑΠ. Εμπλέκεται το ΥΠ.ΠΟ., η Περιφέρεια Αττικής, η Νέα Μητροπολιτική Αττική, η Εφορεία Αρχαιοτήτων, οι Δήμοι, Τοπικοί φορείς....

3. Ποιες είναι οι κύριες δράσεις/παρεμβάσεις που έχουν υλοποιηθεί για την ανάδειξη και αξιοποίηση του υδραγωγείου;

Θα σας παραπέμψω στα εξής:

Έργο [Cultural HIDRANT](#)

[Πρόγραμμα UrbanDig Αδριάνειο](#)